

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
HİTİTOLOJİ BİLİM DALI**

**HİTİT ÇİVİ YAZILI METİNLERDE GEÇEN AKARSULARIN
LOKALİZASYONU**

Yüksek Lisans Tezi

Ersin BEYPAZARLI

Ankara, 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
HİTİTOLOJİ BİLİM DALI**

**HİTİT ÇİVİ YAZILI METİNLERDE GEÇEN AKARSULARIN
LOKALİZASYONU**

Yüksek Lisans Tezi

Ersin BEYPAZARLI

**Tez Danışmanı
Prof.Dr. Özlem SİR GAVAZ**

Ankara, 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
HİTİTOLOJİ BİLİM DALI**

**HİTİT ÇİVİ YAZILI METİNLERDE GEÇEN AKARSULARIN
LOKALİZASYONU**

Yüksek Lisans Tezi

Ersin BEYPAZARLI

**Tez Danışmanı
Prof.Dr. Özlem SİR GAVAZ**

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

1. Prof.Dr. Özlem SİR GAVAZ

2. Prof. Dr. Nurgül YILDIRIM

2. Doç. Dr. Gülgüney MASALCI ŞAHİN

**Tez Sınavı Tarihi:
23.06.2025**

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Özlem SİR GAVAZ danışmanlığında hazırladığım **“HİTİT ÇİVİ YAZILI METİNLERDE GEÇEN AKARSULARIN LOKALİZASYONU” (Ankara.2025)”** adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

23.06.2025

Ersin BEYPAZARLI

ÖNSÖZ

1906 yılında, Boğazköy - *Hattuša*'da kazılara başlandığında, bu ören yerinin, parlak bir Geç Tunç Çağı Uygarlığı'nın merkezi olduğu henüz bilinmiyordu. Ancak burada tarihi, dini, siyasi, mitolojik ve edebi nitelikli pek çok çivi yazılı tabletin bulunması ve bunların 1915 yılından itibaren okunması karşımıza, kadim "*Hatti Ülkesi*" ni çıkardı. M.Ö. 2. binin ikinci yarısında, Eski Önasya'da ün salmış bu devlete "Hitit", diline de "Hititçe" adı verildi. Uzmanların tabletler üzerindeki ayrıntılı çalışmaları, çeşitli bölgelerde yapılan pek çok kazı, Hitit Çağı Anadolu hakkında eşsiz bilgiler elde etmemizi sağladı.

Eski Anadolu uygarlıklarından olan Hititler (M.Ö. 1650-1200), Mezopotamya'da gelişen çivi yazısını alıp kendi dillerine uyarlayarak kültürlerinin ve kullandıkları dilin günümüze kadar ulaşmasını sağlamışlardır. Hititler üzerinde yürütülen araştırmaların bel kemiğini, Hititçe tabletler oluşturmaktadır. Filolojik verilerin değerlendirmesi ve arkeolojik verilerle karşılaştırmalı olarak incelenmesi sonucu, Hitit dili, tarihi ve kültürü hakkında kayda değer bilgiler sağlanmıştır.

Çalışmada, fiolojik ve arkeolojik belgeler ışığında, Anadolu'daki devletlerin şekillenmesi, büyümesi ve gelişiminde hayati öneme sahip olan akarsular ele alınmıştır. Tarih boyunca su, insanların yerleşik hayata geçmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. İnsanlığın ilkelden, medeniyete geçişinde ateş büyük önem taşıırken, medeniyetlerin ayakta kalmasını sağlayan yegane yaşam kaynağı da sudur. Bu sebeple Eskiçağlarda suyun çevresinde can bulan uygarlıklar, hem uzun ömürlü hem de güçlü yönetim organizasyonlarıyla Anadolu'nun kadim tarihinde derin izler bırakmışlardır. Hitit tarihi coğrafyasının şekillenmesinde bazı akarsuların lokalizasyonları özellikle önem taşımaktadır. Bu vesileyle tez çalışmasında Hitit tarihi coğrafyasının rekonstrüksiyonunda kıymetli katkılar sağlayan bazı akarsular, daha önce yapılmış olan çalışmalar dikkate alınarak, çivi yazılı belgelerin mihmandarlığında değerlendirilmiştir. Bazı akarsular/nehirler için yeni lokalizasyon teklifleri yapılırken, bazılarının bölgesel ve toplumsal önemlerine vurgu yapılmıştır.

Bu çalışmamda, önerileri ile bana her zaman yol gösteren değerli hocam ve tez danışmanım Prof.Dr. Özlem Sir Gavaz'a ve çalışmamı okuyup, önerilerini benimle paylaşan Hocam Doç. Dr. Gülgüney Masalcı Şahin ve Hocam Prof. Dr. Nurgül Yıldırım'a teşekkür ederim.

Ersin BEYPAZARLI

Ankara – 2025

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR	iii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
1. ANADOLU AKARSULARI.....	8
1.1. Akarsularda Taşımacılık.....	10
1.2. Akarsularda Doğal Olayların Etkisi.....	11
1.3. Alda Nehri.....	15
1.4. Alwaruanna Nehri.....	15
1.5. Aşriya Nehri.....	19
1.6. Aştarpa Nehri	29
1.7. Hulaya Nehri.....	25
1.8. Hulana Nehri.....	28
1.9. Kummeşmaha Nehri	41
1.10. Mala/Puratti Nehri	37
1.11. Maraşantiya Nehri.....	49
1.12. Şeha Nehri	46
1.13. Şahiriya, Şeh(i)riya nehri	54
1.14. Şiyanta Nehri.....	65
1.15. Zuliya Nehri.....	78
KAYNAKLAR.....	85
EKLER-Resimler ve Haritalar	99
ÖZET.....	120
ABSTRACT.....	121

KISALTMALAR

!	Kendinden önceki işaretin hatalı yazıldığını belirtir.
( )	Çeviriye yapılan eklemeleri belirtir.
(+)	Indirect joinleri belirtir.
(<) (Glossenkeil)	Yabancı dile (Luvica) ait kelimeler için kullanılır.
?	Transkripsiyon veya çevirinin şüpheli olduğunu belirtir.
[ ]	Tabletin o kısmının kırık olduğunu belirtir.
[...]	Kırık metin yerlerinde tahmini işaret olduğunu belirtir.
[( )]	Yuvarlak parantez metnin duplikatından tamamlandığını belirtir.
+	Direct joinleri belirtir.
< >	Katip tarafından unutulmuş işaretleri belirtir.
┌ ┐	İşaretin üst tarafının kırık veya silik olduğunu belirtir.
└ ┘	İşaretin alt tarafının kırık veya silik olduğunu belirtir.
§	Paragraf işareti
AA	Archäologischer Anzeiger. Deutsches Archäologisches Institut. Berlin allgemeine Sprachwissenschaft. Straßburg, später Berlin 1849vd.
Abl.	Ablativ
Adj.	Adjektiv
Adv.	Adverb
Ak.	Akadça
Akk.	Akusativ
Anatolica	Anatolica. Annuaire Internationale pour les civilisations de l'Asie antérieure (Institut historique et archéologique néerlandais à Istanbul), Leiden.
ay.	arkayüz
Belleten	Türk Tarih Kurumu. Belleten. Ankara 1937vd.
Bibl.	Bibliyografya
BiOr	Bibliotheca Orientalis. Leiden 1943vd.
Bkz.	Bakınız
Bo	Inventarnummern von Tontafeln aus Boğazköy.
BoḪa	Boğazköy-Ḫattuša. Berlin 1967.
BoTU	Die Boghazkoi-Texte in Umschrift. Leipzig 1926.
c.	genus commune
ca.	(circa) yaklaşık
CAD	The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, 1956vd.
CAH	The Cambridge Ancient History. Cambridge University Press.

CHD	The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago - Chicago 1980vd.
CTH	Emmanuel Laroche, Catalogue des textes hittites. Paris 1971 (mit Ergänzungen in RHA 30, 1972, 94-133 = CTH Suppl., und RHA 33, 1973, 68-71.
Çev.	Çeviri
Dat.-Lok.	Dativ Lokativ
Denom.	Denominativ
dn.	Dipnot
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. Ankara.
et.al.	ve diğerleri
Fs Alp	Festschrift für Sedat Alp. Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp. (Anadolu Medeniyetleri-ni Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Sayı 1). Ankara 1992.
heth.	Hethitisch/Hititçe
Hethitica	Hethitica – Louvain-la-Neuve 1972vd.
HS	Historische Sprachforschung/Historical Linguistics.
HT	Hittite Texts in the Cuneiform Character from the Tablets in the British Museum. Autographed by Leonard William King-London 1920.
IBoT	İstanbul Arkeoloji Müzelerinde bulunan Boğazköy Tabletleri(nden Seçme Metinler) - İstanbul 1944, 1947, 1954, Ankara 1988.
IF	Indogermanische Forschungen. Zeitschrift für Indogermanistik und allgemeine Sprachwissenschaft - Straßburg, später Berlin 1892vd.
JCS	Journal of Cuneiform Studies-New Haven 1947vd.
JNES	Journal of Near Eastern Studies. Chicago 1842vd.
KBo	Keilschrifttexte aus Boghazköy-Leipzig 1916-1923, Berlin 1954vd.
Krş.	Karşılaştırınız
KUB	Keilschrifturkunden aus Boghazköy. Berlin 1921vd.
LS	Landschenkungsurkunde(n)
luw.	Luwisch/Luvice
MDOG	Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin-Berlin 1899vd.
Med.	Medio-pasiv
MH	Middle Hittite
MIO	Mitteilungen des Instituts für Orientforschung. Berlin 1953vd.
MS	Middle Script
n.	genus neutrum

N.-Akk.n.	Nominativ-Akusativ neutrum
NBC	Inventarnummern der Nies Babylonian Collection.
Nom.	Nominativ/Yalın hal
Nr.	Numara
öy.	önyüz
Pl.	Plural
Plus.Perfekt	Plusquam perfekt
PN	Personenname/Şahıs adı
Postpos.	Postpozisyon
Prev.	Preverb
Prs.	Präsens/Geniş zaman
Prt.	Präteritum/Geçmiş zaman
Redupl.	Reduplikat
Res.	Resim
RHA	Revue hittite et asianique. Paris 1930-1978.
RIA	Reallexikon der Assyriologie (und Vorderasiatischen Archäologie). Berlin 1928vd.
Sg.	Singular
SMEA	Studi micenei ed egeo-anatolici. Roma 1966vd.
st.constr.	Status constructus
StBoT	Studien zu den Boğazköy-Texten. Wiesbaden 1965vd.
StBoTB	Studien zu den Boğazköy-Texten: Beihefte. Wiesbaden 1988vd.
StMed	Studia Mediterranea. Pavia 1980vd.
Subst.	Substantive
Sum.	Sumerce
Trans.	Transkripsiyon
Trans.	Transtive
TTK	Türk Tarih Kurumu. Ankara.
UF	Ugarit-Forschungen. Internationales Jahrbuch für die Altertumskunde Syrien-Palästinas. Kevelaer 1969vd.
ük.	üstkenar
vd.	ve devamı
verb.noun	verbal noun
verb.subs.	verbal substantive
x	Okunamayan işaretleri belirtir.
x+1	Tabletin baş kısmının kırık olduğunu belirtir.

GİRİŞ

Eskiçağlarda coğrafya adlarının lokalizasyonu tarihi olayların mekân içinde daha iyi anlaşılmasını sağlamak bakımından önemlidir. Hititler M.Ö. 2. bin yılda Anadolu'da yaşamış, büyük ve kadim bir uygarlık kurmuşlardır. Bu devletin kralı arşivi *Hattuša*'da 20. yüzyılın başlarından beri yapılan düzenli kazılarla gün ışığına çıkarılmaktadır. Sayıları otuz bini geçen bu tabletler; Hititlerin sosyal, kültürel ve toplumsal alanlarda olduğu gibi, coğrafi isimlerin belirlenmesinde de faydalı olmuşlardır.

Tarihi Coğrafya çalışmalarında, şehir, ülke ve dağ adlarından ziyade, akarsu lokalizasyonlarının öncelikli olarak yapılması gerekmektedir. Çünkü tüm dünyada olduğu gibi eski Anadolu'da da yerleşme yerlerinin genellikle akarsu kenarlarında olduğu gerek arkeolojik çalışmalar ve höyüklerle, (zamanla yerleşimlerin üst üste gelmesi ve üzerinin toprakla örtülüp tepe şekline bürünmüş hali) gerekse metinlerle doğrulanmaktadır. Aynı zamanda su kaynakları medeniyetlerin yayılım alanlarını etkilediği gibi siyasi, sosyal, dini-mitolojik olaylarda da önemli rol oynamıştır. Eskiçağ tarihinde siyasi sınır kavramı geçerli olmadığından coğrafi unsurlar sınır olarak belirleyici olmuştur. Nitekim, nehirler ülke ve bölge sınırlarını belirleyen en önemli coğrafi unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aras, Dicle, Fırat, Kızılırmak ve Meriç nehirleri bunların sadece birkaçıdır.

Kızılırmak ve Yeşilirmak havzalarının iç bölgelerine konumlanan çekirdek *Hatti* Bölgesi'nde kurulan Hitit Devleti, bu nehirlerin kolları ile beslenen verimli toprakların üzerinde uzun yıllar kaliteli tarım ve hayvancılık ile geçimini sağlamış, bölgede bulunan değerli maden yatakları gücüne ve ihtişamına zenginlik katmış, coğrafyanın sunduğu elverişli iklim koşulları ile yaklaşık dört yüzyıl boyunca bu çekirdek bölgeden o zamanın dünyasına hükmeden güçlü bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür.

Hitit Çivi yazılı Boğazkale belgelerinde, Küçükasya coğrafyasının yeniden yapılması açısından pekçok malzeme vardır. Döneme ait kral yıllıkları, muadeleler, فرمانlar, vasiyetname ve otobiyografi gibi özel belgeler, dini ve tarihi metinler incelen-

diğinde pek çok ülke, şehir dağ ve akarsu adlarının geçtiği görülmektedir. Fakat bu lokasyon isimleri, izahsız bir indexten öteye geçemez. Nitekim, çoğunun günümüzdeki özdeşlikleri bilinmemektedir ve metinler bunlara dair ipuçlarından yoksundur.

Yaşam alanlarının oluşmasında önemli bir öge olan nehirler, diğer coğrafi faktörlerden farklı olarak, iletişim ve ulaşım aracı olarak da önem arz etmektedir. Erken devirlerden itibaren, nehirlerin açtığı doğal yollar ve geçitler; toplumların, yerleşimlerin ve kültürlerin birbirleri ile bağlantı kurmalarına imkân tanımaktadır. Bu açıdan bakıldığında nehirlerin, toplumların ulaşım ve iletişim kurmalarını sağlayan en eski iletişim ağı aracı olduğu görülmektedir¹. Bu çalışmada, kara yolu taşımacılığına göre daha ekonomik ve az zahmetli olan, dolayısıyla ulaşım ve iletişim açısından büyük kolaylıklar sağlayan nehirlerin, Anadolu’da ve Yakındoğu’daki durumu arkeolojik ve filolojik kaynaklar göz önünde tutularak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

‘Lokalizasyon’ dediğimiz bu çalışma türünde, yani yazılı belgeler de geçen coğrafi adların nasıl, neden ve ne şekilde zikredildikleri, hangi sefer ya da yolculuk sırasında geçilen yol güzergahında bulunduğu, bu esnada uğranılan ya da konaklama ihtiyacı duyulan yerleşme merkezlerinin sıralanması ve bu istasyonların klasik çağlardaki yer adlarıyla mukayesesi ve bu adların etimolojik-filolojik çerçeveye oturtulmaları gibi daha bir çok önemli kıstaslar rol oynamaktadır. Hitit Dönemi, Anadolu’nun tarihi coğrafyasının yeniden yapılandırılmasına katkı sağlayan, yeni teklif ve lokalizasyon önerileriyle Hitit coğrafyasının şekillenmesine olanak tanıyan birçok değerli çalışma mevcuttur.

Hitit Devleti’nin ana yerleşim yerinin sınırları, Sivas’ta doğan Kızılırmak ile başlar ve yaklaşık 1355 km. akarak, Karadeniz’e döküldüğü yere kadar çizdiği kavis içinde konumlanır. Hititçe metinlerde bu bölgeye kabaca Yukarı Ülke “KUR^{URU} UGUTH” (Kızılırmak’ın doğduğu, yüksek ve dağlık Sivas yöresidir), Kızılırmak’ın güneyinde kalan

---

¹ Ekmen, 2015: 47-66.

bölgeye de kabaca Aşağı Ülke (alçak ve ova olan Niğde-Konya yöreleridir) denilmektedir. Çalışmada lokalizasyon çalışmalarını değerlendirdiğimiz akarsuların çoğu bu bölgeyi kapsamaktadır. Diğer taraftan hem Hitit çekirdek bölgesi hem de yukarı ve aşağı ülkeyle doğrudan bağlantılı olan bölgelerde bulunan akarsular da çalışmanın kapsamına alınmıştır.(Harita 1.)

Tez konumuzla ilgili ilk araştırma ‘Index of Hittite Names, Geographical Part I, London (1923), L.A. Mayer-J.Garstang tarafından yapılmıştır. Fakat artan malzeme karşısında ihtiyaca cevap verememiştir. Daha sonra J.Garstang ve O.R.Gurney, ‘The Geography of the Hittite Empire, London (1959) adlı eserinde Hitit coğrafyasının şekillenmesi üzerine değerli katkılar sunmuşlardır.

Alanda coğrafya dizininin eksikliği, değerli hocam Prof.Dr. Hayri Ertem tarafından, ‘Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini, Ankara (1973)’ eseri ile giderilmiştir. Eserde bibliyografya listelerinin yanısıra çivi yazılı metin ciltleri KBo 1-15, KUB 1-40, ABoT, IBoT 1-3, HT, VBoT, SBoT, 2 BOTU da taranmıştır. Monte G.F. del – Tischler J., *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte*, (RGTC 6), Wiesbaden (1978) adlı çalışmada KBo 15-22, KUB 40-44 nolu ciltleri tarayarak coğrafi isimlerin metinlerde geçtiği tüm halleri ile birlikte bibliyografyalarını da vermişlerdir. Bu çalışmaya ek olarak “Monte G.F. del, *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte. Supplement*, RGTC 6/2, Wiesbaden.” adlı çalışma 1992 yılında yayınlanmıştır. Mark Weeden ve Lee Ullmann editörlüğünde yayınlanan, Weeden M. – Ullmann L.Z. (ed.), *Hittite Landscape and Geography*, (HdO 121) Leiden-Boston (2017) adlı güncel araştırmaların ve lokalizasyon önerilerinin toplandığı, öneri haritaları ile birlikte yayınlanan kitap, Hitit tarihi coğrafyasının rekonstrüksiyonu açısından son derece kıymetlidir.

Bunlara ek olarak, burada genel olarak Hitit tarihi coğrafyasının şekillenmesinde etki eden değerli çalışmaları saymak isteriz: Emil Forrer, *Die acht Sprachen der Bogaz-*

köi-Inschriften. Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften, 1919, 1039 ; Emil Forrer, *Forschungen I/1*. Berlin, 1926, 83.; Albrecht Goetze, “Kleinasien zur Hethiterzeit”, *Orient und Antike*, 1924. ; Helmuh Bossert, *Altanatolien*, Berlin, 1942. ; Sedat Alp, “Maşat-Höyük’te keşfedilen Hitit tabletleri”, *Belleten*, XLI(164), 645; 1956, *Anatolica I*, s.77-82; Ladislav Zgusta, The Old Ossetic Inscription from the River Zelencuk (Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse, Band 21), 1987.; Ignace Jay Gelb, *Hittite Hieroglyphs*, 1931.; H. Von der Osten, *The Alişar Hö-yüğü*, 1927.; Julius Lewy, “Studies in the Historic Geography of the Ancient Near East.” *Orientalia NS* 21, 1952, 1–12, 425; Ali Dinçol, Ein Hurro-Hethitisches Festritual: (h)işuwaš”. *Belleten* 53/206 (Nisan 1989), 1-50.; Massimo Forlanini (Forlanini M., “La prima lista di VBoT 68 e la provincia di Arinna”, in: *SMEA* 22 (1980) 71-80.; Forlanini M., “Problèmes de la géographie historique hittite”, in: *EPHE* 93 (1984-1985) 257-259.; Forlanini M., “Remarques géographiques sur les textes cappadociens”, in: *Hethitica* 6 (1985) 45-67.; Forlanini M., “Am mittleren Kızılırmak”, in: *Fs Alp* 171-179. Forlanini M., “The Geography of Hittite Anatolia in the Light of the Recent Epigraphical Discoveries”, in: *3HitCongr* (1998) 215-222.; Forlanini M., “Luḫuzatija, Lawazantija e la localizzazione delle città di Kizzuwatna”, in: *Gs Forrer* (2004) 297-309.; Forlanini M., “The Historical Geography of Anatolia and the Transition from the kārūm-Period to the Early Hittite Empire ”, in: *Anatolia and the Jazira* 57-86.; Forlanini M., “The Central Provinces of Hatti: an Updating”, in: *Eothen* 16 145-188.; Forlanini M., “On the Middle Kızılırmak, II ”, in: *Central-North Anatolia* 39-69.; Forlanini M. , “Les routes du Palâ”, in: *Fs Freu* 43-58.; Forlanini M., “La survie des toponymes de l’âge du bronze dans le Pont et en Cappadoce. Continuité ethnique, linguistique et survie des traditions de l’époque hittite impériale pendant les siècles "obscurs" jusqu’au début de l’âge classique ? ”, in: *Anatolie des peuples I* 69-84.; Forlanini M. , “South Central: The Lower Land and Tarḫuntašša”, in: *HdO* 121 (2017) 239-252.; Forlanini M., “Be-

kannte und unbekannte Ortsnamen aus den im Jahre 2015 gefundenen Texten aus Kaya-lipınar”, in: *Rieken E.* 2019a 31-46.; Forlanini M., “Alcune considerazioni sulla posizione di Uršum e Ḫaššum/Ḫaššuwa: dal commercio paleo-assiro al regno di Ḫattušili I ”, in: *Fs Salvini* (2019) 212-219.; Forlanini M., “Türkmen Karahöyük, Tarḫundašša and Puruḫanda. A Suggestion Waiting for an Archaeological Confirmation”, in: *SHHU* 1 (2022) 133-154.); Maciej Popko (Popko M., “Die kleinasiatischen Stadtnamen Kulila und Matila”, in: *AoF* 13 (1986) 176-179.; Popko M., *Zippalanda. Ein Kultzentrum im hethitischen Kleinasien*, (THeth 21) Heidelberg 1994.; Popko M., “Zippalanda and Ankuwa Once More”, in: *JAOS* 120 (2000) 445-448.) ; Ahmet Ünal (Ünal A., “Hitit Kenti Ankuwa'nın Tarihçesi ve Lokalizasyonu Hakkında [Zur Geschichte und Lage der hethitischen Stadt Ankuwa]”, in: *Belleten* 45 (1981) 433-455.; Ünal A., “A Hittite treaty tablet from Oylum Höyük in southeastern Turkey and the location of Ḫaššu(wa)”, in: *AnSt* 65 (2015) 19-34.); Sedat Erkut (Erkut S., “Hitit Çağının Önemli Kült Kenti Arinna'nın Yeri [Lokalisierung der Arinna eines wichtigen Kultorts der Hethiter-Zeit]”, in: *Fs Alp* (1992) 159-165.); Erkut S., “Hitit Kenti Kaštama'nın Yeri Üzerine”, in: *12TTKongr* (1999) 129ff.); Carlo Corti (Corti C., “Il racconto delle origini: alcune riflessioni sul testo di Zalpa”, in: *Narrare gli eventi* (2005) 113-121.; Corti C., “The North: Hanhana, Hattena, Ištahara, Hakpiš, Nerik, Zalpuwa, Tummana, Pala and the Hulana River Land”, in: *HdO* 121 (2017) 219-238.; Metin Alparslan, (Alparslan M., “Artukka: Aššuwa Ülkesi ve Lokalizasyonu / Artukka: Das Land Aššuwa und seine Lokalisation”, in: *AnAr* 16 (2002) 23-27/28-34.; Alparslan M., “Das land Hakmiš: Geschichte, Lokalisation und politische Bedeutung einer hethitischen Metropole ”, in: *7 HitCongr* 29-44.; Alparslan M. (ed.), *Places and Spaces in Hittite Anatolia I: Hatti and the East: Proceedings of an International Workshop on Hittite Historical Geography in Istanbul, 25th-26th October 2013* , Istanbul 201.; Alparslan M., “The East: Upper Land, Išuwa-Malitiya, Azzi-Hayaša Philology”, in: *HdO* 121 (2017) 209-218.);

Alparslan M. – Doğan-Alparslan M., “The Hittites and their Geography: Problems of Hittite Historical Geography”, in: *European Journal of Archaeology* 18 (2015) 90-110.); Adam Krysezeń (Krysezeń A., “Towards a Reconstruction of Hittite Geography - The Case of Šallapa”, in: *Palamedes* 7 (2012) 5-24.; Krysezeń A., *A Historical Geography of the Hittite*, Münster 2016.); Max Gander (Gander M. , “Die geographischen Beziehungen der Lukka-Länder ”, in: (2010) .; Barjamovic G. – Gander M., “Tegaram(m)a”, in: *RIA* 13/5-6 (2012) 503-504.; Barjamovic G. – Gander M., “Ušša”, in: *RIA* 14 5/6 (2015) 507-508.; Gander M., “The West: Philology”, in: *HdO* 121 (2017) 262-281.; Gander M. , *Geschichte und Geographie Westkleinasiens in der Hethiterzeit*, (THeth 33) (2022.); Özlem Sir Gavaz (Sir Gavaz Ö., “Hitit Kenti Zalpa’nın Yeri Üzerine”, *Anadolu/Anatolia* 31 (2006) 1-18.; Sir Gavaz Ö., “Involving the whereabouts of the Taḫurpa city”, in: *KASKAL* 9 (2012) 31-43.; Sir Gavaz Ö., “A New Contribution to the Hittite Historical Geography: Pertaining to the Location of an Important Cult Centre Katapa”, in: *ATINER'S Conference Paper Series, No: HIS 2013-0806* (2014) 5-14.; Sir Gavaz Ö. , “Hititçe Metinlerde Geçen KUR ^{ID}Hulana-/KUR ^{ID}SÍG 'Yün Nehri Ülkesi' Üzerine Yeni Bir Değerlendirme Tepe”, in: *Belleten* 80 (288) (2016) 357-370.; Sir Gavaz Ö., “The Location of the City of Matilla: A New Look”, in: *Alparslan M.* 2017a (2017) 53-62. ; Sir Gavaz Ö., “Hattuša and Environs: Philology”, in: *HdO* 121 (2017) 179-199. ; Sir Gavaz Ö. , “Çankırı-Çorum-Amasya Hattı Üzerindeki Hitit Yerleşimlerinin Lokalizasyon Sorunlarıyla İlgili Genel Bir Değerlendirme (A General Evaluation On Localization Problems Of Hittite Places On Çankırı-Çorum-Amasya Line)”, in: *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/2 (2018) 1251-1264 .; Sir Gavaz Ö., “Büklükale’nin Hititler Dönemindeki Adi Üzerine Yeni Bir Değerlendirme (A New Evaluation of the Name of Büklükale in the Hittite Period) ”, in: *TÜBA-AR* 25 (2019) 85-94. ; Sir Gavaz Ö., “Hititçe Kaynaklara Göre Derekutuğun Bölgesi’nin Tarihi Coğrafyası”, in: *Fs Yalçın* 171-177.).

Tüm bilgilerden yola çıkarak; çalışmamız da KBo, KUB, IBoT 4, Maşathöyük tabletleri, Hittite Fragments in American Collections, Fragment Hittite du Louvre, Hittite Fragments in Private Collections taranmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ANADOLU AKARSULARI

Tarih boyunca büyük ve bol su taşıyan nehirler, insanların yaşam kaynağı olmuş, havza ve kıyıları boyunca kurulan güçlü krallıkların uzun soluklu olarak bölgede tutunmalarına olanak tanımıştır. Nehirlerin devingenliği, onun kötülükleri uzaklaştırıcı ve arındırıcı özelliğinin ortaya çıkmasına ve kutsal atfedilmesine neden olmuştur. Nehirler, eskiçağ insanı için yaşamı zorlaştırıcı değil aksine kolaylaştırıcı bir rol üstlenmiştir. Hem ulaşımda, hem arınma ve temizlik ayinlerinde, hem analoji² büyülerinde hem tarım ve hayvancılıkla geçinen insanların yegâne yaşam kaynağı olarak, hem de gerektiğinde suçluları cezalandırma yöntemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır³. Nitekim antik yazarların eserlerinde de nehirler önemli rol oynamaktadır. Özellikle yerleşimler arası mesafelerin ölçülmesi, bir konumun belirlenmesi veya sınırların tanımlanmasında sıklıkla kullanılan bir tema olmuştur⁴.

Gerek Orta Anadolu gerekse Doğu Anadolu bölgeleri su kaynakları açısından yeterli sayılabilecek bir konumda bulunmaktadır. Orta Anadolu'nun en önemli su kaynakları Kızılırmak ve Sakarya Nehirleri ile bunların kolları olan Delice ve Porsuk çaylarıdır. Doğu Anadolu Bölgesinin en önemli su kaynaklarını ise Aras, Fırat ve Dicle Nehirleri ile bunların kolları Kura, Karasu, Murat ve Habur'dur. Günümüzde bu isimlerle adlandırılan söz konusu su kaynakları Orta ve Doğu Anadolu'nun gerek tarih öncesi ve gerekse tarihî çağlardaki hem yerleşme potansiyelini hem de yerleşme yoğunluğunu etkilemiştir. Bu hattın doğusunda kalan bölgelerdeki sular Basra körfezine veya Hazar denizine dökülür. Su bölümü hattının batısında kalanlar ise Akdeniz'e veya Karadeniz'e dökülür. Anadolu akarsularının rejimlerinin düzensiz olması zaman zaman sel felaketlerine ve verimli arazilerin zarar görmesine neden olur.

---

² Keleş,2015:55.

³ Günbattı,2000:1-16.

⁴ Koşan,2021:1032; Campbell, 2012.

Doğu Anadolu'daki başlıca nehirler Aras, Kura, Dicle ve Fırat'tır. Aras Nehri, Bingöl dağlarından doğar ve doğuya doğru akarken soldan Arpaçay ile birleşir, Iğdır ovasını geçtikten sonra, bu sefer de Erzurum-Kars yaylasından çıkarak gelen Kura ırmağıyla birleşir ve Hazar denizine dökülür. Doğu Anadolu'nun en büyük nehri ise Fırat'tır. Fırat'ı iki büyük kol, Karasu ile Aladağ'dan çıkan Muratsu beslemektedir. Doğu Anadolu'nun engebeli ve dağınık arazisinde çokça kıvrımlar yaparak güneye doğru akar, Kilis'ten Cerablus yanından, Suriye Çölü'ne kadar çıkar ve buradan tekrar doğuya doğru yavaş yavaş akarak Şatt-ül-Arap mevkiinde Dicle ile birleşerek Basra körfezine dökülür⁵.

Karadeniz'e dökülen nehirler Çoruh, Yeşilırmak, Kızılırmak ve Sakarya'dır. Anadolu'nun en uzun nehri olan Kızılırmak'ın, kuşkusuz Hitit tarihinde hususi bir önemi vardır. Zira Hitit Devlet'nin kurulup, şekillendiği coğrafyaya Kızılırmak can vermektedir. Sivas, Kızıldağ'dan çıktıktan sonra, Kayseri'nin kuzeyinden büyük bir kavis çizerek kuzeye doğru yönelir ve Ankara'ya 50 km. kadar yaklaşır. Daha sonra Devrez ve Gökırmak kollarını alır ve Bafra deltasından Karadeniz'e dökülür. Daha batıdaki Sakarya Nehri'de Eskişehir'den gelen Engürü ve Kirmir kollarını aldıktan sonra Geyve Boğazı'ndan Adapazarı ovasına girmekte ve burada Mudurnu Çayı'nı da aldıktan sonra Karadeniz'e dökülmektedir. Ege denizine dökülen başlıca nehirler ise Gediz, Küçük Menderes ve Büyük Menderes'dir. Akdeniz'e dökülen nehirlerin başlıcaları da batıdan doğuya doğru, Dalaman ve Esençay ile Aksu ve Köprü nehirleridir. Ayrıca Silifke civarından denize dökülen Göksu ile Adana ovasını sulayan Seyhan ve Ceyhan nehirleri Akdeniz'e dökülen en önemli akarsulardır⁶.

---

⁵ Ünsal, 2012: 210-224.

⁶ Ünsal, 2012: 212; Atalay, 1989: 1-3.

1.1. Akarsularda Taşımacılık

Anadolu toprakları taşımacılık açısından verimsizdir ve iklim serttir. Kısa süreli de olsa her kuraklık devri kaynak ve derelerin kurummasına yol açar. *Šamuha*⁷ ile *Pittiya-rik* arasında gemi seferlerinden söz eden bir mektubun gösterdiği gibi, büyük ırmaklar da bu sebeple az su akıtmaktadırlar. KUB 30.79 öy.7 nolu metine göre su seviyesi, muhtemelen kuraklık yüzünden alçalmış ve dolayısıyla gemiler işleyememektedir⁸.

Demir Devri'nde Anadolu nehirlerinde taşımacılık faaliyetlerinin yapıldığını, Ceyhan Irmağı'nın kenarında kurulmuş olan Karatepe kabartmalarında(Şekil 1,1.) gösterilen tekne ile gezinti tasvirlerinden biliyoruz⁹. Tasvirli sanat eserleri yanında bazı antik kaynaklarda da Anadolu nehirlerinin ulaşım ve taşımacılık amacıyla kullanıldığına dair detaylı bilgilere rastlamak mümkündür. M.Ö. V. yüzyılda yaşamış olan ünlü tarihçi Herodotos, Fırat Nehri'nin Anadolu ve Mezopotamya arasında gerçekleşen ticari faaliyetlerde yoğun olarak kullanıldığını ve ticaret mallarının Fırat Nehri'nin imkân tanıdığı yerlerde büyüklü küçüklü kayıklarla taşındığını şu şekilde ifade etmektedir. “...*Babil'e inmek için ırmağa inen kayıklar yuvarlak ve deriden yapılmışlardır. Asurya'nın üst yanına düşen Ermenistan'dan söğüt ağaçları kesip gemiler için kaburga çatalı yaparlar, bunun üstünü dıştan deri ile kaplarlar. Bir tekne çıkar ortaya, eni boyu bir, başı arkası belirsiz; bu gemiyi dediğim gibi yuvarlak yaparlar, tıpkı yuvarlak bir kalkan gibi; içine saman yayarlar, üstüne eşyayı doldurup suyun akıntısına bırakırlar. Belli başlı yükleri palmiye ağacından yapılma fiçilerdir, bunların içine şarap doldurulmuştur. Geminin düz gitmesi iki tane ıskarmozsuz kürekle sağlanır, bunları ayakta duran iki kişi kullanır; birisi küreği bu yana çekerken öbürü tersine iter suyu. Bu gemiler kimi zaman pek büyük olurlar, öbürleri daha küçüktür. En büyükleri beş bin talant¹⁰ ağırlığa kadar yük alabilirler. Her gemide canlı bir eşek bulundururlar; büyüklerinde daha çok vardır.*

⁷ Alp, 1956: 77-82.; Koşay, 1972: 463-468.

⁸ Ünal, 1977: 427.

⁹ Darga, 1992: 338, res. 326.

¹⁰ Kramer, 1963:144.

Böylece su üzerinde giderek Babil'e varırlar, taşıdıkları öteberi malı satarlar, sonra bağıra çağıra geminin tahtalarını ve samanını da satarlar; sonra derileri eşeklerin sırtına vurur, Ermenistan'a dönerler; zira ırmağı ters yönde çıkmak düşünülemez, akıntı buna elvermez, zaten gemileri tahtadan değil de deriden yapmalarının nedeni budur. Ermenistan'a vardıkları zaman aynı şekilde başka gemiler yaparlar...”¹¹

Yakın geçmiş ve günümüzde de de yuvarlak kayıklar, Afrika, Irak, Doğu Asya'da görülmektedir.(Şekil 1.2.)

Eskiçağ'da nehirlerle atfedilen önem, onların kutsallaştırılmasına hatta tanrılaştırılmasına neden olmuş, ticaret ve tarımda önemli rol oynayan nehirler, ibadet edilen ayrıca kutsal ziyaretlerin yapıldığı hac rotaları üzerindeki uğrak yerler olarak da önem kazanmıştır¹².

1.2. Akarsulara Doğal Olayların Etkisi

Doğal olaylar, akarsuların yatak değiştirmesine veya yataklarının dolmasına yol açmıştır. Öyle ki bu konu üzerine yapılan araştırmalarda bu durum kanıtlanmıştır.¹³ (Şekil.1.3) Bunlarda özellikle volkan faaliyetleri etkili olmuştur. Volkanlar, Anadolu'da farklı bölgelerde farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin Kula'daki volkanlar üzerinde bulunan ayak izleri, Çatalhöyük'de yer alan yerleşimlerin içindeki duvar resimlerinde tasvir edilen volkan patlamaları,¹⁴ ünlü tarihçi Strabon'un yazılarında yer alan volkanlar ile ilişkili bilgiler ve tarihsel volkan patlama kayıtları, Anadolu'da yaşamını sürdürmüş olan uygarlıklar ve volkanik faaliyetler ile olan ilişkileri göz önüne koymaktadır. Holosen zaman (Kuvaterner devri içerisinde yer alan Pleistosen devrinin bitmesinden 11.000- 12.000 yıl önce günümüze kadar süren jeolojik devre) diliminde etkisini göstermiş volkanlar ile ilişkili hem bu tarihsel kayıtlar hem de radyometrik yaş tayini

---

¹¹ Ünsal ,2012,221;Herodots,I:195.

¹² Sir Gavaz-Üke, 2023,155.156.

¹³ Görendağlı,2010:93-104.

¹⁴ Mellaart, 1967:133,175vd.

yöntemleriyle elde edilen veriler, ülkemizde 13 volkanın bu zaman diliminde faaliyet gösterdiğini ortaya koymaktadır. Günümüzden yaklaşık 11.700 yıl öncesinde Holosen zaman diliminde faaliyet gösteren bu volkanlar, Batı Anadolu’da Kula, Orta Anadolu’da Hasan Dağı, Erciyes, Karapınar, Göllüdağ, Acıgöl, Güneydoğu Anadolu’da Karacadağ, Doğu Anadolu’da ise Süphan, Kars, Girekol, Tendürek, Nemrut ve Ağrıdır¹⁵(Şekil 1.4.).

2014 yılında yapılmış olan çalışmada Hasan Dağı’ndan aldıkları pomza örneğinden yaklaşık 8.97 binyıl yaş elde etmişler ve bu yaştan Çatalhöyük’de bulunan duvar resmi ile aynı yaşta olduğunu ve bu duvar resmindeki tasvirin Hasan Dağı patlamasına ilişkin olduğu ifade edilmiştir. (Şekil 1.5) Volkan faaliyetleri, akarsu sistemini doldurmuş ve akarsu ve göl çökellerini örtmüştür¹⁶.

Muhakkak ki doğal felâketlerin en fecisi, sebepleri İonyalı doğa düşünürlerince bile doğru saptanamayan¹⁷ ve büyük bir tahrip gücüne sahip olan depremdir. Tahrip edecek şiddette olmasa bile, bir doğa olayı olarak yerin sarsılmasının, özellikle eski çağ insanlarında yarattığı dehşet ve korku, çok büyük olacaktır. Eski çağlarda Akdeniz havzasında yer sarsıntısı sonucu tahrip görmemiş bir kent, hemen hemen yok gibidir. Depremler, sonrası kıyı kesimlerde yaşanan gel-gitler oldukça yıkıcı sonuçlar doğurmuştur¹⁸. T.C. İmar ve İskân Bakanlığı, Türkiye deprem bölgeleri haritasına göre Anadolu’da deprem bölgeleri şu şekilde yer almaktadır:¹⁹

I. derece: Karadeniz dağları ortasından geçen doğu-batı şeridi. Horasan-Erzurum - Erzincan - Amasya - Ilgaz - Bolu - Sakarya -Marmara Denizi - Bandırma – Çan İlçesi Koridoru, Ege Sahilleri, Konya, Maraş - Hatay Bölgeleri, Adana’nın Doğusu.

---

¹⁵ Atıcı-Türkecan, 2017.

¹⁶ Schmitt-Danisk-Aydar,2014.

¹⁷ Ünal,1977:442; Capelle, RE Suppl. 4 sp. 346ff:

¹⁸ Ünal, 1977: 442-443.

¹⁹ T.C. İmar İskân Bakanlığı, Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası, (1963).

II. derece: Doğu Anadolu, Karadeniz dağları ortasından geçen şeridin kuzey ve güneyi, iç Ege ve orta Anadolu'nun batısı, Kırıkkale-Yozgat - Kırşehir üçgeni, Kayseri çevresi, Malatya, Elazığ, Bingöl, Kilikya, İskenderun, Dört Yol.

III. derece: Doğu Karadeniz bölgesinin iç kesimi, orta Karadeniz'in kıyı şeridi, Kastamonu bölgesi, Eskişehir - Bilecik - Gündül çizgisi, Akdağmadeni, Niğde çevresi, Maraş-Elbistan arası, Urfa, Göller Bölgesi'nin güneyi.

IV. derece: Doğu Anadolu'nun güneyi ve güneydoğu Anadolu, Antalya ve taşlık Kilikya, Kırıkkale - Yozgat - Kırşehir üçgeni, Kayseri - Niğde çevresi ile Kadirşehir - Çekerek - Alaca - Sungurlu-Kalecik Ankara - Polatlı dar koridoru dışındaki, Orta Anadolu'nun bütünü.

Arkeolojik verilerle kanıtlanabilen depremler, yaklaşık olarak M. Ö. 1700 ve 1575'te Knossos ve Phaistos'ta²⁰, Demirci Höyük'te (MB 2), M. Ö. 1365'te Ugarit'te, Troya II, IV, VI, Tarsus I ve Alaca Höyük III ve IV'te olmuştur. Ancak, birbirinden uzak bu deprem bölgeleri arasında, kronolojik ilişkiler kurmak mümkün değildir²¹.

Hititçe çivi yazılı metinlerde şu ana kadar depremlerin akarsular üzerindeki muhtemel yatak değiştirmeleri konusunda açıklayıcı ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüz depremleri incelendiğinde akarsu yatak değiştirmelerinde depremlerin etkisi çoktur.

Doğal afetlerin en yıkıcısı olan deprem felaketi hakkında, Hitit vesikalarında nehirlerin üzerindeki etkisine yönelik, rastlanmış bir sözcük yoktur. Bazı uzmanlar Hititlerin nadir olarak kaydettiği bu doğal afeti tanımlanmak için *katkattima-/katkattinu-/katkattenu-* kelimesini önermektedir. Kelimenin anlamı sözlükte "titremek, sarsılmak" olarak açıklanmakta, bu sebeple aniden yaşanan yer sarsıntılarını tanımlamak için de

²⁰ Ünal,1977:443; Matz:1973: 557.

²¹ Karagöz:2005:12-16.

kullanıldığı anlaşılmaktadır²². Boğazkale’de bulunan KUB 33.102 ve KUB 33.104 (CTH 345) nolu tanrıların mücadelesini konu eden Hurri kökenli *Ullikummi* Şarkısı mitosunda²³ yaşanan sarsıntı ile birlikte ev halkının yaşadığı korku şöyle aktarılmıştır: “*Git ve Kumarbi’ye söyle! “Neden (benim) evimin önüne öfkeyle geliyorsun?” ve evi(mi) titreme sardı/ deprem tuttu. Hizmetlileri korku sardı...*”²⁴. Hurrilere ait Kumarbi efsanesinin devamı olarak kabul edilen bu metinde Hititlerle birlikte Hurrilerin de doğal afetler karşısındaki tutumu hakkında çıkarım yapmak mümkündür²⁵. Teknik bilgilerden yoksun bu metinden anlaşıldığı kadarıyla, yaşanan sarsıntının sebebi tanrının öfkesine bağlanmıştır. Yaşanılan sarsıntı ile birlikte ev halkının yaşadığı korkuya yer verilse de insan üzerinde derin izler bırakan bu doğal felaketin sonuçları aktarılmamıştır.

M.Ö. 2. Binyıl Anadolu’suna gelindiğinde ise, ilk deprem felaketinin I.*Šuppiluliuma* zamanında, yaklaşık olarak M.Ö.1365 yılında Ugarit Şehri’nde gerçekleştiğini görmekteyiz²⁶. Önemli bir liman şehri olan Ugarit’de yaşanan deprem felaketinin, burada yaşayan halkı ve Hitit halkını ne derece etkilediğini bilmiyoruz. Zira bu dönemde zaten Hitit dünyası veba dediğimiz salgınla boğuşmaktadır. Bundan sonra ikinci bir deprem felaketinin, Urhi-Tešup’un zaten kısa süren iktidarının son zamanlarında yaşandığını, III.*Hattušili*’nin Otobiyografisi’nden öğrenmekteyiz. Bilindiği üzere kral olan *Urhi-Tešup* ile amcası III.*Hattušili* arasında bir taht kavgası yaşanır. *Urhi-Tešup*, *Šamuha* kentine kaçır ve burada amcası III.*Hattušili*’ye karşı direnebilmek için, bir kalede karargâh kurar (M.Ö.1290).²⁷ III.*Hattušili* tarafından kuşatılan bu askeri karargahın duvarlarının aniden çöktüğünü III.*Hattušili*’nin Otobiyografisi’nde görmekteyiz. Bu olayla birlikte, III.*Hattušili* *Urhi-Tešup*’u mağlup ederek Hitit tahtına oturmuş-

²² Hoffner-Melchert, 2008: 58; Ünal, 2016: 272;1977 :443

²³ Murat,2018:91-92.

²⁴ Güterbock, 1951: 149; Sir Gavaz, 2023: 155-156.

²⁵ Demirel, 2015: 443.

²⁶ Ünal, 1977: 443.

²⁷ Ünal, 1977: 445.

tur.²⁸ Yaşanan bu deprem olayı, III.*Hattušili*'nin *Urhi-Tešup*'u mağlup etmesinde şüphesiz ki büyük etken olmuştur.

Ugarit'te meydana gelen deprem mutlaklı ki Çukurova'yı etkilemiştir. *Šamuha* şehrinin lokalizasyonuna ilişkin ipuçları veren çivi yazılı belgeler göz önüne alındığında bu şehri yukarı Kızılırmak havzasında aramak isteyenlerinin görüşünün daha ağırlık kazandığını söylemek kolaylaşmaktadır. *Šamuha* şehri genellikle Hatti'nin kuzeydoğusuna yerleştirilen Yukarı Ülke'nin bir şehri olarak, Yukarı Kızılırmak kıyısında olmalıdır. Akarsuyun bu kısmı, KUB 31.79'da konu edilen akarsu ulaşımına da uygundur.²⁹ *Šamuha*³⁰ şehri lokalizasyon sonuçlarına bakıldığında da bir akarsuyun yakınında olması ve Kuzey Anadolu fay hattına yakınlığı dikkat çekmektedir.

1.3. *Alda Nehri*³¹

KBo 15.69 4 13 Nom. c.] ^{İD}*al-ta-aš-š[a* 2750/c 2.

Nom. Akk. N. ^{İD}*al-da* KBo 15.69 IV 13 ;

^{İD}*a-al-da* KBo 17.102 ay. 18; (*I-NA* ^{İD}*a-al-da u- i -da-a-ar*);

KBo 17.103 ay. 12 (*ŠA* ^{İD}*a-al-da-ma-kán u-i-[da-ar-a]r*) ;

KBo 20.117 ay. III 15 ; KUB 25 .48 IV 18 ; 288/1 4 ; ^{İD}*a-al-ta* KUB 25.

49 III. 9,13;

Kırık : ^{İD}*a-al-[* KBo 24.13 IV 17 ; *-d]a*² KUB 51.4 ay.² 2 (=KBo 15. 59 öy.²

III 7).

Alda nehri, Hititçe metinlerde genel olarak Kizzuwatna bölgesi ile ilişkili olarak geçmektedir. Özellikle de Hitit nehir ritüelleri ile alakalı bir icra noktası olarak metinlerde karşımıza çıkmaktadır. Bo 7850 nolu metin, doğu Berlin'den getirilmiş ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi arşivinde bulunan bir metindir. Metinde *Alda* nehrinde icra edilen bir takım özel ritüellerin icrası söz konusudur:

²⁸ Karagöz, 2005: 15.

²⁹ Yiğit, 1997: 287.

³⁰ Koşay, 1972: 463-470.Ertem,1973:118.

³¹ Otten, 1969: 257; Forlanini, 1979: 171.; Sir Gavaz-Masalıcı Şahin, 2021: 171-192.

Bo 7850³²

öy.

1 *nam-ma-aš-ša-an* ^{LÚ} *tap-ri-ia-a[š*

2 *da-a-i zi-iz-zu-ḫi-aš-ša-a[n*

3 *na-at A-NA* ^{ID} *A-a[l-da? ... na-at-kán]*

4 *ÍD-i an-da i[š-ḫu-u-wa-i*³³

5 *ši-pa-an-tu-an-z[i*

Tercüme

öy.

1 Bundan başka *tapri*³⁴ adamı[

2 yerleştirir. *zizzuhi* kabını[

3 ve onu *A[l-da]* Nehri'ne

4 ve onu ırmağın içine [kadar taşırlar ve]

Bu metinde “^{ID}*A-a[l-da?*” şeklinde geçen kısım, *Kizzuwatna* kökenli ritüellerde ve *(h)išuwa* bayramına ait metinlerde geçen *Alda* Nehri'ne göre Sir Gavaz ve Masalcı Şahin tarafından tamamlanmıştır³⁵. Ayrıca Ünal'a göre, kabataslak olarak, *Alda* Nehri, Erdemli'nin doğusundaki Alata çayı ile özdeşleştirilebilir³⁶.

Diğer taraftan, suları kutsal sayılan bu nehir, *Kizzuwatna* kökenli ritüellerde *Tar-mana* Irmağı³⁷ ve *Lawazantiya* kenti ile ilişkilidir³⁸. Bu sebeple de onun yakınlarında

³² Bu tablet fragmanının transliterasyon, tercümesi ve yorumlar için bkz. Sir Gavaz- Masalcı Şahin, 2021.

³³ Bu satırın tamamlaması ve okunuşu için Sir Gavaz ve Masalcı Şahin, benzer metinlere işaret etmiştir: KUB 2.2 I 12; KUB 58.22 + I 24; KUB 25.48 + KUB 44.49 II 22; KBo 10.47 + KBo 10.46, 18, 25-26. Sir Gavaz- Masalcı Şahin, 2021: 174.

³⁴ Ünal:2016:516.

³⁵ Sir Gavaz- Masalcı Şahin 2021:178.

³⁶ Ünal,2014. 201,

³⁷ Ünal,2016.19-24.

³⁸ Monte-Tischler, *RGTC* 6, 237.; Monte, *RGTC* 6/2, 91.

aranması gerekir³⁹. Nitekim Baş Tanrı *Tešup* ve Baş Tanrıça *Hepat* çifti için düzenlenen bir bayramı konu alan metinde şöyle geçmektedir:

KBo 17.102+KBo 23.84 33 (CTH 706.I)

18' [ ] x UD. VIII KAM I-NA ^{ID}Al-da ú-i-da-a-ar da[-a-i

19' [ ] I-NA ^{URU}La-a-u-wa-za-an-ti-ya I-NA ^{ID}Tar-ma-a[n-na

18' [ ] Sekizinci günde *Alda* nehrinde su a[lır].

19' [ ] *Lawazantiya* kentine, *Tarmanna* nehrinde [

Diğer taraftan, *Alda* Nehri, KUB 24.13 IV 34 *Allaturaḫḫi* ritüelini konu alan baş-
ka bir metinde ise şöyle geçmektedir:

12' na-an ^{GIŠ}ir-ḫu-u-i-ya-az LÚ^{MEŠ} pu-ra-[ap-še-eš

13' kar-pa-an-zi nam-ma ku-e-da-ni-ya [

14' IT-TI I ḫi-li-iš-tar-ni I MUNUS [

15' gal-gal-tu-u-ri ḫa-az-zi-ik-[ki-zi

16' pí-ra-an-ma-aš-ši LÚ^{MEŠ} NAR ḫu-u-[i-ya-an-]te-eš

17' na-an-ša-an kat-ta I-NA ^{ID}A-al-[da

18' pí-e-da-an-zi [ ]

12'Ve onu sepetten, *purapši* adamları

13' kaldırırlar. Sonra tamamen...

14' bir *ḫilištarni* ile bir kadın

15' *galgalturi* ⁴⁰çalgısına vurur.

---

³⁹ Forlanini, 2019, 1-49

16' onun önünde ise şarkıcılar koşar (vaziyettedirler)

17' Ve onu *Alda* nehrinde aşağıya

18' götürürler.

Burada ele alınan metinlerde de gördüğümüz gibi *Alda* Nehri, Hititçe çivi yazılı metinler de sıklıkla bayram merasimleri ve nehir ritüellerinde kutsal sayılan ve tanrılara sunum yapılan nehirler arasındadır. Kanımızca orta boyutlarda bir nehir olan *Alda*'nın hem *Kizzuwatna* bölgesi ile doğrudan bağlantılı (*h*)*išuva* bayramına ait metinlerde geçmesi, hem de *Tarmana* (*tarman-/tarmanni-* krş. Hurrice *tarmanni*)⁴¹ Irmağı (Klasik=Tarmalas)⁴² ve *Lawazantiya* kenti ile anılması⁴³ nehrin Çukurova bölgesinde aranmasına işaret etmektedir⁴⁴. Öte yandan, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, *Alda*=*Alata* benzerliği⁴⁵ dikkat çekicidir. Erdemli'nin (*Kalanthia/Calantia*) *Alata* ırmağının hemen yanında olduğu bilinmektedir. Adın aslı *Kalanda*, *Kala(wa)nda*, ‘İskele-li’ anlamına geliyor olmalıdır⁴⁶. Bu bilgiler ve tezler ışığında *Alda* nehrinin döneminde önemli bir nehir olduğu ve aktığı yerde de önemli bir liman şehri olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda 1897 tarihli Adana Salmanesine göre bu nehir, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Mersin ve İçil (İçel) sancakları arasındaki sınırı belirliyordu⁴⁷. Diğer taraftan, Duyn'u Umumiye adına bölgede araştırmalar yapan Fransız Oryantalist Vital Cuniet'in,⁴⁸ 1892 tarihli haritasında söz konusu birleşme de görülmektedir. (Şekil 1.6. Mersin ve İçel birleştirilmiştir.)

Evliya Çelebi, yaz kış soğuk suyu olan bir nehirden atla geçtiğini ifade etmektedir. Bu nehrin günümüzde Kocahasanlı civarındaki küçük akarsu kollarından biri oldu-

---

⁴⁰ Gurney, 1977:35. Ünal, 2016:250.

⁴¹ Ünal, 2022:522, 937.

⁴² Ünal, 2014:121

⁴³ Monte-Tischler, 1978: 237.; Monte, 1992: 91.

⁴⁴ Sir Gavaz-Masalci Şahin, 2021:178; Forlanini, 2019:1-49.

⁴⁵ Sir Gavaz-Masalci Şahin, 2021:178; Ünal, 2014:201.

⁴⁶ Umar, 1959: 362.

⁴⁷ Bkz. Bozkurt- Bozkurt-Hasgöl, 2015.; Ayrıca bkz. Wikipedia Alata Çayı.

⁴⁸ Vital Cuinet veya doğum adıyla Vital-Casimir Cuinet (19 Aralık 1833, Longeville - 6 Eylül 1896, İstanbul) Fransız coğrafyacı ve oryantalist.; wikipedia, Alata Çayı.

ğu düşünülebilir. Daha sonra Evliya Çelebi bir saatte, ‘*pamuk gibi yolları ağaç gölgesinde ilerledikten sonra*’ Alata Nehri’ne geldiğinden ve bunu da atla geçtikten sonra Türkmen köyü olduğu belirtilen, Erdemoğlu Köyü’ne ulaştığını belirtmektedir⁴⁹.

Alata Nehri olarak belirtilen akarsu günümüzde de Alata Çayı veya Sorgun Çayı olarak bilinmekte olup Erdemli ilçesinin merkezinde bulunmaktadır. Ayrıca Evliya Çelebi’nin Erdemoğlu Köyü olarak belirttiği yerleşim yerinin konumunun günümüzdeki Erdemli ilçesinin konumuyla birebir aynı olduğu da dikkati çekmektedir. Umar⁵⁰, Alata Çayı’nı Erdemli ilçesinin doğusuna lokalize ederken adının öz biçiminin, Alanda’nın bir çeşitlemesi olan *Alada* olduğunu belirtmektedir. *Alada*’nın anlamını ise *ala-* köküne “-lı, -sı ” anlamı olan, *wanda/anda* takısının eklenmesi ile türetildiğini ifade etmektedir. Neticede Alanda’yı “Atları bol” şeklinde tanımlamıştır⁵¹. Öte yandan; Otten⁵², bu nehrin (*Alda*) *Kizzuwatna*’ya ait olduğunu; Forlanini de nehrin Yukarı Ceyhan’ın yan akarlarından biri olduğunu söylemektedir⁵³.

Alda Nehri metinde *Tarmana* nehri ile beraber geçmektedir. Bu sebeple, iki nehrin birbirlerinden uzak olmayacağı kanısındayız. Eğer *Alda* nehri bugünkü *Alata* (latince: Yaprak saplarına atıfta bulunarak “kanatlı” anlamındadır.) nehri ile aynı ise *Tarmana* Nehri de bugünkü Limonlu Dere (Latince *lamus*;antik grekçe *Lamos*) ile eşitlenebilir ama kesin bir lokalisasyon yapmak mümkün değildir. Bütün bu bilgilerden yola çıkarak, *Alda*=*Alata* eşitliğinin şimdilik sadece ses benzerliğinden öteye geçemediğini vurgulamak isteriz.

Alda ve *Tarmanna* isimli akarsulardan biri olan *Tarmanna*’daki bazı ünsüzlerin değişmesiyle türetilen *Tarmalas*’ın, *Karmalas* ile eşitlenmesi de muhtemel gözükmekte-

---

⁴⁹ Uzun,2021:25.;Çelebi, 2011.

⁵⁰ Umar,1959 : 47.

⁵¹ Umar,1959:45,362.

⁵² Otten,1969 :257.

⁵³ Forlanini, 1979: 171.

dir⁵⁴. Antik dönemde Strabon, Kataonia Ovası'nı'daki dağlarla tahkim edilmiş yerleri sayarken Dastarkon'dan bahsetmektedir. (Hitit Kaya Kabartması, Fraktin rölyefinin bulunduğu yer: Şekil 1.7) Ayrıca Strabon, Dastarkon'nun etrafından Karmalas Irmağı'nın aktığını ve Kilikya denizine döküldüğünü de yazmaktadır⁵⁵.

“Bu nehrin şu anda kullanılan Tsamantos ismi, yüksek ihtimalle Bizans tarihçilerinin ara sıra bahsettikleri Tsamandos kal'asından (Kale) gelmektedir. Bu kal'anın bulunduğu lokasyon tartışmalı olsa da Cappadocia'da, Zamantı Suyu'nun aktığı yerde olma ihtimali kısmen de olsa tartışmaya açılabilir. Diğer taraftan, kesin olarak bu kelenin, nehrin üst tarafında olduğunu da ilave edebiliriz. Zamantı Su ismini Gediz Çayı, Gebren Suyu, Porsuk Suyu gibi isimlerle karşılaştırınca, “Zamantı Şehri'nden gelen su” anlamına geldiği açıkça görülebilir. Bir şehre veya kaleye verilen Tsamantos veya Zamantı adının, Türklerin Anadolu'ya geldiği zamana kadar kullanılmış olduğu muhtemeldir. Nehre ismini verebilecek yerlerden biri, son zamanlarda Çerkezlerin yaşadığı ve Sultan Abdülaziz'e ithafen Aziziye denilen küçük yerleşim yeridir. Aziziye'nin konumu, dikkate değerdir⁵⁶. Ramsay, Anadolu'yu karış karış gezerek, izlenimlerini not aldığı ve 1887 yılında yayımladığı “Ramsay W.M., *The historical geography of Asia Minor*, London” adlı eserinde, o dönemdeki ismi ile Aziziye'ye yani Pınarbaşı yöresine de uğrayarak bu bölgenin önemine dikkat çekmiştir. Ramsay, ayrıca Strabon'un “Geographika” adlı eserinde geçen Karmalis Çayı'nın Zamantı Suyu olabileceğine işaret ederek, o dönemdeki bazı coğrafyacıların Zamantı suyunu lokalize ederken düştükleri yanlışları hem Strabon'dan hem de kendi gezi notlarından yola çıkarak anlatmaktadır. Zira ona göre Zamantı Irmağı, yukarı Kapadokya bölgesinden doğarak günümüz Adana'da bulunan Mallos/Magarsa'dan da geçerek denize dökülmekte ve sadece bu bilgi bile bu nehrin Tohma Çayı olamayacağını doğrulamaktadır. Zamantı Irmağı'nın aktığı pınar-

---

⁵⁴ Ünal,2016:21.

⁵⁵ Strabon,2000:6.

⁵⁶ Ramsay, 1960: 319.

lardan da bahseden Ramsay’a göre, Pınarbaşı ismini, bu pınarlardan almıştır. Pınarbaşı’nın çok güzel bir mevkîe kurulduğuna değinen Ramsay, Zamantı isminin de Bizanslılar tarafından Türklerden alındığına dikkat çekmiştir⁵⁷.

Kataonia sözcüğünün kökeninde yer alan ve “alt-alta, aşağıda, aşağıya” anlamına gelen *katta* ifadesinin Hititçe bir edat olduğu ve Luvice bir son ek olan *-wanni* (Hititçe karşılığı *-umna*) ile tamamlandığı ifade edilmektedir⁵⁸.(Harita 8) Başka görüşlere göre ise; *katta-wanni* kelimesinin Luvice bir sıfat olduğu ve “katta’ya ait olan” anlamına gelebileceği belirtilmektedir. Bu sıfat, Helenistik dönemde Kappadokia’nın güneydoğusunda bir bölge olan Kataonia (Καταονία) adının altında yatmakta mıdır? Diğer taraftan, *katta-wanni*’nin “alt/aşağı tarafta yaşayanların yeri ya da yaşayanlara ait olan yer” anlamında kullanılmış olabileceği de ifade edilmektedir. Kataonia kelimesindeki etimolojik durumun “Lukka kabilelerine ait olan” anlamı taşıyan Lykaonia kelimesi ile benzediği de görülmektedir⁵⁹ Oldukça dağlık bir bölge olan Kataonia’nın sözcük yapısında dağlık araziye atıfta bulunulmayıp “alt-aşağı” kelimesinin kullanılması enteresandır. Burada kastedilen aşağı bölgenin, çekirdek Hitit alanının aşağı kesimleri olması ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Yine de buradaki etimolojik yorumlar ispatlanmış değildir ve temkinli yaklaşmak gerekmektedir.

Strabon, ünlü eserinde, Kataonia Apollon’undan söz etmiş ve ayrıca Kataonia dağlarında bir yerleşim olan Dastarkon’daki Apollon Tapınağı’ndan da bahsetmiştir. Sonunda ise Kataonia Apollon’unun yalnız Kataonia’da değil bütün Kappadokia Bölgesinde kutsandığına ve saygı gördüğüne işaret etmiştir. Strabon’un aktardığı bu bilgiden esinlenerek, Dastarkon’daki Apollon Tapınağı’nın fazlaca kutsal yer için örnek teşkil ettiği ve bu geleneğe göre Apollon kültünün bütün Kappadokia’da tapınım görmüş ola-

---

⁵⁷ Duman, 2024:1-14.

⁵⁸ Yıldızıturan, 2021:217; Forlanini, 2010:80.

⁵⁹ Yıldızıturan,2021:217; ayrıca bkz. Yakubovich, 2014:347-352.

bileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte Dastarkon'un, tanrının en önemli tapınım yeri olduğu da önerilmektedir⁶⁰. Dastarkon ismi etimolojik açıdan Antik Yunanca ἄρχων (árkhōn) kelimesinden türemiştir. ἄρχω (árkhō, “ hükmetmek ” fiilinin şimdiki zaman kipinin isim olarak kullanımıdır)⁶¹. arkon kelimesi, antik Yunan'da, birçok şehir devletinde baş yargıç veya yargıçları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu makam, kralların (*basileis*) yerini, aristokratların aldığına da vurgu yapmaktadır⁶².

Anadolu coğrafyası ve yeryüzü şekilleri, elbette ulaşım yollarını doğrudan etkilemektedir. Akarsular, dağlar, ovalar ve platolar bu yolların ve doğal geçitlerin oluşmasında belirleyicidir. Nitekim eskiçağlardan bu yana kullanılan birçok geçidin varlığı bilinmektedir:

Antik Çağlar'da Caesarea'dan, Kilikya'ya (=Kizzuwatna) inen belli başlı dört yol mevcuttur⁶³:

1. Kayseri-Çukurova arasındaki halen kullanılmakta olan Podandos (Pozantı) Pylae Ciliciae (Gülek Boğazı) yolu.
2. Caesarea, Develi-Fraktin, Taşçı, Gezbel, Kirazbel ya da Üskiyenbel'den sonra Sisium (Kozan) üzerinden Çukurova'ya inen yol.
3. Caesarea-Develi, Fraktin, Karaköy, Sisium (Kozan) yolu.
4. Caesarea, Serezek, Kuruçay-Bel, Cucussus (Göksun), Kirazbel yolu

Sonuç olarak, *Tarmana* Nehri ile Zamantı Nehri eşitlenirse, *Alda* Nehri'nin de bu nehrin yakınlarında aranması uygundur. Bu durumda *Alda* Nehri'nin, Seyhan Irmağı'nın diğer kolu olan Göksu olması da muhtemeldir.(Harita 2.)

---

⁶⁰ Körsulu, 2011:32.; Baz, 2007.

⁶⁰ Erkiletlioğlu, 2019.

⁶¹ <https://en.wiktionary.org/wiki/archon>

⁶² <https://www.britannica.com/topic/archon-ancient-greek-magistrate>

⁶³ Erkiletlioğlu, 2019:27.

1.4. Alwaruanna Nehri⁶⁴

Nom. hali: *ši-un-na al-wa-ru-an-na*

KBo 15.63 8' ; KBo 15.69 4 3' ; 602/f öy. 5' .

KBo 15. 63, 8⁶⁵

4 [EGIR -ŠÚ -m]a ši-un-na ku-na-du-w]a(-) ši-pa-an-ti]

5' [I NINDA.GUR₄ .RA par-ši-ia na-an PA-NI DIN[GIR^{LIM} ti-an-zi]

6' [EGIR -ŠÚ -m]a ši-un-na zi-ra-ma-ri [ši-pa-an-ti]

7' [I NINDA.GUR₄ .R]A par-ši-ia na-an PA-NI DIN[GIR^{LIM} ti-ia-zi]

8' [(□EGIR□ -Š)Ú-ma ši--al² (-)la-ag-ga- ...-ga-pa ši-p]a-an -ti

9 [(I NINDA.GUR₄.R)A par-ši-ia na-an PA-NI^DIM ti-an]-zi

10' [EGİR -ŠÚ -ma ši-un-na z]i-ia-ru-na š[i-pa-an-ti]

11' [I NINDA.GUR₄ .RA par-ši-ia na-an PA]-N [I] DINGIR^{LIM} [da-a-i]

4.-5 Daha sonra (onu) *Kunaduwa* nehrine bıraktı 1 somun ekmeğini böldü ve onu

6-7 Daha sonra (onu) *Ziramari* nehrine bıraktı 1 somun ekmeğini böldü ve onu tanrının huzuruna koydu

8-9 [(Bundan son)ra ama -al²lagga..gapa Nehri'ne kurban e]der. [(1 kalın ekmeği

parçalar ve onu Fırtına Tanrısı'nın önüne koy]ar .

10-11 Daha sonra (onu) *Ziyaruna* nehrine bıraktı 1 somun ekmeğini böldü ve onu tanrının huzuruna koydu.

⁶⁴ Ertem,1973:193, Tischler-del Monte, 1978:523.; Groddek, 1997:183-184.

⁶⁵ Groddek, 2010: 363-365.

(h)išuwa Bayramını⁶⁶ konu alan bu metinde (KBo 15.69)⁶⁷ dağ tanrılarına yapılan kurban töreni sonrasında olasılıkla Fırtına Tanrısı *Manuz(z)i*'nin kutsal suları için yapılan ikinci bir kurban töreninden bahsedilmektedir⁶⁸. Metnin ilk satırlarından başlayarak, 22. satıra dek isimleri sayılan nehirler sırasıyla şu şekildedir: -*šaha*, *Inaha*, *Kunaduwa*, *Zirimara*, *Alwarunna*, *Ziyalunna*, *Pinašarunna*, *Aštayanta*”, *Alwarunna* nehri ile birlikte *Kunaduwa* nehri, *Zirimari/Ziramarau* nehri, *Ziyaruna/Ziyaluna* nehri, *Aštayanta* ve *Pinašaruhanna* nehirleri ile birlikte geçmektedir. Hurri kökenli olan (h)išuwa Bayramı 8 gün sürmekteydi ve Fırtına Tanrısı *Manuzziya* onuruna yapılmaktaydı⁶⁹. Buradaki nehir isimlerinin metinlerde sık geçmemesi lokalizasyonlarını zorlaştırmaktadır.

Hatti'nin Fırtına Tanrısı Tapınağı'nda; *Kizzuwatna* Ülkesi'nin nehirleri ve pınarları için de kurbanlar sunulmaktadır. Burada adı anılan sular *Zirimara Alwaru(nna)*, *Ziyalu(nna)/Ziyaru(nna)*, [ ]-*našar(unn)a* ve *Aštayanta*'dır. Bu sunuların ardından krala içecekler verilmekte ve BALAG.DI⁷⁰ müzisyenleri müzik yaparken kral diğer nehir ve bahar tanrıçalarını (şerefine) içmektedir. Metnin devamında *Alda* nehri geçmektedir. Bu sayılan nehirlerin *Alda* Nehri (Göksu?) bölgesinde oldukları düşünülebilir. Fakat lokalizasyonları gelecekte gün ışığına çıkacak metinlere ve arkeolojik kanıtlara muhtaçtır.

1.5. *Ašriya* Nehri⁷¹

Nom com. hali. (Dat.?) I-NA ^{ID}*aš-ri-ia* ^{URU}*Ti-ni-pi-ia* KUB 26 .43. öy.37.

Bu belge kral III. Hattušili'nin ölümünden sonra düzenlenmiş olup eşi *Puduhepa* ve oğlu IV. *Tutlaliya* ve *Puduhepa* adına düzenlenmiş bir kraliyet fermanıdır. Metin, baş çoban ve kâtiplerin şefi olarak tanımlanan *Šahurunuwaš* isimli kişinin mülkünün

⁶⁶ Gavaz, 2021,172-192.

⁶⁷ Groddek,1997:183,184.

⁶⁸ Metnin transliterasyon, tercüme ve yorumu için bkz. Fidan, 2023:319-320. Ayrıca bkz. Haas, 1994: 867.

⁶⁹ Dinçol,1989:9.

⁷⁰ Ünal,2022:101. Ayrıca bu çalgı için bkz. Masalcı- Şahin, 2016:347-354.

⁷¹ Landsberger,1954:127; Filkestein, 1956:104; Lewy,1956:59,251,1977:13 ; Cornelius,1958:382.; P.Garelli, 1963.122; Schuler.1965:35,191; Orlin,1970.36,38,87.

bölünmesiyle ilgilidir. Bölünen bu yerlerin listesi belgede vermektedir.⁷² İlgili bölümün transliterasyon ve tercümesi şöyledir⁷³:

KUB 26.43⁷⁴

36. ŠA^m Zu-wa-an-na^{URU} DU₆^{URU} Ha-ya-ša na-at 2 URU^{HLA} QÍ-RU-UB[. .
U]^{RU} Te-ep-ša[. . . . . -a(p-pa-aš-hu-u-ri-ya-aš]

37. I-NA URU^{ID} Aš-ri-ya^{URU} Ti-ni-pi-ya I-NA KUR^{URU} Wa-aš-ha-ni-ya^{URU}
Mu-uš-ha-ni [. . . . . (Pi-ir-wa)]

38. ^{URU} Ša-lu-na-ta-aš-ši-eš^{URU} Ar-la-an-du-ya-aš I-NA KUR^{URU} Tu-u-wa-u-na^{URU}
Hu-be-(eš-na)]

36. Zuwanna'nın, Hayaša şehri ve bu iki şehir [... Tepša şehri [.....-
a]ppašhuriya

37. Ašriya Nehri (ülkesindedir), Wašhaniya ülkesinde Tinipiya şehri, Mušhani
(şehrindedir.) [.....]Pirwa

38. Šalunatašši şehri Tuwanuwa (ülkesindedir). Arlanduya şehri, Hui[t.....şehri
Hub]ešna şehri

Tischler ve del Monte, *Ašriya* Nehrini, *Wašhaniya* ve *Mušhani* ile ilişkililendir-
mişlerdir. Ancak *Mušhani* yer isminin sonu kırıktır. *Tinipiya* şehrini de *Wašhaniya* böl-
gesinde *Tuwanuwa* da görmüştür.⁷⁵ *Wašhaniya* 'yı, Lewy, Nevşehir yakınlarında;
Landsberger ve Filkestein, İncesu yakınlarında, Cornelius, Roma dilinde Osiane (Osia-
ne, Nevşehir dolaylarında bir ilkçağ kasabasının, Antonius rehberinde geçen adı)⁷⁶ İn-
cesu yakınlarında, Orlin ise Kayseri'nin güneyinde görmüşlerdir.

⁷² Garstang-Gurney, 1959, 123-124.

⁷³ Imparati, 1977, 28-29.

⁷⁴ Transliterasyonu ayrıca krş. hethiter.net/: TLHdig KUB 26.43 (2021-12-31).

⁷⁵ Tischeler Del Monte, 1978,425.

⁷⁶ Umar, 1993 621, 740.

KUB 26. 23 numaralı metnin 37. ve 38. satırlarında geçen *Tuwanuva*⁷⁷ ise bilim adamlarınca klasik Tyana bugünkü Bor civarındaki Kilisehisar'dır, bugünkü adı ise Kemerhisar'dır⁷⁸.

Kemerhisar (Tyana), bir yol kavşağı üzerinde konumlanmış olup, hem Akdeniz'e hem Ortadoğu'ya ulaşmayı sağlayan kavşak bir bölgededir. Toros dağlarının Kilikya kapısından Suriye'ye geçişini sağlayan kente, Antik çağ yazarı Strabon da "Tauros yakınında Eusebeia" olarak bahsetmektedir⁷⁹. Helenistik Dönem'de V. Ariarathes (MÖ 163-130) tarafından (Kurt ve Bulut, 2019: 80) kurulmuştur. Kentin adının Eusebeia olduğu ve bu adı da kralın Eusebe (dindar) ünvanından dolayı aldığı düşünülmektedir⁸⁰. V. Ariarathes, Nyssa ve Anisa olarak bilinen kentleri de Eusebeia olarak adlandırmıştır. Diğer Eusebeia'nın da Tyana olduğu anlaşılmaktadır. Tyana(Kemerhisar) Kapadokya'daki on valilikten biridir. İlkçağlardan Yakınçağ ortalarına kadar Tyana şehrinin yeri ve sınırlarını tespiti yönelik bilgileri bir araya getiren Charles Texier, şehrin yıkılışının ardından şehir sınırları içinde Kilisehisar ve İftiyanikas isimli iki köy kurulduğu sonucuna ulaşmaktadır⁸¹.

Yan yana yer alan bu iki köy, Osmanlı döneminde de benzer isimle adlandırılmıştır. Tahrir defterlerine göre "Kilisehisar" (ya da Kenisehisar) ve "İftiyan" şeklinde kayıt altına alınmıştır. Her iki yerleşimde de halen ayakta duran su kemerleri bulunmaktadır. Hem Roma ve Bizans devrinde hem de sonraki dönemlerde Kilikya'yı Kapadokya'ya bağlayan tarihi yolların kullanıldığı da bilinmektedir.⁸²

Hititçe metinlerde *Tuwanuwa* ve *Hupışna*, Klasik çağlardaki yerleşim merkezleri Tyana ve Kybistra ile eşitlenmektedir. Bu yer adlarına tarihte, yazılı belgelerde ilk defa

⁷⁷ Tischeler Del Monte, 1978, 447-448

⁷⁸ Forrer, 1926:38,40; Garstang-Gurney, 1959:64; Cornelius, 1967:63; Coşkun, 1989:207,208,477-485.

⁷⁹ Tekin, 2008.

⁸⁰ Kumandaş H, 2023:134; Robert, 1946: 81; Tekin, 2008: 159

⁸¹ Texier, 1923:88.

⁸² Ramsay, 1960.386-388.

M.Ö. 1650-1450 yılları arasına koyduğumuz Eski Hitit Devleti krallarından Telipinu'ya ait bir ferman niteliğindeki belgede rastlıyoruz. Kral Telipinu şöyle anlatmaktadır:

*“Büyük Kral Majeste Telipinu şöyle der: Daha önce Labarna Büyük Kral idi. Çocukları, kardeşleri, akrabaları, soyu-sopu ve askerleriyle beraber diler. Ülke daralmıştı. (küçülmüştü). Sefere çıkararak düşmanları güçlü ordusuyla mağlup etti. O, onları teker teker dize getirdi. Denizi sınır yaptı. Seferden geri döndüğünde oğullarından her birini bu şehirlere bey olarak atadı. **Tuwanuwa**. Hupışna, Nenaşsa, Landa, Zallara, Luşna, Parşuhanta şehirlerini bu şekilde elinde tuttu. Hattuşili de aynı şekilde hareket etti.”⁸³*

Bölge, tarih öncesi yerleşimler açısından da önemlidir. Bölgeyi anlayabilmemiz ve çıkarımlar yapabilmemiz için bu konunun üzerinde durmak gerekir. Bölgedeki tarih öncesi toplulukların yerleşim gösterdiği en önemli arkeolojik alanlardan biri Göllüdağ obsidiyen kaynaklarının yakınındaki Aşıklı Höyük (MÖ. 8500-7300) yerleşmesidir. Ayrıca Aşıklı'nın çevresinde Neolitik ve Kalkolitik Dönemlere tarihlenen, Sapmazköy (Yassören), Sırçan Tepe, Acıyer, Çakılbaşı ve İninönü gibi çanak-çömleksiz ve çanak çömlekli Neolitik Döneme tarihlenen onüç buluntu yeri tespit edilmiştir⁸⁴. Bölgenin bir diğer önemli yerleşim yeri ise, yaklaşık olarak MÖ 7500'den MÖ 5800 yıllarına kadar kesintisiz iskân edilmiş olan Tepecik-Çiftlik yerleşmesidir. Niğde şehri ve yöresi günümüze dek kesintisiz stratigrafi sağlayan önemli bir bölgedir.

Konumuz itibari ile dikkat çekmek istediğimiz ve ekleme yapmak istediğimiz bir husus da bölgenin dağlık ve rakımı yüksek arazisinin Hititler ve daha sonra yerleşen Geç Hitit Kent Devletleri tarafından iskân edilmiş olmasıdır. Zira, dağlık kesimlerin doğal bir savunma sahası olması yerleşmelerin güvenlik amacıyla yüksek kesimlerde kurulmasında etkili olmuştur. Ayrıca bu tip yerleşmeler, bulundukları yüksek rakım nedeniyle, çevreyi geniş bir görüş açısıyla kontrol edebilmekte ve muhtemel saldırılara

---

⁸³ Çoşkun, 1989:479.

⁸⁴ Falay, 2020:140; Balkan-Atlı, 1998; Esin - Gülçur, vd., 1998; Gülçur, 1999: 113; Özbaşaran - Duru, vd., 2006: 245.

karşı önceden önlem alabilmektedir. Yaklaşık olarak, M.Ö 12. ila 8. yüzyıl arasına tarihlenen Göllüdağ (Şekil.1.8.) yerleşmesinin, Göllüdağ'ın 2172 m. yükseklikteki zirvesine kurulmuş olması da olası saldırılardan korunmak için özellikle tercih edildiğini göstermektedir⁸⁵. Geç Hitit Dönemine ait stellerin üzerindeki tasvirler incelendiğinde, hayvancılığın önemli bir geçim kaynağı olarak geç Hitit döneminde de devam ettiği görülmektedir. (Tavşantepe 2 ve Andaval stelleri)(Şekil1.9.) Ayrıca bu stellerin (=NA4 *huwaši*)⁸⁶ genellikle dağlık bölgelerde, su kaynaklarının ve pınarların bulunduğu yerlerde olması da birer açık hava tapınağı işlevi gördüklerine işaret etmektedir. Dolayısıyla bölgede stellerle bağlantılı kalıntıların bulunduğu alanlar, dini ritüellerin gerçekleştirildiği kutsal mekânların olduğunu da düşündürmektedir. Çınaroğlu, Altunhisar Vadisi'nde belirli aralıklarla dikilen stellerin *Tuwana* ile Göllüdağ yerleşmesi arasındaki dinsel bir yola ya da kutsal bir rotaya işaret edebileceğine vurgu yapmıştır.⁸⁷

KUB 26.43 nolu metinde geçen Aşriya nehri , *Tipša* ve x şehri ile yakından ilgilidir. ⁸⁸ Şayet *Tipša* ve *Tinipiya* şehirleri *Tuwanuwa* (Bor) yakınlarında ise *Aşriya* nehri ni Kayseri'nin güneyine Bor'a yakın bir bölgede aramak uygun olacaktır. Bor'da bulunan Zondi Deresi olabilir mi? Nevşehir yakınlarında ararsak, Karaağaç deresi?; Özengi Çayı? ; Damsa Çayı ? birer aday olacaktır. Kayserinin güneyi İncesu'da aradığımızda ise Karasu Deresi ? en iyi adaylardan biridir Metinde *Aşriya* nehrinin, *Tuwanuwa* şehri ile beraber geçmesi nehrin Kayseri kenti çevresinde değil de Niğde Bor yakınlarında olabileceğini göstermektedir. Bu akarsular Zondi, Uzandı, Sap, Melendiz, Çicekli ve

---

⁸⁵Hamit Zübeyr Koşay, 28 Ağustos 1933'de dağın zirvesinde yürüttüğü araştırmada yerleşmenin önemli bir arkeolojik alan olduğunu belirtmiştir. İlk kazı çalışmaları 1934 yılında Arkeolog Remzi Oğuz Arık başkanlığında bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. İkinci ve üçüncü dönem kazı çalışmaları ise 1968-69 yıllarında Burhan Tezcan başkanlığında yürütülmüştür. Tezcan, MÖ 1.binin ilk yarısına tarihlenen Göllüdağ yerleşmesinin stratejik konumu dikkate alındığında Boğazkale-Hattuša kadar önemli bir yerleşim yeri olduğunu vurgulamıştır. Tahsin Özgüç de Tabal ülkesinin sınırlarında *Tuwana* Krallığına ait önemli bir yerleşme yeri olabileceğini ifade etmiştir (Arık, 1936; Tezcan, 1969; 1992: 9-10; Lanaro, 2015: 91).

⁸⁶ Ünal,2022:214

⁸⁷ Çınaroğlu, 1987: 351-352

⁸⁸ Tischeler Del Monte, RGTC 6, s.269

Kükürtlü çaylarıdır. Bu tahminler şimdilik yeni filolojik ve arkeolojik delillere muhtaçtır. (Harita 3.)

1.6. *Aštarpa Nehri*⁸⁹

Nom. Com. hali. ^{ID} *aš-tar-pa* KBo 3.4 II 48 ; KBo 14.3 I 20,21,31 ; KBo 5.13 I 32,33 ; KUB 6.41 2 9,11. ^{ID} *a-aš-tar-pa* KBo 3.4 II 24,47.

Kupanta-KAL antlaşmasında *Mira* Ülkesi'nin sınırları belirlenirken *Aštarpa* nehri sözü konusu edilmektedir. Hitit Devleti'nin vasalları arasında olan *Arzawa* ülkeleri yapılan antlaşmalardan; *Mira Kuwaliya* Kralı *Kupanta-Kurunta* ve II *Muršili* arasında yapılan antlaşmada ilgi satırların transliterasyonu ve tercümesi şöyledir.

KBo 5.13 I.⁹⁰

32' ^{ID} *Aš-tar-pa* KUR ^{URU} *Ku-wa-li-ia* <ZAG-aš> *e-eš-du nu-ut-ta a-pa-a-at*
KUR^{TAM} *e-eš-du*

33' *na-at-za pa-ah-ši* Ú *IŠ-TU* ^{ID} *aš-tar-pa* Ú *IŠ-TU* ^{ID} *ši-ia-an-ta* I EN URU-
^{LUM} *ia*

32' *Aštarpa* Nehri'nin (bu tarafı) *Kuwaliya* Memleketi senin sınırın olsun, bu senin (sınırın) olsun.

33' Onu koru ve sen *Aštarpa* ve *Šiyanti* nehirleri (ötesinde) bir şehir (kuramazsın).

Hitit Kralı II. *Muršili*'nin *Arzawa* üzerine yaptığı seferde *Aštarpa* nehri kıyısındaki *Walma* kenti yakınlarında karşı karşıya gelirler. II. *Muršili*'nin yıllıklarından anlaşıldığına göre (AM:50 vd) *Muršili* savaşı kazanır ve düşman üç ayrı istikamete kaçar. On yıllık anallerde ise düşmanın kaçıışı ayrıntılı olarak dile getirilmiştir. KBo 3.4 II (AM:52

⁸⁹Garstang,1923:24;Mayer-Garstang,1923:8;Forrer,1926:17,18,19,47,49,67; Friedrich, 1926.161;Götze, 1930:110;Forrer, 1932.304 ;Götze, 1930,:110-1957:24 ;Forrer, 1932:304 ;Cavaignac, 1933:74.; Kinal, 1953:7,20.; Cornelius, 1958:9-1963:9 ;Garstang-Gurney,1959.85,87,90,92 ;Macqueen,1968:177 ;Heinhold-Krahmer,1977:368 ; Tischler-Del.Monte,1978:525-1992:205.; Houwink,1970:64.

⁹⁰ Kinal,1953:19.; Transliterasyon için ayrıca bkz. hethiter.net/: TLHdig KBo 5.13 (2021-12-31).

vd.)de kaçan bir grup *Arinanda* Dağ'ına, bir grup *Puranda* 'ya, diğer grup ise deniz yolu ile kaçmıştır.⁹¹

Aštarpa Nehri lokalizasyonuna faydası olacağını düşündüğümüz, *Muršili* anlelerinde geçen *Arinanda* Dağı'ndan söz edilen kısım şöyledir:

KUB 14.15 A. III⁹²

39. [nu ^DUTU-ši] (I-N)A ^{HUR.SAG}A-ri-in-na-an-da pa-a-un a-ši-ma (^{HUR.SAG})[A-ri-i]n-na-an-da-a]š me-ek-ki

40. (na)-ak-ki-iš a-ru-ni-ia-aš-kán par-ra-an-da pa-a-an-za n(am-ma-aš par-ku-u)š wa-ar-hu-i-ša-aš

41. nam-ma-aš ^{NA4}pí-ru-n[a]-an-za nu-kán IŠ-T[U ANŠE.KU]R.RA ^{MEŠ} š(a-ra-a pi-en-nu-ma-a)n-zi U-UL DU-ri

42. NAM.RA ^{MEŠ}-ma-an pa-an-ku-uš har-ta ERIN ^{MEŠ}-ia-kán pa-an-ku-(uš še-er e-eš-ta)

39. Majestem *Arinnanda* dağına gittim, fakat (sözü geçen) dağ çok

40. sarptı. Denize doğru engebeliydi; bundan başka çok yüksek ve tümsek idi.

41. üstelikte kayalıktır. (Oraya) atlarla çıkmak mümkün değildir.

42. Fakat onu (dağı) bütün halkı NAM.RA'lar tutuyordu ve bütün askerler yukarı çıktılar.

Metinden anladığımız *Arinanda* Dağı, çok sarp; denize çıkıntılı; kayalık ve de atlarla çıkmanın mümkün olmadığı bir dağ özelliği vermektedir.

Şimdiye kadar konuyla ilgili lokalizasyon denemeleri hakkında görüşler şöyledir: Forrer, *Arzawa* hudutlarının sınırını tayin ederken *Aštarpa* nehri olarak; Mayer-

⁹¹ Alparslan,2006:64,65.

⁹² Kinal,1973:14.; Transliterasyon için bkz. hethiter.net/: TLHdig KUB 14.15 (2021-12-31).

Garstang, Kestros=Aksu (Pisidian/Pamphylian) ; Goetze, Akgöl'ün batı kolu olarak lokalize eder. Garstang-Gurney'e göre Frigya'da Kaystros; Cornelius'a göre Maindros (Büyük Menderes) ; Macqueen, Sakarya'nın yan kolu, Akarçay=Kaystros teklifinde bulunmuştur. Melleart'a göre Cıldırım Dere (frigya) ; Kınal, Antalya Körfeşi'ne dökülen "Aksu" çayını *Aštarpa* olarak görmektedir. Cornelius, *Arzawa* Ülkesi'nin bir nehri olduğunu söylemektedir. Forrer, *Aštarpa* nehrinin *Mira*'ya sınır teşkil ettiğini, II. *Muršili*'nin *Kupanda-Inaraš* 'ın kış stoğunu tahrip ettiği ve onu yendiği yer olduğuna dayanarak söylemektedir.

Metinlerden edinilen bilgiye göre, *Mira* sınırları, *Aštarpa* nehrine yakın olmalıdır. Ayrıca *Kuwaliya* memleketi lokalizasyon denemeleri genel olarak Afyon'nun güney bölgesi ve Beyşehir civarına yapılmıştır.

Sonuç olarak, elde edilen bulgular ışığında dönemin deniz nitelendirmesi bugünün deniz karşılığı vermeyiştir. *Šiyanti* ve *Aštarpa* nehirlerinin uzak olmaması ve düşmanın bir kolunun *Puranda*'ya, bir kolunun *Arinanda* dağına, bir kolunun da denize kaçması önemlidir. Zira buradaki deniz kavramı, Akdeniz midir? Yoksa deniz olarak nitelendirilen bir göl müdür? Kanaatimiz bahsedilen denizin Beyşehir? veya Eğirdir? göllerinden biri olması yönündedir. Günümüzde dahi bazı büyük göller, denizi andırır ki o dönem de büyük göllerin deniz olarak nitelendirilmesi oldukça mümkündür.

Harita 6. da gördüğümüz dağlar sarp, denize çıkıntılıdır. Bu sebeple, *Arinanda* Dağı'nın bu göllerin batısında aranması görüşündeyiz. Belki Sultan Dağları? ile özdeşleştirilebilir. Bu dağlar, Akdeniz bölgesinin Göller Yöresi'nde bulunan batı Toros Dağlarını'nın uzantısı olan yaklaşık olarak 100 kilometre uzunluğunda genç sıradağlardır. İç Anadolu bölgesi ile Göller Bölgesi arasında doğal sınır oluşturur. Sultan Dağları'nın doğusunda Eber ve Akşehir gölleri, batısında Beyşehir Gölü bulunmaktadır. Doğu etekleri dik biçimde iner. (2610m) *Šiyanti* nehri, Kınal'a göre Göller Bölgesi'nin batısında ve *Mira* 'nın batı sınırında aranmalıdır. *Šiyanti* ve *Aštarpa* nehirlerini Hitit hakimiyet

bölgesini dikkate alarak; bir hat olarak düşünürsek *Šiyanti* Nehri'nin Afyonkarahisar Akarçay?, *Aštarpa* nehrini de Antalya Köprü Çay?-Aksu deresi? olarak teklif etmeyi uygun görüyoruz.

1.7. *Hulaya* Nehri⁹³

Nom.com (?) -] *an-da-aš* ^{İD} *hu-u-la-ša-aš-ša* ŠU. NIGIN I ŠU.SI[KBo 3. 1 + ay..
III 33'

Nom.Akk.n .hali. ^{İD} *hu-u-la-ia* KBo 4.10 öy. 28' ;KUB 6.45 II 39'^{İD} *hu-ia-ia*
KUB 6.46 III 8'.

Akarsuyun lokalizasyonu ile ilgili KUB 6.45 ve 46'daki satırların transliterasyonu önem taşımaktadır, şöyle ki:

36'-37' *Šallapa*⁹⁴ Kenti'nin *Zanduz*a Beyi, *Šallapa* Kenti'nin Fırtına Tanrısı,
Šallapa Kenti'nin nehirleri, dağları, tanrıları ve tanrıçaları

38'-40' *Ušša*⁹⁵ Kenti'nin Fırtına Tanrısı, *Parašhunta*⁹⁶ Kenti'nin Fırtına Tanısı,
Huwatnuvanda Dağı⁹⁷, *Hulaya* Nehri, Aşağı Ülke'nin nehirleri, dağları, tanrıları ve tanrıçaları.

Şimdiye kadar konuyla ilgili lokalizasyon denemeleri hakkındaki görüşler şöyledir: Mayer-Garstang'a göre Kızılırmak, Cornelius'a göre Kalykadnos/Göksu, Gordon'a göre Çarşamba Çay (Beyşehir gölünün doğu akıntısı, aynı zamanda göle batıdan akan kol.). Cavaignac' göre Akgöl'ün doğu akıntısı, Garstang-Gurney'e göre Çarşamba Çay, Goetze'ye göre Kızılca su, Mellink ve Singer'e göre Göksu (Kl. Kalykadnos), Melleart'a göre ise de Melendiz Çay teklifleri sunulmuştur.

⁹³ Caveignac,1933:74 ; Garstang,1944:21,22 ; Garstang-Gurney,1959:64,69,74,118. ; Gordon,1967:81 ; Cornelius,1967:63,64 ; Goetze,1930:19-30,108 vd.; Tischeler-Del Monte,1978:529 ; Melaart, 1993.420vd.; Otten, 1988 :37 ; Mellink,1992:193-214;Bahar,2002:89.

⁹⁴ Tischeler-Del Monte,1978:333

⁹⁵ Tischeler-Del Monte, 1978:464

⁹⁶ Tischeler-Del Monte,1978:323

⁹⁷ Tischeler-Del Monte,1978:132

Hulaya Nehri'nin Hititçe metinlerden anlaşıldığına göre, *Paršuanta* kenti, *Huwatnuvanda* Dağı ve *Ušša* kenti ile uzak olmaması gerekir. Bir ticari seyahat esnasında yapılan masrafların kaydedildiği metinlerde (TC III, 165 ve OIP XXVII, 54) *Kaniš-Wašhaniya-Nenašša-Ullama-Purušhattum*⁹⁸ hattı göze çarpmaktadır. Kültepe metinleri dikkatlice incelendiğinde, *Purušhattum* Kenti, *Kaniš*'ten yaklaşık dört günlük mesafede aranmalıdır. Ve de çok büyük ihtimalle, bu istikamet batı yönünde bulunmaktadır⁹⁹. *Ušša* kenti ve *Huwatnuwanda* dağı da muhtemel bu bölgede aranmalıdır. *Ušša* genel görüşe göre Niğde yakınlarına ve Niğde'nin güneyine bir noktaya lokalize edilmektedir. Ayrıca KBo 4.13 39'da *Kaniš* ile beraber aynı satırda geçiyor olması iki şehrin birbirine çok uzak olmadığını düşündürmektedir. Sonuç olarak *Purušhattum* (*Purušhattum*=*Purušhanta*?=*Paršuhanta* eşitlemesi) ile *Kaniš*'ten dört günlük mesafe ve coğrafi şekillerin uygunluğu dikkate alındığında Tuz Gölü'nün güneyinde *Kaniš*'e yaklaşık 120-130 km uzaklıkta bulunan Aksaray Derinkuyu ya da İhlara bölgesi daha uygun olacaktır. Bu düşüncemiz *Tuwanuva*=Tyana=Bor? eşitlemesi ile de örtüşmektedir. *Hulaya Nehri*, Melaart'ın teklifine göre Melendiz çayı (Aksaray'da) ile eşitlenmektedir. Bu eşitleme doğru olduğu takdirde, *Huwatnuwanda* Dağı'nın da Hasan Dağı?(3268m) ile eşitlemesi uygun olacaktır.

Konu ile ilgili başka bir metinde keçi çobanlarının keçileri otlatmak için sınırlara gittiği ve keçiler için tuzlakların önemli bir ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir. Metnin ilgili kısmı şöyledir:

KBo 4.10 + 40.69 + 1548/u (CTH 106)¹⁰⁰

Öy.

33. ZAG KUR ^{URU} ^{ÍD} U-aš-ša ku-iš na-aš-ta ^{LÚ} MAŠ.GAL ŠA KUR ^{TI} le-e pa-iz-zi
ma-a-an-na IŠ-TU KUR ^{URU} ^{ÍD} Hu-la-ia-aš šal-li la-pa-ni wa-ni-ya pe-en-na-an-zi

⁹⁸ Bilgiç, 1946:387

⁹⁹ Ertem, 1995: 80-81

¹⁰⁰ Transliterasyon ve tercüme için bkz. Hout, 1995:3033; Karauğuz, 2002 :88.

34. nu-uš-ši-kán la-pa-li-ya-an-za le-e da-an-zi A-NA LUGAL KUR ^{URU D}U-ta-aš-
ša-at pi-ya-an MUN-ma da-aš-ki-id-du ^{URU}Ša-ar-ma-na-an-na URU-an IŠ-TU A-
ŠA A.GAR U.SAL

35. U IŠ-TU RE-E-ET UDU la-pa-na-an-na hu-u-ma-an-ta-an A-NA MUN ^{URU}Ša-
ar-ma-na-kan ta-ma-iš UN-aš an-da le-e p[a-i]d-du

33-35 : Şimdi *Tarhuntašša* ülkesi sınırına gelince ; keçi çobanı ülkeye girmesin. Eğer onlar *Hulaya* Nehri Ülkesi’nden büyük bir (keçi) sürüyü tuz kayalığına doğru getirise, onlar onun tuz yalama hakkını almasın. O *Tarhuntašša* ülkesi kralına verilmiştir. (Bu yüzden) daima tuzu o alsın. Keçi ve koyun otlak ve tarlaları ile birlikte *Šarmana* şehrini ben Büyük Kral *Tarhuntašša* ülkesine verdim. Bundan başka *Šarmana* şehrinin tuzu için başka bir kente gitmesin.

Metinde geçen *Tarhuntašša* Ülkesi ve *Šarmana* Şehri, *Hulaya* Nehri Ülkesi ile birlikte geçmektedir. Ama asıl dikkat çekilmesi gereken nokta, metinde geçen “Tuz Kayalıkları” ifadesidir. Bu ifade, daha önce değindiğimiz lokalizasyon fikrimizi desteklemesi açısından önemlidir. Ayrıca, tuz kayalığı ifadesinden yola çıkarak, Antik Çağ Coğrafyacısı Strabon’un Lykaonia ile verdiği bilgilere oldukça yakındır¹⁰¹. Bölgedeki tuzla ile ilgili alanlar da bilgimiz doğrultusundadır. Tuz Gölü, Karapınar Meke Tuzlası.¹⁰², Nevşehir’in Gülşehir ilçesine bağlı Tuzköy’de ender bulunan kayatuzu yatakları önem arz etmektedir¹⁰³. Günümüzde de bölgede tuz çıkarılmakta olup ticareti yapılmaktadır.

Tuzköy ile Gümüşkent (Saland) arası kuş uçuşu yaklaşık 6.5 km dir. Hititçe tuz¹⁰⁴ anlamına gelen kelime oldukça tartışılmıştır. Tuz için metinlerde *ezzan-* (*izzan-*

¹⁰¹ Bahar,2005:94; Strabon,XII:568.

¹⁰² Bahar,2005:94; Gündüz,1980:83.

¹⁰³ Barutoğlu, 1961:74

¹⁰⁴ Ünal 2016:359,854

)¹⁰⁵? kelimesi ve MUN ideogramı kullanımıştır¹⁰⁶. Akadçası *TABTU/TABATU* olan sözcüğün Hititçesi için birçok farklı teklif sunulmuştur¹⁰⁷. Burada biz Forrer'in Hititçe *šiyanta*- teklifini değerlendirmek istiyoruz. Latince tuzun SAL olması ve Hititçede *šiyanta* olduğunu kabul ettiğimiz takdirde; Salanda (Gümüşköy; Hitit belgelerinde anılan *Šaluwanda* dağı ile adaştır ve iki ad *Šalu-wanda* , güzel ışıltı-lı öğelerinden türetilmiştir.)¹⁰⁸ ile Tuzköy'ün yakınlığını bu veriler doğrultusunda, ışıltı; Tuz da ışıltılıdır (Şekil 1.10.) *šiyanta*=Salanda=Sal eşitlemesi muhtemeldir. Yine de önerimizin ilave filolojik ve arkeolojik vesikaya ihtiyacı vardır.

1.8. *Hulana Nehri*¹⁰⁹

Akk.com nu ^{ID}H[(u-u-la-na)-a[(n IŞ-BAT] KBo 3.22 ay. 67 (*Anitta* Metni duplikatına göre tamamlaması, KUB 26.71 I 12' ve KUB 36. 98b öy.12¹¹⁰). Şimdiye kadar konuyla ilgili lokalizasyon denemeleri hakkındaki görüşler şöyledir:

Garstang-Gurney'e göre Kilikya'da Seyhan'ın (Saros) kolu, Zamantı Su (Karmalas?), Cornelius'a göre SÍG (Yün yapağı,yün) ile SIG₇ (yeşil,taze) ideogramlarını karşılaştırdı. ^{ID}SIG'in Sarı Nehir ile bağlatılı buldu. (*Hu-at-na* veya *Hu-la-na* nehirlerinin beraber okunuşunda *Paduwanda/Padoandos* ilişkisi kurulmaktadır. Öyle ise Kilikya'da Tarsus Irmağı/Kydnos ile de dil açısından karşılaştırılmıştır.) Macqueen, *Hulana Nehri*'ni, Frigya'da Sakarya'nın (Sangarios) sağ kolu Kirmir'le (Kebirmir Suyu) özdeşleştirmiştir. Tischler-del Monte *Hulana* nehrini, Hitit merkez bölgesinde aramaktadır. Forlanini haritalarda gerek nehir gerekse aynı adı taşıyan ülkeyi, Sakarya Nehri'nin kolu olan Porsuk Çayı ve çevresine yerleştirmektedir. Mellaart'a göre ise de *Hulana*

¹⁰⁵ Friedrich,1952:44.

¹⁰⁶ Friedrich,1952:286.

¹⁰⁷ Erkut,1990:1

¹⁰⁸ Umar,1993:697

¹⁰⁹ Cornelius,1958:244;1959:109;1963:244,1967:65;Garstang-Gurney,1959:Schuler,1965:55,379; Macqueen,1968:176.; Forlanini,1986:16,1719,20; Tischler-Del Monte,1978:529; Monte, 1992:205.; Meleart,1993:421;Ertem,1995:80.81; Sir Gavaz, 2016: 357-369.

¹¹⁰ Neu, 1974 s.14

Nehri Ülkesi, Kirmir Çayı ile Ankara Çayı arasındaki bölgededir. Ertem, *Hulana* Ülkesi'ni, Devrekani Çayı çevresine, bugünkü Azdavay-Eflani-Daday üçgeni içine, *Hulana* Kenti'ni, Eflani'ye; *Hulana* Nehrini ise Devrekani Çayı'na lokalize etmektedir¹¹¹. Sir Gavaz, Delice Irmağı'nın *Hulana* nehri ile eşitlenmesini önermektedir¹¹².

III. *Hattušili* otobiyografisinde (öy.I 22-27) kardeşi II. *Muwattali*'nin kendisini Saray Muhafızlarının Başı yaptığından ve Yukarı Ülke'nin idaresini de kendisine verdiği bahsetmektedir. Metnin devamında ise II. *Muwattali*'nin Aşağı Ülke'de bulunan *Tarhuntašša* Kenti'ne taşımadan önce kendisine idare etmesi için bıraktığı şehirleri saymıştır. Bu yerleşimler arasında *Hulana* Nehri Memleketi'nin de ismi geçmektedir. İlgili metin yeri şöyledir:

KUB 1.1 öy.2 (=KBo 3.6+ KUB 1.7)¹¹³

55 *na-aš-ta ke-e-da-aš A-NA KUR.KUR^{MEŠ} am-mu-uk an-da da-a-li-ia-at*

56 *nu-mu ke-e KUR.KUR^{MEŠ} dan-na-at-ta AŠ-ŠUM MU-IR DU-UT-TIM pé-eš-ta*

57 *KUR^{URU} Iš-hu-pí-it-ta KUR^{URU} Ma-ri-iš-ta KUR^{URU} Hi-iš-ša-aš-ha-pa*

58 *KUR^{URU} Ka-ta-pa KUR^{URU} Ha-an-ha-na KUR^{URU} Da-ra-ah-na KUR^{URU} Ha-at-te-na*

59 *KUR^{URU} Dur-mi-it-ta KUR^{URU} Pa-la-a KUR^{URU} Tu-u-ma-an-na*

60 *KUR^{URU} Ga-aš-ši-ia-a KUR^{URU} Šap-pa KUR ID.SÍG ANŠE.KUR.RA^{MEŠ} LÚ.MEŠ⁷ KUŠ⁷.GUŠKIN-ia*

61 *hu-u-ma-an-da-an am-mu-uk .. ta-pár-ha KUR^{URU} Ha-ak-piš-ša-ma-mu*

¹¹¹ Ertem,1980:33 vd.

¹¹² Sir Gavaz: 2016.

¹¹³ Goetze,1930:59 ; Doğan-Alparslan,2012:73vd. ; Ertem,1980:8 ; Garstang-Gurney,1959:40 ; Forlani-ni, 2008:167.

62-63 KUR ^{URU} *Iš-ta-ha-ra* ARAD-an-ni pé-eš-ta nu-mu I-NA KUR Ha-ak-
piš-

ša LUGAL-un i-ia-at

55 Bu ülkelerde beni bıraktı

56 Ve bana bu iskân edilmemiş ülkelerin idaresini verdi:

57 *Išhupitta* Ülkesini, *Marišta* Ülkesini, *Hiššašhapa* Ülkesini,

58 *Katapa* Ülkesini, *Hanhana* Ülkesini, *Tarahna* Ülkesini, *Hattena* Ülkesini,

59 *Durmitta* Ülkesini, *Pala* Ülkesini, *Tummanna* Ülkesini,

60 *Gaššiya* Ülkesini, *Šappa* Ülkesini, *Hulana* Nehri Ülkesini. Arabalı savaşçıları
ve altın seyislerin

61 tümünü ben yönettim. *Hakpiš* ve

62-63 *Ištahara* Ülkelerini bana köle olarak verdi ve beni *Hakpiš* Ülkesinde kralı
yaptı...

Metinde *Hulana* Nehri Ülkesi, *Išhupitta* Ülkesi, *Marišta* Ülkesi, *Hiššašhapa* Ülkesi, *Durmitta* Ülkesi, *Pala* Ülkesi (Çaldağı-Tavşandağı- İnegöl dağı arasındaki bölgeye lokalize edilmektedir);¹¹⁴ *Tummana* Ülkesi(Kastamonu civarına lokalize edilmektedir)¹¹⁵ , *Gaššiya* Ülkesi, *Šappa* Ülkesi, *Hakpiš* Ülkesi ve *Ištahara* Ülkesi ile birlikte geçmektedir.

II. *Muršili* tarafından babası I. *Šuppiluliuma*'nın kahramanlıklarının anlatıldığı metinlerde *Maša*¹¹⁶ ve *Kammala*¹¹⁷ Ülkeleri'nin *Hulana* memleketine saldırdıklarından bahsedilmektedir. Metnin ilgili kısmı şöyledir:

¹¹⁴ Ertem, 1980:18 ;Tischler, 1978:118,297 vd,

¹¹⁵ Ertem, 1980:18 ;Tischler, 1978:4,37,173.

¹¹⁶ Tischler, 1978:102vd,264 vd.; Taş,2007: 15-34.

¹¹⁷ Tischer, 1978: 167; Cornelius,1973: 9.

KUB 19.10 öy.1 / KUB 19.11 ay.4¹¹⁸

7 [a]m-me-el-ma A-BI A-BI-IA ha-ad-du-li-iš-ta nam-ma

8 na-aš IŠ-TU KUR^{URU}UGU^{TI} kat-ta ú-it-nu KUR^{URU}Ma-a-aš-ša

9 ku-it ERÍN^{MEŠ} KUR^{URU}Kam-ma-la-aš-ša KUR^{URU}ÍDSÍG

10 Û KUR Ka-aš-ši-ya GUL-an-ni-eš-ki-it nu A-BI A-BI-I[A]

11 a-pé-e-da-aš wa-al-ha-hu-u-wa-an-zi i-ia-at-ta-at

12 A-BU-IA-ia A-NA A-BI A-BI-IA la-ah-hi GAM-an-pát i-ia-a[t-ta-at]

13 nu A-NA A-BI A-BI-IA DINGIR^{MEŠ} pí-ra-an hu-u-i-e-er

14 nu pa-it (A-NA) KUR^{URU}M a-a-aš-ša^{URU} Kam-ma-la-ia har-ni-ik[-ta]

7 Fakat Büyükbabam sağlıklı idi. Sonra

8 O Yukarı Ülke'den aşağı indi. Maša Ülkesi'nin

9 askerleri (ve) Kammala Ülkesi, Hulana Irmağı Ülkesi

10 ve de Kaššiya Ülkesi'ne devamlı saldırdıklarından, Büyükbaba[m]

11 onlara saldırmak için yürüdü.

12 ve babam büyük babamla birlikte bu sefere katıldı.

13 Tanrılar büyükbabama yardım ettiler

14 ve o gitti. Maša Ülkesi ve Kammala Kentini yakıp yıktı.

Hulana Nehri Ülkesi'nin Hitit Ülkesi'nin batısında Bursa ve Adapazarı çevresine yerleştirilen Maša Ülkesi ve onun hemen yakınlarında aranması gereken Kammala tarafından ele geçirilmesi, bu yerleşimlerin birbirine komşu olmasalar bile yakın mevkide konumlandıklarını göstermektedir. Hulana Nehri Memleketi'nin lokalizasyonu ile ilgili görüş bildirmeden önce kuşkusuz dikkate almamız gereken en önemli nokta, tek bir

¹¹⁸ Sir Gavaz,2016:360 ; Güterbock,1956:65.

yerleşmeye doğrudan işaret etmenin güçlüğüdür. Zira *Hulana* nehrinin aktığı bütün coğrafya *Hulana* Nehri Memleketi olarak düşünülmeli ve belki de doğduğu ya da yerleşmeye en müsait olduğu lokasyon ise *Hulana* Şehri'nin bulunduğu yer olmalıdır¹¹⁹.

KUB 58.15 öy.123

10 [ı^DŠÍG ŠA^{HUR.SAG} Hu-wa-at-nu-wa-an-da

11 [pa-an-zi nu-kán?] TÚG LUGAL^{URU} Ku-uš-šar¹²⁰ kat-ta ha-ma-an-kán-zi

12 [ ]x 2 PA BAPPIR 2 PA MUNU₈ 10 PA NÍG.HAR.RA

13 [ ]x-an 4 GU₄ 40 UDU 2 GA.KIN.AG 2 IM-ZA

14 [ ] 5^{SIG} ki-iš-ri-iš MU-ti^{ID} ŠÍG pa-a-i

15 [^{HUR.SA}]^G Hu-wa-at-nu-wa-an-da-aš [p]a-a-i

10 *Huwatnuwanta* Dağı'ndan doğan *Hulana* (Yün) Nehri

11 (giderler ve onlar?) *Kuššara* Kralı'nın elbisesini aşağı bağlarlar.

12 iki ölçek biralı ekmek, iki ölçek malt, on ölçek ince un

13 dört sığır, kırk koyun, iki peynir, iki maya

14 beş iyi yün *Hulana* nehrine verir.

15 *Huwatnuwanta* Dağı'na verir.

Bu pasajdan *Hulana* Nehri'nin *Huwatnuwanda* Dağı'ndan doğduğu anlaşılmaktadır. Burada *Hulana* Nehri'nin lokalizasyonu için birlikte geçen şehirler kadar *Huwatnuwanda* Dağı'nın lokalizasyonu da önem taşımaktadır.¹²¹

Hititçe metinlerde hem bir ırmak, hem ırmağın kıyısında ya da vadisinde kurulu bir şehir hem de bir ırmak ülkesi olarak anılan *Hulana'nın* kelime anlamı yündür. Eski

¹¹⁹Sir Gavaz,2016.

¹²⁰Sir Gavaz,2016:361; Nashef, 1991:78vd. ; Tischer, 1978:87, 230.

¹²¹Ertem,1973: 180. ; Tischer,1978:46,132. ;Gonnet,1968:108,124.

Yunanca da τὸ ἔριον Lenos yün anlamına gelmektedir¹²². Nasıl ki Frig, Grek ve Roma Dönemlerinde Menderes (Μαίανδρος) nehri “Meander motifi” zikzaklı motif olarak betimlenip pek çok görsel malzemede kullanılmış ve mitolojik öyküde işlenmiş ise Hititlerde de *Hulana* Nehri, düzenli bir mecrası olmadığından ve gevşek eğrilmiş yünü andırdığından bu ismi almış olabilir. Yani bazı nehirler akış şekillerine göre isimlendirilmiş olabilir¹²³.

Hulana Nehri ve *Hulana* Nehri Ülkesi’nin lokalizasyonu ile ilgili olarak, Sir Gavaz’ın Delice Nehri eşitlemesine katılmakla beraber ‘Lana’ latince ‘yün’ anlamına geldiğini eklemekte fayda görmekteyim. Ayrıca *Hulana*/khuluna eşitlenmesi¹²⁴ dikkat çekmektedir. Akkad/Asur/Babil çivi yazısının “Sarı Irmak” anlamına gelen ideogramları ile yazılmaktadır. Kula kök sözcüğüne baktığımızda, Kula Delice’nin Kızılırmak’a kavuştuğu yerde Çorum ilinde Sungurlu’nun kuzeybatısında bulunan köydür. Daha sonraki dönemde de yer ismi, ‘kulan’ (tay)¹²⁵; “kula” (Gövdenin sarı veya kirli renkte at tonu ve sakın at) anlamında kullanılmaktadır¹²⁶. Yün rengi ile kula renginin benzerliği[?] dikkat çekicidir.

Delice İlçesi’nde günümüzde çıkan tuz, Delice Dağları’nın eteklerinde var olan fay hattından yeraltındaki tuz kayalarını eriterek sıcak sıvı halde yeryüzüne çıkarken, bölgenin kırmızı toprak minerallerini de topladığı için mineral yapısı zengin ve doğaldır. Anadolu’da yünün tuz ile yıkanması geleneği vardır¹²⁷. Kirli yünün temizlenmesi amacı ile yapılan bu uygulama belki de Hititlerin de kullandığı bir metottu(?). Fakat Hititçe metinler maalesef bu konuda bilgi vermemektedir.

Delice Irmağının özelliklerini dikkate aldığımızda; Kızılırmak, bilhassa taşkın zamanlarında adı gibi kırmızı bir görünüm alır. Araştırmalar sırasında görülmüştür ki,

¹²² Sir Gavaz, 2016:365 ; Liddell –Scott – Jones, 1968:688.

¹²³ Sir Gavaz, 2016:365.

¹²⁴ Umar, 1993:322.

¹²⁵ Karaarslan, 2010:13

¹²⁶ Çavuşoğlu, 2007:108.

¹²⁷ <https://www.iha.com.tr/haber-iliginc-yun-yikama-yontemi>

Kızılırmak Delice ile birleştigi noktaya kadar nispeten duru akmaktadır. Ancak Delice ile birleştigi yerde, çok tuzlu ve kırmızı olan Delice Irmak sularıyla adına yakışır bir karakter kazanmaktadır.¹²⁸

1.9. Kummeşmaha Nehri¹²⁹

Nom.comm. KUR ^{İD} *ku-um-mi-iř-ma-ha- ař-ma* KBo 5. 8 I 40 ;

Akk.comm. ^{İD} *ku-me-iř-ma-ha-an* KUB 21.29 II 5 ;

Nom. Akk n. ^{İD} *kum-mi-eř-ma-ha* KBo 16.13 IV 4 ;

^{İD} *ku]m-mi-iř-ma-ha* KBo 2.5 a+ II 42; 23 27 II 19;

Kırık ^{İD} *kum-mi-i[ř-* KUB 14.25 r. Kol. 1 ;KBo 57.1

^{İD} URU *kum-mi[-* 168/k II 9.

^{İD} *kum-mi-eř-ma-ha* KBo 7.17 (+) KUB 34.33 (+)KBo 14.19 (+)KBo 16.11

(+)KBo 14.20 (+) KBo 16.10 (+)KBo 16.15 (+)KBo 16.13 (+) KBo 14.44 IV 4' ;

^{İD} ^{URU} *kum-mi-iř-m[a-ha* KBo 44. 216 +KUB 16.62 II 19

^{İD} *ku]m-mi-iř-ma-ha* KBo 23.27+ KBo 35. 183 II 19.

şimdiye kadar konuyla ilgili lokalizasyon denemeleri hakkındaki görüşler şöyledir:

Garstang- Gurney'e göre Kızılırmak'ın batı kolu Devrez Çay ; Güterbock ve Von Schuler'e göre Skylax (Çekerek) veya Iris (Yeşilırmak) ; Cornelius'a göre Kumma-

¹²⁸ Akkan, 1970:96..

¹²⁹ Mayer-Garstang,1923:30; Cornelius,1958:246;1967:67-68 Garstang-Gurney,1959:22-24,50,101,119 ; Güterbock,1961:95; Schuler,1965:19 ; Ten Cate,1967:55; Ertem,1973:245 ; Tischeler-Del Monte,1978:535,1992:206 ; Forlanini,1979:184 ; Otten,1980-1983:337 ; Mellaart,1993:417 ; Bozgun,2018:1246-1266.

ha¹³⁰ yakınında Fırat Nehri'nin batısında (Kemah yakınında Karasu[?]) Batı Fırat'tır. Mel-laart ve Forlanini ise *Hulana* Nehri'ni, Kelkit Çayı'na lokalize etmektedir.

Bölgeye düzenlenecek olan bir seferin fal sorgusuna göre, *Kummešmaha* Irmağı kenti geçildiğinde ilk olarak *Gaštariyapa* kentine ulaşılmaktadır (KBo 44.216+KUB 16.62 II 9'-10')¹³¹. Yine II.*Muršili*'nin yıllıklarına göre, bir dönem düşman olan ve bölgeye düzenlenen seferler sonucunda, II.*Muršili*'nin kontrol altına aldığı *Kummešmaha* Irmağı çevresinde başarılı askeri faaliyetler sürdürülmüştür. Bu metinlerde *Kummešmaha*, *Gaštariyapa*, *Šunupašši*, *Pittalahši* ve *Ištahara* ile birlikte görülmektedir. İlgili metin şöyledir:

KBo 57.1+KUB 14.25¹³²

1' ^{ID}Kum-mi-i]š-ma-ha

2' ta-p]u-ša

3' -n]i?-i-pa

4' har-n]i-in-ku-un

5']x ^{URU}Šu-nu-pa-aš-ši har-ni-in-ku-un

6' ^{URU}Pi]-it-ta-la-ah-ši-in-na-kán

7']-hu-un nu I-NA ^{URU}Iš-ta-ha-r[a]

8']x-nu-un nu ku-it-pát

9']x A-NA ^mAl-lu-wa-a[m-na]

10' ^{M]EŠ}ku-ru-u-ri-[

1' Kumm]išmaha [ırmağı]

¹³⁰ Erdoğan,2020:286-394.

¹³¹ Transliterasyon için bkz. hethiter.net/: TLHdig KBo 44.216 (2021-12-31). Roszkowska-Mutschler, 2007: 205-208.

¹³² Bozgun,2018:1252. ; Miller,2008:119. Ayrıca krş. hethiter.net/: TLHdig KBo 57.1 (2021-12-31).

2' yanı]nda

3' x

4' yık]tım.

5'] *Šunupašši* şehrini yıktım.

6']ve [*Pi*]ttalahši [şehri]ni

7']...tım. *Ištahara*'da

8']....tım ve

9'] *Alluwa*[*mna*]'ya

10' ...]düşmanlık (yaptılar).

Daha önce *Gaškali* düşmanın elinde bulunan, *Kummešmaha* ile birlikte geçen kent adlarından biri olan *Ištahara* kenti ve hinterlandında bulunan diğer yerleşimlerin, I.*Šuppiluliuma*'nın yürüttüğü askeri faaliyetler sonucu Hitit Devleri topraklarına dahil edildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, II.*Muršili* zamanında da, *Kummešmaha* ve yakın çevresinde yürütülen askeri seferlerin zaferle sonuçlandığı bilinmektedir. Zira Bozgun'a göre, II.*Muršili*'nin *Nerik* Kenti'ne yürüttüğü askeri girişimlerde, kullanılan güzergah üzerinde (KUB 22.25 öy.11-29), *Gaštariyapa*, *Šunupašši*, *Pittalahši* kentleri bulunmaktadır. Bu da “*Kummešmaha* Nehri Memleketi” sınırlarının belki de *Nerik* yakınlıklarına kadar uzanabileceğini ve *Nerik* ile komşu bir bölgede aranmasını mümkün kılacaktır.¹³³

KUB 21.29 (CTH 89: 36-37)¹³⁴

öy.II

1 *ku-i-e[-eš] a-ra-ah-za wa-ah-nu-ir*

¹³³ Bozgun, 2018:1251.

¹³⁴ Transliterasyon için bkz. hethiter.net/: TLHdig KBo 51.1 (2021-12-31).

2 *na-at-za d[a]-aš-ki-ir na-at a-pé-e-ez-za k[u-u-ru-r]i-iš-ki-u-wa-an ti-e-er*

3 *nu-uš-ma-aš pa-ra-a a-ša-tar ^mHa-an-ti-li-iš i-y[a-a]t*

4 *ha-an-te-ez-zi-ya-aš-ma-aš-kán ^mLa-ba-arna-aš ^mHa[-a]t-tu-ši-li-iš*

5 ^{id}*Ku-me-iš-ma-ha-an pa-ri-an Ú-UL tar-ne-eš-kir*

öy.II

1 çevreyi kuşatanlar ki (onlar)

2 onları, kendileri(ne) a[l]dılar ve oradan sürekli d[üşmanlık] yapmaya başladılar.

3 ve onlara *Hantili* ileri de (bir) yerleşim yeri yap[t]ı.

4 onlar, ilk zamanlarda *Labarna* (ve) *H[a]ttuši*li,

5 *Kummešmaha* nehri ötesine/ilerisine geçemezlerdi.

Bu metin yerinden; *Kummešmaha* Nehri'nin, *Kaška* sınır hattında yer aldığı, hatta Hatti ile Kaška arasında doğal sınır olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

1.10. *Mala/Puratti* Nehri¹³⁵

Akk.comm. ^{id} *ma-a-la-an* KBo 10.2 III 29 ; (*ma-a-la-an-na*) KUB 19.9 I 14;

KUB 19.9 I 16 (*ma-a-la-an-ma-kán*); KUB 23.79 ay.8.; 877/u 8 (*ma-la-an-n[a]*).

Nom Akk.n. ^{id} *ma-a-la* KBo 11.40 VI 7 ; KBo 12.100 I 4 ; KBo 16.52 öy.13;

KUB 14.8 ; KUB 19.37 II 47, III 1 ; KUB 23.9 Z. 7 ; KUB 23.79 öy. 1, ay.10;

KUB 36.35 I 5 ; VBoT 135 Z. 3 ; 88/e 3 ; Bo 5240 Z. 9 .

^{id} *ma-la* KBo 2.16 Z. 4; KBo 10.47g Z. 2; 761/u Z. 4.

Kırık. ^{id} *ma-a[-* KBo 13.263 r.Kol. 1 ; 832/w 11 ;

¹³⁵Goetze,1930:224;Otten,1953:36;Cornelius,1958:6;1958:386;1963:243; Garstang-Gurney,1959:48,49,56.;Goetze,1962:27;Ertem,1973:196;Tischler-DeMonte,1978:537; FrantzSzbo,1988:273; Arian,2008:235-243.

^{İD}*ma-l[a-* KUB 36.90 Z. 29.

Şimdiye kadar konuyla ilgili lokalizasyon denemeleri hakkındaki görüşler şöyledir:

Goetze, *Mala* nehrinin Hitit imparatorluğunun doğu sınırında, Hurri ülkesine doğru aranması gerektiğini ve nehrin “doğal sınır” rolü oynadığını belirtmektedir. Garstang-Gurney, *Mala* nehrini Fırat nehri ile eşitlemektedir. Goetze, *Mala* nehrinin Fırat nehri olmadığını, Torosların Kuzeyinde Malatya bölgesinde Yukarı Fırat’ın kollarından biri olabileceğini belirtmektedir. (Tigris’in üstteki küçük kolu: Bitlis Su). Cornelius, *Mala* nehrini Fırat nehri olarak değerlendirmiştir. Tischler-del Monte, Hurri devleti ile Hitit devleti arazileri arasında hudut nehri olduğunu, Orta Fırat olarak lokalize edilebileceğine işaret etmektedir. Frontz-Szbo, Tischeler-del Monte’nin teklifine katılarak, hudut nehri ve Orta Fırat şeklinde belirtmektedir. Arıkan’ da Fırat nehri olarak değerlendirmiştir.

I.*Hattušili*, çift dilli yıllıklarında, güneydoğu seferlerini anlatırken *Mala* nehri üzerinde durmaktadır. İlgili metnin satırları şöyledir :

KBo 10.2 – CTH 4¹³⁶

ay.III

29 ^{İD}*ma-a-la-an-na U-UL [ku-iš-ki za-a-iš]*

30 *na-an u-uk LUGAL. GAL t[a-ba-ar-na-aš GÍR^{MEŠ}-it]*

31 *zi-ih-hu-un KARAS^{HI.A}-IA-an-mu(?) EGIR-an(?)*¹³⁷

32 *GÍR^{MEŠ}-it za-a-iš LUGAL.G[I-NA-ša-an[?] pi-ra-an[?] za-a-iš]*

29 *Mala* nehrini hiç [kimse geçmedi]

30 Ve onu ben büyük kral *ta[barna* yaya/ayakla]

¹³⁶ Transliterasyon ve tercüme için bkz. Arıkan,2007:236-237.; Ayrıca bkz. Güterbock,1964:1vd.; Imparati-Saporetti1965:53-54.; van Loon,1974:193.

¹³⁷ Arıkan,2007:237; Kümmel,1985:455vd.

31 geçtim. Ordu[m (da) onu arka(m)dan?]

32 yaya/ayakla geçti. Onu benden önce? Sar[gon? geç(miş)ti.]

Ayrıca III.*Hattušili*, büyükbabasının seferlerini anlatırken I. *Šuppiluliuma*'nın da *Mala* nehrini sınır olarak kabul ettiğini bildirmektedir:

KUB 19.9 (CTH 83) öy.I

13 .....*ki-e-iz-za-ma*

14 KUR^{URU} *Ir-ri-ta* KUR^{URU} *Šu-u-ta har-ga-nu-ut nu-za* ^{İD}*Ma-a-la-an*

15 *ZAG-an i-ia-at na-at-za-kan pi-di-pát* *İR-ah-ta*

13 ..... bu tarafa da

14 *Irrita* ülkesini, *Šuta* ülkesini mahvetti ve *Mala* nehrini

15 sınır yaptı. Onları yerinde köle yaptı.

Diğer taraftan, ölümsüzlük peşinden koşan insanoğlunun çaresizliğini edebi bir dille anlatan *Gilgameş* mitosunun Hititçe versiyonunda şöyle geçmektedir:

KBo 10 .47/g (CTH 341)¹³⁸

2] *GIM-an I-NA* ^{İD}*ma-la* NUNDUM-*ši*

3 [*e-ri-ir(?)*] *SÍSKUR pi-e-ir*

2-3] *Mala* nehri kıyısına [geldikleri?] zaman [ ] onlar bir kurban sundular.

Hitit mitolojisi, Hititçe yazılmış çiviyazılı belegelerde önemli bir yere sahiptir ve Hititlerin toplumsal ve kültürel yaşamlarını da son derece etkilemiştir¹³⁹. Kenan kökenli efsaneler içinde önemli bir yeri olan ve Hurriler vasıtasıyla Hititçeye geçmiş olan *El-*

¹³⁸ Arıkan,2007:240; Laroche,1968:12

¹³⁹ Murat, 2018:79-97. ; Arıkan, 1998.

kunirša ve *Ašertu* mitosunda bu ismi geçen çiftin aile içi sorunları sebebiyle, Fırtına Tanrısı'nın Mala nehri kıyısına gittiği kaydedilmiştir. İlgili satırın tercümesi şöyledir¹⁴⁰:

KUB 36.35 (CTH 342)¹⁴¹

öy.I

5 .....*na-aš ŠA* ^{İD} *ma-a-la har-šum-na-aš a-ar[-aš]*

5 ..... ve o mala nehrinin kıyısına ulaş[tı].

Metinlerde geçen ifadeler, *Mala* nehri kültünün, başta Hitit kralları nezdindeki önemini göstermekle birlikte, Hitit dini ve toplumsal yaşamında da Mala Nehri'nin varlığı büyük etkiye sahiptir.

I.Hattušili'nin çift dilli (Hititçe-Akadca) askeri faaliyetlerini konu alan belgesinde (Akadca nüshası) KBo 10.1 ay.18 : *Pu-ra-at-ta* ; Hititçe nüshası KBo 10.2 III 29'da ^{İD} *ma-a-la-an* şeklinde geçmektedir.¹⁴² Buradan da anlaşılabacağı üzere Mala=Fırat eşitliği doğrulanmaktadır.

1.11. *Maraššand/ta, Maraššantiya Nehri*¹⁴³

Nom.com. ^{İD} *ma-ra-aš-ša-an-da-aš* KUB 34.80 öy. 11 ; Bo 431 ay. 2 (^{İD?} *ma?* -);

^{İD} *ma-ra-aš-ša-an-ta-aš* KUB 36.89 ay.17 ; ^{İD} [*ma-ra-aš-ša-a*]n-ta-aš KUB 36.89 ay.

19; ^{İD} *ma-ra-aš-ša-an-ta-aš(-wa)* KUB 36.89 ay.12,17 ; ^{İD} *ma[-ra-aš-š]a-an-ta-aš*

KUB 38.10 IV 17.

Akk.com. ^{İD} [*ma-ra-aš-ša-an-da-an* KUB 19.37 III 55; ^{İD} [*m]a-r[a-aš-š]a-an-da-an*

IBoT I.2 IV 1; Kırık : KUB 36.89 ay.10 .

¹⁴⁰ Karauğuz,2015:35-37.

¹⁴¹ Arıkan, 2007:239.; Otten,1953:126,127 ;Laroche,1968:25-26; Hoffner,1965:5 vd.; Hoffner,1990:69-70.

¹⁴² Melcherd,1978:18.; Arıkan, 2007:235-243.

¹⁴³ Weidmer,1923:41.; Forrer,1926:37.; Götz,1930:25,50.; Sturtevant-Bechtel,1935:91.; Cornelius,1958:246.; Garstang-Gurney,1959:4-125. ; Klengel,1961:68; Laroche, 1961:67. ; Georgacas,1964:197-214 ; Gurney,1964:16; Cornelius,1964:16.; Schuler,1965:97 ; Houwink ten Cate,1967:48.; Cornelius,1967:66-76.; 1973:9.

Abl.com. ^{id} [ma-ra-aš-š]a-an-ta-za KUB 36.89 öy. 26; ^{id} ma-r[a-aš-ša-an-t]a-za KUB 36.90 öy.29 .

Stf. ^{id} ma-ra-aš-ša-an-da/ta KBo 11.43 VI 9 ; KUB 1.1 2 5 ; KUB 1.1 3 52; KUB 1.1 6 45; KUB 17.20 I 13; KUB 19.37 III 55 ; KUB 31 ay. 31; KUB 34. 80 öy. 11; KUB 36.89 ay. II 14,18,19; KUB 36.90 öy. 29; KUB 38.10 IV 17 ;KUB 40. 101 ay.2 ; IBoT 1.2 öy. (3) 112 ; IBoT 1.2 IV 1 ; IBoT 1.2 V 4 ; Bo 794 III 2 ; Bo 2393 + 5198 (FFR.352) 1k. Rd. 1; 229/f öy ? 5,6,12 (=KBo 33.27 öy. II 21,22,28); 1831/c I 6 .; ^{id} ma-r[a-ša-an-ta KUB 58.39 ay.13;

Nom.com. ^{id} ma-ra-aš[-ša-an-ti-ia]-aš KUB 6.45 II 13 = 46 II 55.; Stf. ^{id} ma-ra-aš-ša-an-ti-ia KBo 1.3 I 21; KUB 17.20 III 18; KBo 23.27 öy. II 34 ;

^{id} ma]-ra-aš-ša-an-ti-ia KUB 15.34 III 10 ; ^{id} ma-r[a-aš-ša-an-ti-ia KUB 40.30 öy. 4; -a]n-ti-ia KBo 12.94 4 .

Sonu Kırık Olanlar: KBo 9.135 3; KBo 20.73 I 6 ; KUB 19.13 I 24 ;

KUB 20.50+ 25.19 6,10; KUB 17.20 III 18 ; KUB 17.46 + IBoT 2.51 I 16;

KUB 36.89 ay.11; Bo 3332 11 ; Bo 5572 ay. 11; 229/f öy. 18; 857/u r. 3

; 50/v 4 ; 536/v 1,2.

İlk kez Forrer, 1919'da Halys ile *Marašantiya*'yı Kızılırmak Nehri'ne lokalize etmiştir.¹⁴⁴ Daha sonra, Götze ise Hititçe metinleri üzerine yaptığı çalışmaları yayımlayarak, *Hattušili*'nin *Gašgalı* düşmana karşı yürüttüğü askeri faaliyetlerde, *Marašanta* Irmağı'nı zikretmiş ve *Marašanta* Nehri'ni Kızılırmak'a lokalize etmiştir¹⁴⁵.

---

¹⁴⁴ Forrer,1919:1039.

¹⁴⁵ Götze,1932:25.

Maraşantiya Nehri'nin Bugünkü Durumu ve Coğrafi Özellikleri

Kızılırmak, adını içerisinde tuz ve jips bulunan genellikle kıvıll renkli, kumlu-killi topraktan almaktadır. Sınırlarımız içerisinde doğan ve denize dökülen, en uzun su kaynağıdır. Kızılırmak bu özelliği ile Anadolu'nun en uzun ve en önemli vadilerinden birini oluşturur. Sivas İli, İmranlı İlçesi'nin doğusundaki Kızıldağ'dan (3025m.) doğan ve 1355 km. uzunluğa sahip olan Kızılırmak, İç Anadolu'nun tümünü büyük bir yay çizerek dolaşır ve Bafra'dan Karadeniz'e dökülür¹⁴⁶. Bu yönüyle Kızılırmak sularını denize ulaştıran açık bir havzaya sahiptir. Havza alanı bakımından ise Fırat'tan sonra ikinci sırada bulunmaktadır¹⁴⁷. Sivas'ın İmranlı, Zara ve Hafik İlçeleri'nden sonra güneybatıya yönelen ırmak, Kayseri İli sınırlarına girdiğinde dar bir vadide akışını sürdürür. Nevşehir İli, Avanos İlçesi'ne kadar yine aynı doğrultuda yoluna devam eder. Avanos'tan sonra Gülşehir'e kadar doğu-batı doğrultulu ilerleyen nehir, artık inebileceği en güney noktaya kadar inmiştir. Gülşehir'den sonra yönünü kuzeybatıya çeviren ırmak Kırşehir platosuna girer. Bu yörede vadisi genişleyen ırmak yer yer ova görünümüne bürünerek Hirfanlı Baraj Gölünü oluşturur. Bir süre kuzey yönünde akan Kızılırmak, Kırıkkale sınırlarına girdikten sonra kuzeydoğuya yönelir ve bu bölgede en uzun kollarından biri olan Delice'yi sularına katar. Bu bölgeden sonra kuzeybatıya yönelerek Çorum sınırlarına girer ve Osmancık ile Kargı ilçeleri yakınlarında keskin dirsekler yaparak yoluna devam eder. Önce Devrez Çayını, sonra ise Gökırmak'ı alarak akışını sürdürür ve Bafra ovasında denize dökülür. Anadolu'nun birçok nehri gibi düzensiz bir rejime sahiptir. Kar ve yağmur suları ile beslendiğinden zaman zaman sel karakteri gösterir¹⁴⁸. Antik Yunan ve Roma dönemlerinde *Halys* olarak adlandırılan Kızılırmak, Herodotos başta olmak üzere antik yazarların eserinde anılan, Anadolu'nun en önemli nehirlerinden biridir. Özellikle *Halys* kıyısında gerçekleşen Lidya-Med ve Lidya-Pers savaş-

---

¹⁴⁶ Atalay,1992:145

¹⁴⁷ Güney,2004:53,54

¹⁴⁸ Yücel,1958:113-141.

ları nehir ile ilgili anlatımların ana konusunu oluşturmuştur. Nehrin ayırt edici rengi ve tadı ise tarih boyunca isminin kaynağı olmuştur. *Halys*'ün mitolojide ve ikonografide bir nehir tanrısı olarak ortaya çıkması, antik çağ insanların yaşamlarında bıraktığı izin bir göstergesidir. Nehir üzerinde taşımacılık yapıldığına dair yazılı ve ikonografik veriler ise, nehrin aynı zamanda ekonomik getiri açısından da önemli olduğuna işaret etmektedir.

Kızılırmak, MÖ 2. binyılda ilk olarak Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve ardından onu izleyen Hitit döneminde tıpkı Türkçe'de olduğu gibi, ismini renginden almıştır. Henüz çivi yazılı tabletlerde ismi saptanamamış olsa da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda nehrin isminin *Marašantiya* olması gerektiği önerilmiştir. Hitit metinlerinde *Marašantiya* olarak pek çok defa anılan Kızılırmak Nehri, eski Asurca metinlerde hangi isimle anıldığı bilinmemektedir. Ancak az sayıdaki belgede nehir'den ve nehir ile ilgili eylemlerden (geçmek, ulaşmak, geçiş ücreti ödemek) söz edilmekte olup bu kayıtlardan bazıları ile Kızılırmak'ın kast edildiği öngörülmektedir. Eski Asurca metinlerden muhtemelen Kızılırmak kavsinin içinde bulunan şehirlere pek çok ticari seyahat gerçekleştirdikleri anlaşılan Asurlu tüccarların, elbette en azından gidip-dönerken geçmek zorunda oldukları Kızılırmak'tan daha açık bir şekilde bahsetmeleri beklenirdi¹⁴⁹. Hitit dönemi metinlerinde ise *Marašantiya*, *maru-* kökü büyük olasılıkla kırmızı rengi ifade etmektedir¹⁵⁰. Muhtemelen nehrin ismi, *Maraššanta* sözcüğüne *-iya* eki getirilerek türetilmiş Hititçe bir isimdir¹⁵¹.

Hitit dönemi içerisinde nehir, idari yapının isimlendirilmesi açısından da büyük rol oynamıştır. Buna göre, *Marašantiya*'nın aşağı yönünden bölgenin batısı, anayurdun içinden *Hattuša*'nın kuzey-kuzeydoğusu Yukarı Ülke (KUR UGU.TI) olarak isimlendirilmiştir. Ülkenin güneyi, *Marašantiya* Nehri'nin güneyi ile batısından, Tauros ve Anti-

---

¹⁴⁹ Bayram- Kuzuoğlu,2022:328.

¹⁵⁰ Georgacas,1964:198.; Ünal,2016.

¹⁵¹ Georgacas,1964:200.

Tauros bölgesindeki *Kizzuwatna* ülkesine değin uzanan bölge Aşağı Ülke (KUR ŞAP-LI.TI) şeklinde adlandırılmıştır¹⁵². Diğer Anadolu nehirlerinde olduğu gibi *Maraşantiya* Nehri de rejiminde mevsimsel dalgalanmaların aşırı olması, platolardan keskin bir şekilde düşerek akması gibi nedenlerden ötürü gemi yolculuğu için uygun bir yapıya sahip değildir. Bu nedenle nehir ulaşım amaçlı olarak çok az kullanılmıştır. Antik çağda nehir genellikle ağaçtan yapılmış köprülerden, salları vasıtasıyla ya da suyun sığ olduğu yerlerde yürüyerek geçilmiştir.¹⁵³ Yunan ve Roma dönemlerinde nehre Halys (Kızılırmak) adı verilmiştir.¹⁵⁴ Herodotos, nehir ile ilgili şu bilgileri nakletmektedir: “...Medlerin toprakları ile Lydialılarınkiler arasında sınır, aslında Halys ırmağıydı ki, bu ırmak Armenia dağlarından çıkar. Kilikia’dan geçer, Matienleri sağına, Phrygia’yı soluna alıp, bu iki ülke arasında akar, bu ülkeleri geçtikten sonra kuzeye doğrularak Kappadokia Syrialıları ile Paphlagonia arasında sınır çizer. Demek ki Halys ırmağı bütün Asia’yı bir kıydan öbürüne kesmiş olur.”¹⁵⁵ Ayrıca Herodotos nehrin Euxenos’daki (Karadeniz) Boreas (Kuzey) rüzgârı yöresinde son bulunduğunu belirtmektedir¹⁵⁶. Ksenophon ise nehrin genişliğinin iki stadiondan (yaklaşık 355 m) az olmadığını ve sadece teknelerle geçilebileceğini ifade etmektedir¹⁵⁷. Strabon, Kamisene’de “halai” denen tuzlalara ithafen nehrin Halys adını aldığından bahsetmektedir. Ona göre nehir, kaynağını Megale Kappadokia’da bulunan Kamisene civarlarından almaktadır. Halys, Kamisene’de doğduktan sonra batıya yönelir ve bu sırada çok sayıda küçük akarsu tarafından beslenir. Daha sonra nehir Galatia-Paphlagonia arasından kuzeye yönelerek bu ülkeler arasında sınır teşkil etmiştir.¹⁵⁸

MÖ 2. binyılın başlarından itibaren Kızılırmak’ta nehir taşımacılığının bir kanıtı olarak, Kültepe tabletleri üzerinde adı bilinen meslekler arasında *malāhum* olarak trans-

¹⁵² Bulut,2018:127; Bryce, 2005: 47-48.

¹⁵³ Günbattı, 2017:115.

¹⁵⁴ Bryce, 2005: 47-48.

¹⁵⁵ Herodotos,1991: 1:72.

¹⁵⁶ Herodotos,1991: 1:6.

¹⁵⁷ Ksenophon,2010:5:6,9.

¹⁵⁸ Strabon,2000: 12:3.12; 12:3.39.

literasyonu yapılan gemici/kayıkçı mesleğinin bulunduğunu belirtmek gerekmektedir¹⁵⁹. Kültepe tabletlerinde kano ve sandallar, *İlippum* ve *Nebartum* adları ile anılmaktadır¹⁶⁰. Bu tür basit kayıkların, bitümenle kaplanarak sızdırmaz olduğu anlaşılmaktadır. Strabon'un bahsettiği Pakton adlı sepetlerin de bu tip küfeler olduğu düşünülmektedir. Arapça kuffa ve Türkçe küfe olarak adlandırılan bu yuvarlak tekneler, kamıştan sepet gibi örülerek ve üzeri deriyle kaplanarak yapılmaktadır¹⁶¹. Bunların MÖ 8. yüzyıla ait Assur kabartmaları üzerinde parça derilerden yapılan örnekleri¹⁶² ile 21. yüzyıldan örnekleri bilinmektedir. Kızılırmak'taki nehir taşımacılığıyla ilgili bilgi veren en bilinen örnek ise Zalpa efsanesini içeren metinlerdir. Boğazköy'de bulunan bir Hititçe metinde (KBo 22, 2) Kaneš/Kaniš/Neša kraliçesi ile ilgili öykü (mitos) şu şekilde aktarılmıştır *"Kaniš kraliçesi bir defada otuz erkek çocuk doğurdu. O şöyle dedi: 'Ne biçim (yaratıklar) doğurdum!'* Tekneleri ziftle sıvadı ve çocukları içine koydu ve onları ırmağa bıraktı. Irmak onları Zalpuwa ülkesindeki denize götürdü. Tanrılar çocukları denizden aldılar. Onları büyüttüler...". Bunlara ek olarak, Gılgamış Destanı'nın tufan anlatımında (11. tablet) Utnapištim'in, Hitit tufan anlatımında ise Atrahasis'in (Orta Hitit), gemi ile tufandan kurtulduğu aktarılmıştır¹⁶³. Buna göre hem Mezopotamya hem de Anadolu kaynaklı anlatımda bir evin ahşap parçaları, ziftle (bitümen) kaplanarak gemi yapımında kullanılmıştır. Kızılırmak'ta nehrin taşıdığı mil, akıntı ve kirlilik gibi etkiler nedeniyle bir batık bulunmamış olsa da, Özgüç tarafından yürütülen Kültepe kazıları sırasında II. Tabaka'ya ait birçok gemi modeli bulunmuştur¹⁶⁴. Bunlar arasında koç başlı tekne (Şekil 1.11.) biçimli bir riton üzerinde sivri başlıkla bir gemici ve bir tayfa, bir tanrıça heykelini taşıırken tasvir edilmiştir¹⁶⁵. Teknenin kenarına yapışık şekilde küreği de görünmektedir. Tanrıçanın bulunduğu üzeri kapalı bir tapınak modelinin üzerinde bir kartalın

¹⁵⁹ Günbattı, 2017: 46,122.

¹⁶⁰ Köse, 2017: 179-210.

¹⁶¹ Sağlamtimur, 2015: 8-15.

¹⁶² Altun, 2015: 57-60

¹⁶³ Kıymet, 2013: 731-746.

¹⁶⁴ Özgüç, 1996:369-375.

¹⁶⁵ Başbüyük, Ö. 2014.

bulunuyor olması, burada Tanrıça Hepat ile Tanrı Tešup'un varlığına yorumlanabilir. Dolayısıyla, burada Mezopotamya'da varlığı bilinen tapınım amaçlı heykel taşımanın varlığından söz etmek mümkündür.

Kızılırmak kıyısı boyunca, farklı karakteriyle, birbirinden ayrılan üç büyük kısım göze çarpar:

- 1- Kızılırmak Deltası,
- 2- Kuzey Anadolu Dağları içerisinde Kızılırmak vadisi,
- 3- Salur¹⁶⁶ Köprüsü-Delice kavşağı arasında, İç Anadolu düzlüklerinde Kızılırmak¹⁶⁷.

Kızılırmak üzerine araştırmalar yapılırken, akarsuyun çok uzun olması (1355m) dikkate alındığında aynı karakteri beklememiz doğru olmaz. Lokalizasyon çalışmamızda da bu özelliği dikkate alıyoruz. *Marašantiya*, Kızılırmak'ın belirtilen bir bölümü olabilir? Bu bölümde Hitit hakimiyetinin etkin olduğu bölüm Çankırı, Çorum hattı ve çevresidir. Bu özellik bize Hititlerin tarihte devamlı mücadele ettikleri *Gaška*'larla yapılan savaşlar esnasında Kızılırmak'ın geçildiği bölümü akla getirmektedir.

1.12. Šeha Nehri¹⁶⁸

Nom.com. ^{İD} še-e-ha-aš KUB 23.13 öy. 1 ;

Nom. Akk.n. ^{İD} še-e-ha KBo 2.5a + 16 17 II 56 (^{İD} še]-e-ha); KBo 3.4 + 3

10, 17, 18; KUB 14.15 4 32; KUB 23.11 2 4; Bo 86/299 Kol. 4 34;

Kırık : še-e-x[- KBo 16.35 14 ; KUB 23.25 5 (^{İD} še-e-[ ).

---

¹⁶⁶ Salur köyü Çorum'un 40 km. kuzeybatısında Kızılırmak kenarında yer almaktadır.

¹⁶⁷ Akkan, 1970:2.

¹⁶⁸ Garstang, 1923:24 ; Mayer-Garstang, 1923:42 ; Götze, 1928:32 ; 1957:102,179 ; Hrozný, 1929:328 ; Sommer, 1937:279 ; Kinal, 1953:20 ; Garstang-Gurney, 1959:23-108; Cornelius, 1963:244 ; Macqueen, 1968:177.; Tischeler-Del Monte, 1978:547,548 ; Melleart, 1993:415vd.

Mayer-Garstang'a göre Saros/Seyhan Nehri; Goetze Küçük Menderes ; Kinal, Goetze ve Laroche, Büyük Menderes; Garstang-Gurney, Kaikos/Bakırçay ;Cornelius, Kaikos olarak lokalize etmektedir. Gurney, *Šeha* Nehrini Hitit İmparatorluğu'nun batısına; Macqueen, Mysian'da Makestos/Simavçay; Melleart, Simav çayının kolu Değirmencik Dere'ye lokalize etmektedir.

Arzawa denildiğinde tek bir devlet akla gelmeyip konfederatif bir yapıdan bahsedilmektedir. Bu konfederatif yapının merkezinde *Arzawa* bulunmakta iken onu çevreleyen pek çok küçük devlet de mevcuttur. Bu devletlerden tespit edilenler *Hapalla*'nın batı bölümü, *Mira-Kuwaliya*, *Šeha* Nehri Ülkesi ve *Wiluša*'dır¹⁶⁹. *Arzawa*, çivi yazılı belgelerde bazen bir şehir (^{URU}*Ar-za-wa*) veya bir ülke (KUR ^{URU}*Ar-za-u-wa*), bazen de etrafında birtakım vasal ülkelerin halka oluşturduğu bir konfederasyon (KUR.KUR^{MEŠ} ^{URU}*Ar-za-u-wa*) şeklinde geçmektedir¹⁷⁰.

Šeha Nehri ve *Šeha* Nehri Ülkesinin, lokalizasyon çalışmalarında *Arzawa* devleti ile ilişkileri büyük önem taşımaktadır. II.*Muršili* ve IV.*Tuthalya*'nın Batı Anadolu'ya gerçekleştirmiş oldukları askeri seferlerin kaydedildiği vesikalarda bu devletten sıkça bahsedilir. Buna göre *Arzawa* Ülkesi içinde olan *Šeha* Nehri Ülkesi hakkındaki ilk bilgilere II. *Tuthalya*'nın Batı Anadolu bölgesine yaptığı seferini anlatan KUB 24.11 2: 2vd. KUB 24.21 nolu metinlerden ulaşmaktayız¹⁷¹. II. Muršili'nin seferinde, Hitit kralı *Puranda*'yı ele geçirdikten sonra *Šeha* Nehri Ülkesi'ne, geçmiştir. *Šeha* Beyi *Manapatara* ile II. *Muršili* arasında yapılan anlaşmaya göre ise, *Mira* Ülkesi'nin (*Mira* Ülkesi ile ilgili farklı lokalizasyon denemeleri bulunmaktadır; Doğu Kilikya, Frigya, Pamphilya, *Aštarpa* ve *Šiyanti* ırmaklarının güneyinde, Menderes vadisinde aranmaktadır. Fakat Hitit merkez bölgesine yakın olabileceği, göz önünde tutulursa, Afyon-Kütahya-Denizli üçgeninde olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.) yakınında bir yer olması gerekmektedir.

¹⁶⁹ Demirel,2012:216-217.; Mellart,1968:200.

¹⁷⁰ Özcan,2007:5; Ayrıca bkz. Houwink ten Cate 1970: 71; Heinhold-Krahmer 1977: 4; del Monte-Tischler 1978: 42; Coşkun 1989: 481; Karauğuz 2002: 107.

¹⁷¹ Ünal,2003:11.

Böylelikle Menderes Nehri'nin kuzeyi, söz konusu alan için uygunken, araştırmacıların birçoğu Gediz Nehri bölgesini, *Šeha* Nehri Memleketi ile lokalize etmektedir. Öte yandan, II. *Muršili* ile yapılan antlaşma ile *Appawiya*, *Šeha* Nehri Ülkesi topraklarına dâhil edilmiştir¹⁷².

Šeha Nehri Memleketi hakkında bilgi veren ve I. *Arnuwanda* dönemine tarihlenen *Madduwattaš* Metni (CTH 147= KUB 14. 1+ KBo 19. 38 13), aslında I. *Arnuwanda*'nın babası II. *Tuthalya* dönemine ışık tutmaktadır¹⁷³.

Akarsuyun lokalizasyonuna yardımcı olan metinlerin ilgili satırları şöyledir:

KUB 14. 15 ay. IV, 15-25¹⁷⁴

15 *na-an-kán ma-mu-[uk A-NA] LÚ^{MEŠ} [^{URU}Kar-ki-ša an-da] ya-tar-na-aḫ[-ḫu-un]*

16 1 *nam-ma-aš-ši LÚ^{MEŠ} ^{URU}Kar-ki-ša še-i[r pí-i-ia-an-ni-iš-k[i-nu-un Ma[-na-pa-^DU-aš-ma]*

17 *am-me-e-da-az Ú-UL ti-i-ia-at nu-mu uḫ-[ḫa-LÚ i]iṣ ku-it [ku-u-ru-ri-ia-aḫ-ta]*

18 *na-aš-za IŠ-TU ŠA u-uḫ-ḫa-LÚ ki-ša-at n[u-uš-ši] EGIR-an ti-i-[ia-at nu^DUTU^{ŠI} A-NA ^{ID}Še-e-ḫa]*

19 *pa-a-un ma-aḫ-ḫa-an-ma-mu Ma-na-pa^D U-aš DUMU Mu-u-ya-UR.MAḪ iṣ-ta-ma-[aš-ta^DUTU^{ŠI}-ya]*

20 *ú-iz-zi nu-mu LÚ TE₄-MA me-na-aḫ-ḫa-an-da u-i-ia-at nu-mu kiš-ša-an ḫa[-at-ra-a-iṣ BE-LÍ-ya-mu]*

¹⁷² Gerçek, 1014:127; Hawkins, 1998:23; Gurney, 1959:97.

¹⁷³ Memiş, 2005,; 9-12.

¹⁷⁴ Transliterasyon ve tercüme için bkz. Ay, 2010:5.; Götze, 1967:30,40.

21 li-e ku-e-ši nu-ya-mu-za BE-LÍ ÌR-an-ni da-a nu-ya-mu-kán ku-it LÚ^{MEŠ} [an-
da ú-e-ir]

22 nu-ya-ra-at A-NA BE-LÍ –IA pí-eš-ki-mi am-mu-uk-ma-aš-ši ki-iš-ša-an

EG[IR-pa AQ-B]I

23 an-ni-ša-an-ya-ták-kán ku-ya-pí ŠEŠ.MEŠ-KA^{KUR}-e-az ar-ḥa ya-at-ku-nu-ir

24 nu-ya- ták-kán A-NA LÚ^{MEŠ URU} Kar-ki-ša an-da ya-a-tar-na-aḥ-[ḥu-u]n

25 nam-ma-ya-at-ta LÚ^{MEŠ URU} Kar-ki-ša še-ir pí-i-ia-ni-iš-ki-nu-un nu-ya a-pí-ia

KUB 14. 15 ay. 4 15-25 “*Manapa-Tarhunda*’nın kardeşleri, onu ülkeden kovdukları için, O *Karkışalı* adamların yanına sığındı[?]. *Karkışalı* adamları onun için ödüllendirdim. (Ama) *Manapa-Tarhunda* bana sadık kalmadı. *Uḥḥa-ziti* bana düşman olduğundan, O *Uḥḥa-ziti*’ye gitti ve O’nun tarafında yer aldı. Ben, Majeste, *Šeha* Nehri Ülkesi’ne gittim. *Manapa-Tarḥunta*, *Muwa-Walma*’nın oğlu, “Majeste geliyor!” diye işittiğinde, huzuruma bir haberci gönderdi. O şöyle yazdı; “Efendim, beni öldürme! Efendim, beni hakimiyetine al! Bana her kim gelirse (kaçak) sana iade edeceğim!” O’na şöyle cevap verdim; “önceden kardeşlerin seni ülkenden sürdükleri vakit, seni Karkışa adamlarının yanına gönderdim. *Karkışa* adamlarını senin için ödüllendirdim”. Fakat sen beni orada desteklemedin! Sen düşmanım *Uḥḥa-ziti* ile bir oldun. Şimdi ben seni hakimiyetime alacak mıyım?” ona gittiğimde, onu mahvettiğimde, O annesini huzuruma gönderdi ve o ayaklarıma kapandı. O bana şöyle söyledi; “efendimiz, bizi mahvetme! Efendimiz, bizi (kendine) tabi tut” bir kadın huzuruma gelip ayaklarıma kapandığı için, kadına acıdım ve *Šeha Nehri* Memleketi’ne gitmedim. *Šeha* Nehri memleketinde *Manapa-Tarhunda*’yı hâkimiyetime aldım.”

Aynı olay KBo 3.4 numaralı metinde şu şekilde anlatılmaktadır:

KBo 3.4 10-21¹⁷⁵

10 [GIM-an-ma-kán I-NA KUR ^{ID}Še-e-ḥ]a EGIR-pa ú-ḡa-u-un nu-kán I-NA ŠA ^{ID}še-e-ha

11 [Ma-na-pa-^DU-aš ku-iš EN-aš e]-eš-ta ma-a-na-an za-aḥ-ḥi-ia-nu-un nu-mu
ma-
aḥ-ḥa-an

12 [Ma-na-pa-^DU-aš iš-ta]-ma-aš-ta LUGAL.KUR Ḥat-ti-ḡa ú-iz-zi

13 [na-aš na-aḥ-šar-ri-i]a-at-ta-at na-aš-mu nam-ma me-na-aḥ-ḥa-an-da

14 [Ú-UL ú-it nu-m]u-kán AMA-ŠU LÚ^{MEŠ} ŠU.GI SAL^{MEŠ} ŠU.GI-ia

15 [me-na-aḥ-ḥa-an-da] pa-ra-a na-iš-ta na-at-mu ú-e-ir GIR^{MEŠ}-aš kat-ta-an

16 [ḥa-a-li-i-e-ir] nu-mu SAL^{MEŠ} ku-it GIR^{MEŠ}-aš GAM-an ḥa-a-li-i-e-ir

17 [nu A-NA SAL^{MEŠ}] ḥa-a-an-da ka-a-ri ti-ia-nu-un nu nam-ma I-NA ^{ID}Še-e-
ḥa

18 [Ú-UL p]a-a-un nu-kán NAM.RA ^{URU}KUBABBAR-ti ku-iš I-NA ^{ID}Še-e-ḥa

19 [an-d]a e-eš-ta na-an-mu pa-ra-a pí-i-e-ir nu-mu NAM.RA ku-in

20 pa-ra-a pí-i-e-ir na-aš 4 LI-IM NAM.RA e-eš-ta na-an-kán ^{URU}KUBABBAR-
ši

21 pa-ra-a ne-eḥ-ḥu-un na-an ar-ḥa ú-ḡa-te-ir Ma-na-pa-^DU-an-ma-za

KBo 3.4 10-21 (hethiter.net/: fotarch BoFN01584)

¹⁷⁵ Transliterasyon ve tercüme için bkz. Transliterasyon ve tercüme için bkz. Ay,2010:5.; Götze,1967:30.

KBo 3.4 10-21: *Šeha* Nehri Memleketine geldiğimde, *Manapa-Tarḫunta*, *Šeha* Nehri Memleketi'nin efendisi, onunla savaştım. Fakat *Manapa-Tarḫunta*, 'Hatti kralı geliyor' (diye) işittiğinde, korktu ve karşıma çıkmadı. O annesini, yaşlı adamları ve yaşlı kadınları huzuruma gönderdi. Onlar ayaklarıma kapandılar. Kadınlar ayaklarıma kapandığı için, onlara acıdım ve *Šeha* Nehri (ülkesine) gitmedim. *Šeha* Nehri ülkesindeki tüm sivil tutsaklar, 4000 sivil tutsak ve ben onları *Ḫatti*'ye gönderdim. *Šeha* Nehri ülkesindeki *Manapa-Tarhunda*'yı hakimiyetime aldım¹⁷⁶.

Šeha Nehri Ülkesi ile ilgili son bilgiye de IV. *Tuthalya* dönemine ait olan *Tarhuntašša* Kralı *Kurunta* ile akdedilen antlaşma metninden ulaşıyoruz. "Bronz Tablet" (Bo. 86/299) olarak adlandırılan bu ünlü metinde sayılan şahit krallar arasında *Šeha* Nehri Ülkesi kralı olarak *Mašturi* de geçmektedir¹⁷⁷.

Bo 86/299 Kol.4 32'

32 ^m *Ma-aš-du-ri* LUGAL KUR ^{URU} ^{ID} *še-e-ha* ^m *Ša-uš-ga-mu-u-ua* ^{LÚ} *HA-DA-A-AN* LUGAL ^m *Up-pa-ra-mu-u-ua* ^{LÚ} *an-du-ua-šal-li* ^m *Ta-at-ta-ma-ru* GAL
UKU.UŠ GÙB-*la-aš*

32 *Šeha* Nehri Ülkesi Kralı *Mašturi*, kralın eniştesi *Šaušgamuwa*, Kralın *Upparamuwa*, soldaki muhafız *Anduwašalli*, *Tatmaru*

Akarsuyun lokalizasyonuna yardımcı olan başka bir metin de II. *Muršili* ile *Šeha* Ülkesi Beyi *Manapa-Dattaš*'ın anlatlaşma metnidir. Metnin ilgili satırları şöyledir:

KUB 14.I5 ay. 63-67.

63 *ka-aš-ma-at-ta* ^{ID} *Še-e-ha* KUR ^{URU} [*ap-pa-u*]*i-ia-ia* *AD-DIN*

64 *nu-ut-ta* *a-pa-a-at* KUR-*e e-eš-du* *n[a-at-za]* *pa-ah-ši*

¹⁷⁶Ay,2010:7

¹⁷⁷Ay,2010:9; Neve,1990:7-20; Otten,1987:271-276.

65 *nam-ma-za* DUMU ^{URU} *Ha-at-ti* ZAG ^{URU} *Ha-at-ti* l[*i-e-ila-li-ia-ši*]

66 *ma-a-an-za* DUMU ^{URU} *Ha-at-ti* ZAG ^{URU} *Ha-at-ti-ia* HUL-u-ua-an-zi

67 *i-la-li-ia-ši* *mu-kan* *ka-a-aš-ma* NI.[IS DING]IR^{LIM} *šar-ra-at-ti*

63 İşte ben *Šeha* Nehri Memleketi ve *Appauiya*'yı sana verdim.

64 Bu senin ülken olsun, onu koru!

65 Sonra sen bir *Hattili*'yi (veya) bir *Hatti* sınırını istemeye kalkma!

66 Eğer bir *Hattili*'ye (*Hatti* evladına) (veya) *Hatti* sınırına fenalık

67 yaparsan, o zaman yemini bozarsın¹⁷⁸.

Bütün bu bilgiler ışığında, *Šeha* Nehri Memleketi,

1.*Arzawa* Krallığı ile

2.*Mira* ve *Kuwalia* Krallığı ile

3.*Karkiša* Memleketi ile

4 *Hatti* Ülkesi ile komşuluk edebilecek bir mevkide olacaktır.

Eğer kırık olan şehir *Appauwiya*¹⁷⁹? ise *Šeha* nehri ile aynı yerde aranmalıdır. *Appauwiya* adının öz biçimi *apa-uwa*, “su-lak” olmalıdır. Menderes’in başlangıç kollarından Banaz Çayı’nın kaynağı Dumlupınar’ın biraz kuzeyi, pınarlar bölgesi olarak da adlandırılan Altıntaş yöresi olabilir.¹⁸⁰ Bu görüşün yanı sıra, daha sulak bir bölge olan Dinar¹⁸¹ ve civarında da aranabilir.

Anadolu toprakları içinde Afyon yöresi bir köprü, bir intikal noktası, bir istasyon bölge ya da bir tampon bölge özelliği göstermektedir. Geçiş ve kavşak noktası olması dolayısıyla Hititler, *Arzava* Seferine giderken muhtemelen Afyon’dan geçmiş; Frigler,

¹⁷⁸ Bülbul,2006:24.; Kınal,1953:18.

¹⁷⁹ Ertem, 1973:13

¹⁸⁰ Umar,1993:90

¹⁸¹ Aksever Lale-Macit,2018:1078-1086.

Afyon'a gelip yerleşmişler; Persler ise Apameia(Dinar)'yı merkez edinmişlerdir¹⁸². Ayrıca birçok Antik kaynakta, Büyük Menderes Nehri'nin kaynağında, Anadolu'nun dört önemli ticaret yolunun kesişme noktasında kurulan Kelenia (=Dinar) Şehri'nden sık sık bahsedilmektedir¹⁸³(Şekil 1.12).

Dinar ve yöresi, Frig'ler ve Lidya'lılardan sonra M.Ö. 6.yy. dan itibaren Pers'lerin egemenliğine girmiştir. Bu dönemde büyük coğrafyalarda hüküm süren ve o dönem dünyasının en etkili güçlerinden biri olan Persler, Ege denizi ile olan bağlantılarını sağlamak alabilmek için Kelenia (=Dinar) şehrini, eyalet merkezi konumuna getirmişlerdir. Ayrıca bu dönemlerde Lidya'nın merkezi olan Sardes'ten, Pers'lerin başkenti Sus'a kadar uzanan bir yol yapılmıştır. Kral Yolu olarak adlandırılan bu yol, Kelenia (=Dinar) Şehri'nden geçmektedir. Kral yolu, kent ve civarında açığa çıkarılan gümüş sikkelerden anlaşılacağı üzere kente, ticari açıdan da önemli bir işlerlik kazandırmıştır¹⁸⁴.

Sonuç olarak, *Appawiya=Apemaia= Dinar*² eşitlemesi ile Şeha nehrini de Dinar ilçesi yakınlarında aramak uygun olacaktır. M.Ö. II. binyıl Anadolu'sunda coğrafik tanımlama açısından en sorunlu bölge kuşkusuz Batı Anadolu'dur. Pek çok devletin varlık gösterdiği bu bölgede hangi devletin bölgenin neresinde yer aldığı sorusuna kesin olarak cevap vermek bugüne kadar mümkün olmamıştır. Ancak kadim Hitit toplumunun bırakmış olduğu vesikalar ışığında bazı analizler yapmak da mümkün olabilmektedir. Sonuçta filologlar, bölgenin etkin güçlerinden *Arzawa* ve onun etrafında toplanan *Şeha* Nehri Ülkesi, *Mira-Kuwaliya* ve *Wiluša*'nın etki alanlarıyla ilgili bir takım yargılara ulaşmışlardır. Fakat konu ile ilgili bir görüş birliği maalesef henüz sağlanamamıştır. Nitekim tarihi coğrafya çalışmalarında özellikle de loklizasyonlar yapılırken, sabit nokta belirleme de filolojik belgelerin önemi büyüktür. Bölgede yapılacak yüzey ve kazı araştırma-

---

¹⁸² Temurçin,2009:171; İlaslı, 2005:83.

¹⁸³ Temurçin,2009:172; Ayrıca bkz. Arkeo Atlas, 2007.74-83.

¹⁸⁴ Temurçin,2009:172.; Ayrıca bkz. İlaslı, 2005: s.93.

larından elde edilecek yeni vesikalar, özellikle de Hitit yerleşimlerinin tespiti, gelecekte daha kesin coğrafik tespitler yapılmasına olanak tanıyacaktır¹⁸⁵.

1.13. *Šahiriya, Šeh(i)riya Nehri*¹⁸⁶

Akk.com ^{İD} *ša-a-hi-ri-[i]a-an-na* KUB 35. 135 ay. 16.

Nom. Akk.n. ^{İD} *ša-hi-ri-ia* 366/c III 11 ;

^{İD} *Ši-hi-ri-ia* KUB 2.1 I 51 ;

Še-hi-ri-ia İD-i KBo 12.59 I 8 ;

I-NA ^{İD} *še-hi-ri-ia* KUB 14.15 II 1 ;

Še-e-eh-ri-ia[KBo 23.113 ay. III 9, 11.

URU ^{İD} *ša-hi-ri-ia* KUB 26.43 öy. 30.

Tischler-del Monte *Šerihya* nehrinin, batıda *Hatti* ile *Arzawa* arasında ki bölgede olduğuna işaret etmektedir¹⁸⁷. KUB 26.43 nolu metinde, *Šahiriya* Nehri Ülkesi, *Ara-zaštiya* kenti, *Arunda* kenti, *Waratta* kenti ve *Huwatnuvanda* dağı ile birlikte anılmaktadır. Garstang-Gurney ise nehri, klasik dönem Sangarius ile bugünkü Sakarya ırmağı ile lokalize etmektedir¹⁸⁸.

Sakarya Irmağı olduğu kabul edilen ırmak adı Hititçe metinlerde *Šahiriya* veya *Šehiriya* olarak yedi defa görülmektedir¹⁸⁹. Bu adın geçtiği metinlerden sadece bir tanesi tarihi içeriklidir. Biri toprak bağış belgesi, öbürleri ise dini metinlerdir:

Tablo 1.1.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Demirel, 2012:215-226.

¹⁸⁶ Forrer,1926:43.; Götze,1940:222.; Garstang-Gurney,1959:76,77,83,124 ; Cornelius,1963:244,245 ; Klengel,1963:21 ; Ertem,1973:198,199; Forlanini,1977:211vd. ; Tischler-Del Monte,1978:544;1992:209.

¹⁸⁷ Tischler-del Monte,1978:544;1992:209.

¹⁸⁸ Garstang-Gurney,1959:76,77,83,124.

¹⁸⁹ Kıymet,2017:194; Monte-Tischler,1978:544;1992:249.;Kryszewski,2012:18-19.

¹⁹⁰ Tablo için bkz. Kıymet, 2017:194.

CTH	Metin	Metnin İçeriği	İşlenen Bölümler
61.112A	KUB 14.15	II. <i>Muršili</i> 'nin Ayrıntılı Yıllıkları	öy. I 11-10
225	KUB 26.43	<i>Šahurunuwa</i> 'ya IV. <i>Tuthaliya</i> 'mn Toprak Bağışı	öy. 30
582	KBo 23.113	Fal Fragmanı	ay.III 9-17 ¹⁹¹
682.1.A	KUB 2.1	Bütün Koruyucu Tanrılar İçin Bayram	öy. 142-51
682.3	KBo 12.59	Bütün Koruyucu Tanrılar İçin Bayram	öy I 1-14
772.2	KUB 35.135	<i>Ištanuwa</i> 'nın Bayram Ritüeli	ay. 14-25

Šehiriya nehrinin daha çok dini metinler de geçmesi, şüphesiz nehrin Hitit kültüründe önemli bir yeri olduğuna işaret etmekte ve nehre kutsal bir anlam yüklemektedir. II.*Muršili* yıllıklarından anlaşıldığı üzere *Arzawa* ülkesi Hitit merkezi/çekirdek topraklarının batısında yer almalıdır. *Šehiriya* Nehri de II. *Muršili*'nin 3. senesinde *Arzawa* ülkesine gerçekleştirdiği askeri seferde vardığı ilk lokasyonlardan biridir.

(C'TH 61.11.2.A): KUB 14.15 öy 11 1-9¹⁹².

1. [düşman ülkeleri yendiğim] onları tekrar köle yaptım, [bundan sonra o yıl içinde
2. *Ar*]zawa Ülkesi'ne gittim ve *šehiriia* Nehrine
3. [ulaştığımda kudretli Fırtına Tanrısı] ilahi gücünü gösterdi
4. [ve bir yıldırım] göründü. Onu *Hatti* Ülkesi de gördü,
5. *Arzawa* Ülkesi gördüğünde ise yıldırım gitti.
6. ve *Uhhaziti*'nin kenti olan *Apaša*'yı vurdu ve *Uhhaziti*'yi vurdu.

¹⁹¹ Transliterasyon için bkz. hethiter.net/: TLHdig KBo 23.113 (2021-12-31).

¹⁹² Transliterasyon ve tercüme için bkz. Götze, 1933:44-48.

7. kötü bir hastalığa yakalandı ve dizi sakat kaldı, Ben majeste ise yola çıktım ve *Šallapa* kentine [geldiğimde] *Kargamiš* kralı (olan) kardeşim *Šarrikušuh*'a yaz[dim].
8. O bana askerleri, arabalı savaşçıları *Šallapa*'ya ge[tirdi ve ben onu]
9. *Šallapa*'da [tef]tiş ettim. Sonra *Arzawa* Ülkesi'ne gittim.

Bu metinde Kralın, *Šehiriya* nehrine vardıktan sonra, *Šallapa*¹⁹³ kentine geçtiğini görmekteyiz. *Šallapa* kentinin geçtiği bir başka metin de, eğer doğruluğu kabul edilirse ki bu yönde bazı çalışmalar mevcuttur¹⁹⁴; Beyköy II Geç Tunç Çağı'na ait Luwi hiyeroglifli metnidir. Beyköy metinleri, lokalizasyon çalışmamıza ve sunduğumuz bilgilere paralellik göstermektedir.(Şekil 1.17.) Bu yazıt, bilim camiasında kabul gördüğü takdirde, bu alanda çift dilli Karatepe metninden sonraki en büyük keşiflerden biridir¹⁹⁵. Ayrıca bu metin, Batı Anadolu'da aranan birçok kentin lokalizasyonu açısından da son derece önemlidir.

Beyköy II Metin Özeti¹⁹⁶

Kupanta Kuruntaš'ın Başarıları

11-13 *Kuwaliya* ile *Pitašša*, *Šallapa*, *Maša* ve kutsal toprağı (*Ištuwa* ya da *Tarhuntašša*[?]) birbirine bağlayan yolun inşası

14-15 Hitit tapınakları donatılacak, Hitit çıkarlarına saygı duyulacak

16 altı bin koçun adanması (sunu amaçlı)

17 *Mira*'da sayılan on kalenin inşası

18 Luwi kutsal üçlüsü (*Tarhunt*, *Kırların Koruyucu Tanrısı* ve *Kubaba*) için saray ve tapınak inşa edildi.

---

¹⁹³ Ertem,1973:116.

¹⁹⁴ Woudhuizen-Zangger,2018:183-213.

¹⁹⁵ Zangger,2019:18.

¹⁹⁶ Zangger,2019:20.

19 *Hapalla*'nın kralı sayılan altı şehri yıktı.

20 *Atapali* kralı içlerinde bu anıtın olduğu yer (Beyköy) de olan beş şehri tahkim etti.

21-23 toplamda altı kral bulunmaktadır: *Wiluša*, *Hapalla*, *Šeha(?)*, *Aššuwa(?)*, liderleri aynı zamanda *Arzawa*'nın büyük kralı olan, *Mira*'nın büyük kralıdır.

II.*Muršili*'nin *Šehiriya* nehrini geçtikten hemen sonra *Šallapa* kentine geçmiş olması, eğer *Šehiriya*= Sakarya eşitliğini kabul edersek, bize kralın önce Sakarya Nehri'ni geçtiğini daha sonra ise Eskişehir yönünde ilerlediğini düşündürmektedir. *Aššuwa* kentini tarihi coğrafyası için çalışmalar yapan bilim insanlarının büyük bir çoğunluğu *Aššuwa*'yı Troas¹⁹⁷ bölgesine yerleştirmişlerdir.¹⁹⁸ Diğer taraftan metinde peşpeşe anılan *Pitašša*, *Šallapa*, *Maša* kentlerinin de Afyonkarahisar-İhsaniye-Beyköy ile Çanakale arasındaki bölgeye lokalize edilmesi uygun görünmektedir. Nitekim Starke'nin belirttiği üzere, (KUB 26.91) *Aššuwa* kentinin denize yakın bir yerde olma ihtimali, bu önerimizi doğrulamaktadır¹⁹⁹. Öte yandan, *Šallapa* kentinin *Hulana* Nehri Ülkesi ile birlikte geçmesi ve Sir Gavaz'ın *Hulana* Nehri=Delice Irmak eşitlemesi, güzergahın ilk geçiş bölgesini işaret ediyor olmasını da muhtemel kılmaktadır. Bilindiği üzere, ordunun sefere çıkarken en elverişli yolu/rotayı tercih etmesi gerekmektedir. Coğrafi şartlar göz önünde bulundurulduğunda, Hitit ordusunun Ankara'nın güneyinden, Haymana platosundan yola devam etmesi mantıklıdır.

Beyköy II Metin Özeti²⁰⁰

Kupanta Kuruntaš'ın Başarıları

¹⁹⁷ Akarca,1978.

¹⁹⁸ Taş,2007:18.; Ayrıca bkz. Albright,1950:168;Garstang-Gurney,1959:105;Macqueen,1968:169;Cornelius,1973:252.

¹⁹⁹ Alparslan,2010:25.; Starke,1977:456.

²⁰⁰ Zangger,2019:20.

45-46 *Hapalla*'ya 8000 kişilik ordu gönderildi ve içlerinde *Hulana* Nehri Ülkesi, *Šallapa*, *Kalašma*, *Pitašša*, *Tarhuntašša* ve *Lalanda* (olan) on altı şehir ve bölge ele geçirildi.

II. *Muršili* tarafından babası I. *Šuppiluliuma*'nın kahramanlıklarının anlatıldığı metinlerde *Maša*²⁰¹ ve *Kammala*²⁰² Ülkeleri'nin *Hulana* memleketine saldırdıklarından bahsedilmektedir.²⁰³

Metinden anlaşıldığı üzere, *Šehiriya* nehri; *Šallapa* ve *Maša* kentlerine yakın olmalıdır. Diğer taraftan, *Hulana* Irmağı Ülkesi ile birlikte onaltı yerleşimin ele geçirilmesi ya da buralara sefer düzenlenmesi, elbette geniş bir coğrafyaya işaret etmekle birlikte, bu kentlerin, birbirine yakın komşu yerleşimler olduklarını da göstermektedir. Zira yapılan askeri seferin güzergâhı bellidir. Bu sebeple adı geçen onaltı şehir ve lokasyonlar, belirli bir rota dâhilinde aranmalıdır. Öte yandan, yukarıda bahsettiğimiz *Hulana* nehri= Delice eşitlemesi, yol güzargahına uymaktadır.

KUB 14.15'de II.*Muršili* *Arzawa* seferi güzargahında *Šehiriya* nehrini geçtikten sonra kardeşi *Kargamiš* Kralı *Šarrikušuh* ile *Šallapa* kentinde buluştuğunu ifade etmektedir. *Šallapa* kenti, Hitit tarihi coğrafyası konusunda önemli bir çalışma yapmış olan Garstang-Gurney tarafından, Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine yerleştirilmiştir²⁰⁴. Diğer taraftan, Bryce, kendi önerilerini belirttiği haritasında(Şekil 1.16.) *Šehiriya* Irmağı'nı Tuz Gölü'nün doğusunda, *Šallapa*'yı ise güneydoğusunda önermiş ve *Kargamiš*'tan *Šallapa*'ya bir güzergah çizmiştir.²⁰⁵

KUB 26.43 nolu metinde *Šahariya* nehri, “*Arunda*, *Waratta* kentleri ve *Huwatnuwanda* Dağı ile beraber geçmektedir. KUB 14.15 nolu metinde ise *Šeheriya* Nehri, yine *Šallapa* kenti ile beraber geçmektedir.

²⁰¹ Tischler, 1978:102vd,264 vd.; Taş,2007: 15-34.

²⁰² Tischler, 1978: 167; Cornelius,1973: 9.

²⁰³ Bkz.sayfa:31

²⁰⁴ Kıymet,2017:195.; Garstang-Gurney,1959:85.

²⁰⁵ Bryce,1974:103-116. Kıymet,2017:197.

Beyköy II de *Šallapa* kenti, *Kuwaliya*, *Pitašša*, *Maša*, *Wiluša*, *Hapalla*, *Šeha* ve *Aššuwa* kentleri ile beraber geçmektedir. Beyköy II de ayrıca ‘*Kuwaliya*, *Pitašša*, *Maša*, *Ištuwa* ya da *Tarhuntašša* kentlerini bağlayan yollar’ ifadesi güzergâh açısından önem taşımaktadır.

Bu sayılan kentlerin birbirleri ile olan bağlantıları ve coğrafik dizilimleri sadece *Šehiriya* Nehri’nin lokalizasyonu için değil ayrıca bölgenin tarihi coğrafya rekonstrüksiyonu açısından da önem taşımaktadır.

Diğer taraftan, *Šehiriya* Nehri’ne çok yakın bir mevkide aranması gereken, *Šallapa*’nın yeri ile ilgili olarak iki temel görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan birincisi, adı geçen bu kentin Yukarı Sakarya Havzası’nın batısında olduğu, ikincisi ise Aşağı Ülke yakınlarında Kızılırmak’ın mutlaka güneyinde olması gerektiğidir.²⁰⁶

Hititçe Metinlerde Sakarya Irmağı

Daha önce bahsettiğimiz, II. *Muršili*’nin yıllıklarına ait olan metin dışında şimdi bahsedeceğimiz belgeler nedeniyle, *Šehiriya* adında ikinci bir ırmağın olabileceği iddia edilmiştir. Çünkü bu belgelerin bir tanesinin Hurri kültürünü yansıtan bir içeriğe sahip olduğu ifade edilmiştir²⁰⁷. Ayrıca bu metinlerde geçen kimi yer adları da Anadolu’nun doğu ve güneydoğusunda aranmaktadır. Bu sebeple *Šehiriya* adında iki tane mi nehir olduğu birinin Anadolu’nun batısında, diğerinin ise Anadolu’nun Hurri nüfusu ağırlıklı olan Güney Doğu Anadolu bölgesinde mi yer aldığı sorusu gündeme gelmiştir.

Bu çivi yazılı belgelerden biri, *Šehiriya* Irmağı’na adanan kurbanları anlatan *Ištuwa* kentinin kültleri ile ilişkili metin topluluğuna aittir:

(CTH 7722): KUB 35.135 ay. [V 14-25].²⁰⁸

²⁰⁶ Kıymet, 2017:193-208

²⁰⁷ Savaş, 2007 : 675.

²⁰⁸ Tercüme için bkz. Kıymet, 1977:200.; Ayrıca bkz. Starke, 1985:322.

14. ayrıca kral ve kraliçe oturarak *Iřtanuwa*'nın Fırtına Tanrısı'na,
Kin[aliya'ya]
15. *Gur[nuv]ala*'ya boynuzun *Maliyası*'na
16. Hurrili *Inar*'a ve *şahiriya* Irmağı'na
17. 3 defa içerler ve bitirir(ler).
18. Ayrıca kral ve kraliçe çadıra gelirler ve çadırdakileri
19. kente gönderirler. *Iřtanuwalı* 'lar
20. çadırdaki tanrının önünde dururlar.
21. Sonra kral ve kraliçe tekrar uzaktan şöyle şarkı söylerler:
22. Luwice rezitasyon
22. ayrıca çadırın içine girerler ve tanrının önünde
23. sürekli yerler, içerler ve şarkı söylerler.
24. sonra tanrıların bayramlarını kutlarlar.

Tercümesini verdiğimiz *Iřtanuwa* Kenti'nin Bayram ritüeli olarak adlandırılan metnin içerisinde “Hurriler'in İnar'ası” ifadesi, bizi bu metnin Hurri geleneği ile ilişkili olduğu yanılgısına düşürmektedir. Fakat söz konusu belge Batı Anadolu Luwi kültü ile doğrudan ilişkilidir²⁰⁹. Nitekim metin incelendiğinde Luwice rezitasyon ve kelimelere sıkça rastlanmaktadır. *Iřtanuwa*²¹⁰ kenti kutsal bir şehirdir. Beyköy Luwi Hiyeroglif metin içeriğinde satır 13 *de ma-řa-na-ti*^{UTNA} “kutsal ülkenin içine” (*maşana*- “kutsal” sıfatının *-ti* ile Abl. sg. durumu) uzanan ayrı bir yol belirtilmiştir. Başka referanslar da dikkate alınarak, kutsal ülke ile (Beyköy'ün kuzeydoğusundaki) *Hapalla* ülkesinde *şahiriya* ya da Sangarios [Sakarya] kıvrımında yer alan *Iřtanuwa*'nın kast edildiği dü-

²⁰⁹ Kıymet,2017:200.; Starke.1985:1 vd.; Bawanypeck,2013 ;Yakubovich,2013:168.

²¹⁰ *Iřtanuwa* nın geçtiği metin yerleri için bkz. Ertem,1973:60.;Zangger,2019:20,32.

şünülebilir. Bu bölgenin Arzawa inanışlarındaki önemi Istanuwa'nın şarkıları olarak bilinen metinlerde vurgulanmıştır²¹¹.

Diğer taraftan, dini ritüel içerikli KBo 12.59 nolu metinde, Šehiriya Irmağı, başka ırmak adları ile birlikte anılmaktadır:

(CTH 682,3): KBo 12.59 öy I 1-14²¹²

x+1 [LUGAL-uš ku-i-eš ši-ya-tal-li-i]š-ki-i[z-zi hu-ur-ni-iš-ki-iz-zi]

---

2 [MÁŠ.GAL-]aš 1-an Ša-lu-wa-an-ta HUR.SAG-i ^mT[u-ut-ha-li-ya-aš]

3 [LUGAL-u]š ku-in ši-ya-tal-li-iš-ki-iz-zi hu-ur[-ni-iš-ki-iz-zi]

---

4 [MÁŠ.GA]L-aš 1-an Ha-le-en-zu-wa ÍD-i ^mTu-ut-ha-li[-ya-aš LUGAL-uš

5 [ku-i]n la-ah-hi-iš-ki-iz-zi Ku-um-ra ÍD-i Ke-e[l-la ÍD-i]

6 [^mT]u-ut-ha-li-ya-aš LUGAL-uš ku-i-e-eš-ši-ya-tal-li[-iš-k]i-iz-zi

7 [h]u-u-wa-ar-ni-iš-ki-iz-zi Šal-ma-ku ÍD-i

8 [^DG]AZ.BA.A.A-aš a-aš-ši-ya-an-ti Še-hi-ri-ya ÍD-i

9 [^mT]u-ut-ha-li-ya-aš a-aš-ši a-aš-ši-an-ti

---

10 [ŠU.NIGIN] 14 MÁŠ.GAL

---

11 [. . .]^{UZU}NÍG.GIG-ši ^{NINDA}tu-u-hu-ra-i ^DZa-ah-pu-na-i

12 [^mTu-ut-h]a- 'li-ya'-aš LUGAL-wa-aš pí-ra-an-ti-an-ti

---

²¹¹ Zangger,2019:20

²¹² Transliterasyon için bkz. hethiter.net/: TLHdig KBo 12.59 (2021-12-31); ve ayrıca bkz. McMahon,1991:132.

---

13 [. . . . .] ‘x x’ ^{NINDA} *tu-hu-ra-i* ^DX[

14 [. . . . .]x-iz-zi LUGAL-u[š

KBo 12.59 öy. I 1-14; [hethiter.net/fotarch B0377a](http://hethiter.net/fotarch/B0377a)

1 [sürekli olarak takip eden ve avlanan kral ...

2-3 [Kral] T[uthaliya'nın sürekli olarak takip edip av[landığı] Šaluwanta Dağı'na 1
[keçi]

4-9 [Kral] Tuthali[ya]'nın sürekli sefer yaptığı Halenzuwa Irmağı'na bir [keçi], Kral
[T]uthaliya'nın sürekli olarak takip edip avlandığı Kumra Irmağı'na, Kel[la ırma
ğı'na], Tanrıça Huwaššana'nın sevdiği Šalmaku Irmağı'na (ve) [T]uthaliya'nın
sevdiği Šehiriya Irmağı'na

---

10 [Toplam] 14 keçi

---

11 [...] ciğer,turuhai²¹³ ekmeği Tanrı Zalpuna için

12 onlar kral Tuthaliya'nın önüne koyarlar.

13-14 Tanrı ... turuhai ekmeği, kralın...

Bu metinde Kral Tuthaliya'nın sevdiği nehirler olarak Šehiriya Nehrini; Halenzuwa Nehrini, Šaluwanta Dağını, Kumra Nehrini, Kela Nehrini, Šalmaku Nehrini beraber görmekteyiz. Šehiriya Irmağı ile beraber geçen bu nehirler çok az metinde geçmektedir. Bunların Šehiriya Irmağının küçük kolları olarak nitelendirmemiz şimdilik yerinde olacaktır. Šaluwanda Dağı²¹⁴ da keza metinlerde az geçmesinden dolayı bölgedeki alçak dağlardan biri olabilir.

KBo 2.1'de Koruyucu Tanrılar için sunulan kurbanlar sıralanır:

(CTH 682.1.A): KUB 2.1 öy. 1 42-51.²¹⁵

42 2 'GUD GAL' A-NA ŠUM!^{HLA} D^{LAMMA} hu-u-ma-an-da-aš

43 ne-pi-ša-aš D^{LAMMA} URU^{Ga-ra-ha-na-aš-ša}

44 D^{LAMMA}-ri D^{Kar-ši} D^{Ha-ba-an-ta-li-ya}

45 URU^{A-la-tar!-ma-aš} D^{LAMMA} HUR.SAG^{Ša-lu-wa-an-da-aš}

46 D^{LAMMA}-ri HUR.SAG^{Ša-ar-pa-aš} D^{LAMMA}-ri

47 D^{LAMMA} URU^{Šu-lu-pa-aš-ša} URU^{Tu-ut-tu-wa-aš}

48 D^{LAMMA}-ri D^{LAMMA} URU^{Ha-ra-na}

49 D^{LAMMA} URU^{Ša-ri-iš-ta}

50 D^{LAMMA} HUR.SAG^{Šu-un-na-ra} D^{LAMMA} ID^{Ku-um-ma-ra}

---

²¹³ Ünal,2022:546

²¹⁴ Ertem,1973:186.

²¹⁵ McMahon,1991:96.

51 ^DLAMMA ^{ID}Ši-hi-ri-ya ^DLAMMA ^{URU}Hal-la-at-ta

42. Bütün Koruyucu Tanrılar'ın adına 2 büyük sığır

43 Göğün Koruyucu Tanrısı ve *Karahna* şehrinin

44 Koruyucu Tanrısı, Tanrı *Karši*?ye, Tanrı *Hapantaliya*'ya

45 *Alatarma* kentinin Koruyucu Tanrısı'na, *Šaluwanda* Dağı'nın Koruyucu Tanrısı'na

46 *Šarpa* Dağı'nın Koruyucu Tanrısı'na

47 *Šulupašša* kentinin Koruyucu Tanrısı, *Tutuwa* şehrinin

48 Koruyucu Tanrısı, *Harana* şehrinin Koruyucu Tanrısı,

49 *Šarišta*'nın Koruyucu Tanrısı,

50 *Šunnara* Dağı'nın Koruyucu Tanrısı, *Kummara* Irmağı'nın Koruyucu Tanrısı

51 *Šihiriya* Irmağı'nın Koruyucu Tanrısı (ve) Hatta şehrinin Koruyucu Tanrısı

Tercümesini verdiğimiz metinler ne yazık ki *Šehiriya* Irmağı'nın lokalizasyonu hakkında kesin bir sonuç çıkarmamıza yetmemektedir.

II. *Muršili*'nin yıllıklarında anlatılan gökyüzü olayı (yıldırım?) ayrıntılı yıllıklara göre *Šehiriya* Irmağı civarında gerçekleşmişken, on yıllık anallere göre *Lawaša* Dağı'nda gerçekleşmiştir. Bu paralel anlatımdan dolayı; *Šehiriya* Irmağı'nın *Lawaša* Dağı'ndan geçtiği, bu dağın da Sakarya Irmağı'nın güneyinde Afyon İli sınırlarında yer alan Emir Dağı ya da Eskişehir'in hemen kuzeyindeki Sündiken Dağı olabileceği düşünülmüştür²¹⁶. Ancak bu durum Sakarya-*Šehiriya* eşitliğinin kesin olması durumunda bir anlam kazanabilmektedir. Öte yandan, *Šehiriya* Irmağı ile ilişkili olabilecek bazı yer

²¹⁶Kıymet, 2017:203.; Alparslan, 2006:59,61,63.; Engin Akdeniz2006:23.; Krahmer,1977:1,12.

adlarına değindik. Nehirle birlikte anılan, kent, nehir ve dağ isimleri bölgenin tarihi coğrafyasının yeniden şekillenmesine yönelik yeni fikirler öne sürmemize olanak tanımaktadır.

Kanaatimizce Hitit İmparatorluk Devri'nin en önemli krallarından bir olan II.*Muršili*, Batı Anadolu'ya düzenlediği seferde ilk olarak Delice ırmağını ve Kızılırmak'ı geçmiş, ardından elverişli coğrafi koşulları takip ederek, Tuz Gölü'nün kuzeyinden, Haymana platosunu geçmiş olmalıdır. Tuz Gölü'nün güneyinden geçmeyi tercih etmemiştir. Zira bu durumda yol fazlasıyla uzayacaktır. Diğer taraftan; Karkamış'tan gelen kardeşi *Šarrikušuh* ile buluştuğu ve orduların birleştiği söz konusu olduğunda ise, *Šarrikušuh*'un ordusunun, biraz önce verdiğimiz güzergâhın tam tersi olarak, Tuz Gölü'nün kuzeyinden değil de güneyinden geçip, Afyonkarahisar-Eskişehir yönünde ilerlemesi daha akla yakın gözükmektedir. Maalesef metinler güzergâh ve rota bilsinden yoksundur.

Eğer *Šehiriya*=Sakarya eşitlemesi sadece ses benzerliğinden değil ise, Haymana platosundan geçen ordunun, kuzeybatı yönüne doğru yol alıp, Afyonkarahisar'a değil de Eskişehir'e doğru gitmesi gerekir ki *Šehiriya* nehrini geçerek yoluna devam edebilmelidir. Aksi takdirde, ordu, Afyonkarahisar yönüne doğru ilerlerse, Sakarya Nehri'ni geçmesine gerek kalmayacaktır. Bu durumda, yol güzergahını Haymana-Polatlı-Sivrihisar yönünde kabul edersek, II.*Muršili* *Šehiriya* nehrini geçip *Šallapa* kentine geçmiştir.(Harita7.)Beyköy (İhsaniye-Afyonkarahisar), Afyonkarahisar'ın kuzeyinde kalmaktadır. Yani çizdiğimiz güzergah üzerindedir. KUB 14.15 8 ve 9. satırlarda geçen “*O bana askerleri, arabalı savaşçıları Šallapa'ya ge[tirdi ve ben onu], Šallapa'da [denet]ledim. Sonra Arzawa'ya gittim.*” ifadesinden *Šallapa* Kenti'nin Arzawa ülkesi dışında olabileceği fikrini düşündürmektedir. Garstang-Gurney'in *Šallapa* kentini Sivrihisar da lokalize etmesi, (Bkz. sayfa 59.) ve *Aššuwa* kentinin denize yakın bir yerde olma ihtimali, bu güzargah önerimizi desteklemektedir.

1.14. Šiyanta nehri²¹⁷

Nom.com. ^{İD} Ši-ia-an-da KBo 5.9 I 17,22 ; KUB 6.42 II 1, 17,22 ;

^{İD} šī-ia-an-ta KBo 4.3 I 21,26,31 ; KBo 5.13 I 33,38;

Ayrıca KUR ^{İD} šī-ia-an-ta KUB 14.1 ay. 11 (šī-ia-an-ti-ia) 14,15.

Garstang, her iki kelimedeki –ant unsuruna dayanarak, evvelce Xanthos=šianta olarak nitelendirmiştir. Fakat metinlerdeki coğrafi durumların bu nitelendirmeye uymadığını kendisi de farketmiş olmalı ki son makalesinde fikrini değiştirerek Šianti nehri için Büyük Menderes’in kollarından Glaucus’u²¹⁸ işaretlemiştir. Mayer-Garstang, Likya’da Xanthos/Esençay veya Kocaçay; Forrer, Arzawa’yı Kilikya bölgesi olarak düşündüğünden dolayı, Kupanta-KAL antlaşmasında Aštarpa ve Šianti nehirlerinin birlikte zikredilmesine dayanarak bu nehirleri Seyhan ve Ceyhan olarak değerlendirmiştir. Goetze, Šianti nehrinden birçok defa bahsedilen Madduwattaş antlaşmasındaki 21 ve 22 satırlara göre, nehrin Afyonkarahisar civarındaki Kaystros/Akarçay²¹⁹ olabileceğini değerlendirmiştir Goetza ayrıca Forrer’in teklifine karşılık, Kupanta-KAL antlaşma metninden, nehirlerin yanyana bulunduğu şeklinde bir mana çıkarılamayacağını belirtir. Kinal, çalışmalarında Šianti nehrini Göller Bölgesi’nin batısında aranması gerektiğine işaret etmekte ve Menderes Nehri’nin müteaddit kollarından başka nehirlerin de olabileceğini; Mira’nın batı sınırını teşkil eden šianti nehrinin bu civarda olacağı kanısındadır. Garstang-Gurney, Frigya’da (Büyük Menderes/Maianndros’un kolu Senaros/Banaz Çay, eski Sindros²²⁰) ; Cornelius, Güney Frigya’da Kolossai²²¹ yanında Mainandros’un kolu; Mcqueen -Mellaart, Sakarya’nın kolu Porsuk Çay olarak değerlendirmişlerdir.

²¹⁷ Garstang,1923:17-18,20 ; Mayer-Garstang,1923:42 ; Forrer,1926:17,19,4668,70 ; Friedrich,1926:161 ; Götze,1928:153;1930:110 ; Kinal,1953:20,21 ; Garstang-Gurney,1959: 90,92,97,100 ; Laroche,1961:70 ; Cornelius, 1958:9 ;1967:64,65 ; Macqueen,1968:172-177 ; J.Mellaart,1993:421.

²¹⁸ Umar,1993:287 ; Howatson,2017:349.

²¹⁹ Tischler, Hydronomia, s.76

²²⁰ Tischler, 1977:136; Umar,1993:721

²²¹ Umar,1993:457

Kupanta-KAL antlaşmasında *Mira* ülkesinin sınırları belirlenirken *Aštarpa* nehri söz konusu edilmektedir. Hitit Devleti ile vasalları arasında yapılan antlaşmalardan, *Arzawa* ülkeleri ile yapılanlardan; *Mira Kuvaliya* kralı *Kupanta-Kurunta* ve II. *Muršili* arasında yapılan antlaşmada ilgi satırların transliterasyonu ve tercümesi şöyledir.

KBo 5.13 I.²²²

29' ki-e-iz-za-at-ta^{URU} ma-ad-du-un-na-ša-ša-za BAD KARAŠ ŠA Du-ut-ha-li-ia-ia

30' ZAG-aš e-eš-du ki-e-iz-ma-at-ta ŠA^{URU} wi-ia-na-wa-an-da^D KAS. KUR^{HIA}
ZAG-aš e-eš-du

31' nu-kan I-NA^{URU} a-u-ra pa-ri-ia li-e za-a (-i]-it-ti ki-e-iz-ma-at-ta

32' ^{ID} aš-tar-pa KUR^{URU} Ku-wa-li-ia ZAG-aš e-eš-du nu-ut-ta a-pa-a-at KUR-
TAM e-eš-du

33' na-at-za pa-ah-ši Ú IŠ-TU ^{ID} aš-tar-pa Ú IŠ-TU ^{ID} ši-ia-an-ta I EN URU-
LUM-ia

29' Bir taraftan *Tuthalya*'nın kalesi (?) *Maddunaššaš* şehri senin sınırın olsun.

30' Öte taraftan ise, *Winawanda* şehrinin kapı tanrıları hudut olsun

31' Ve sen *Aura* şehrinden öteye geçmemelisin

32' *Aštarpa* Nehri'nin bu tarafında ise *Kuvaliya* Memleket'i senin sınırın olsun, bu senin sınırın olsun.

33' Onu koru ve sen *Aštarpa* ve *Šianti* nehirleri ötesinde bir şehir kuramazsın.

Hitit Kralı II. *Muršili*'nin *Arzawa* üzerine yaptığı seferde, *Aštarpa* nehri kıyısındaki *Walma* kenti yakınlarında düşmanla karşı karşıya geldikleri anlaşılmaktadır. Yine *Muršili*'nin yıllıklarından anlaşıldığına göre (AM:50 vd) *Muršili* savaşı kazanır ve düşmanı savuşturur. Hatta düşmanın üç ayrı istikamete kaçtığı ayrıntılı olarak anlatılmıştır:

²²² Kinal,1953:19-20. Transliterasyon için bkz. hethiter.net/: TLHdig KBo 5.13 (2021-12-31)

(KBo 3.4 II AM:52 vd.) “bir grup *Arinanda*²²³ Dağ’ına, bir grup *Puranda*²²⁴’ya, diğer grup ise deniz yolu ile kaçmıştır.”

II *Muršili* döneminde yaklaşık MÖ 1306 yılında, *Aštarpa* Nehri, *Mira-Kuwaliya* ve *Hatti* arasındaki resmi sınırdı. Öyle ki yeni vassal kral *Kupanta-Kurunta*’nın *Aštarpa* nehrini geçmesi ve *Aura* şehrine gelmesi, Hitit Devleti tarafından yasaklanmıştır. (Hartta 4.). Metinde, *Kupanta-Kurunta*’ya *Aštarpa* Nehri’nin *Hatti* tarafından ve *Šiyanta* Nehri kıyısından hiçbir yer verilmediği de ifade edilmiştir. Ayrıca *Kupanta-Kurunta*’ya, *Aštarpa* Nehri ve *Šiyanta* Nehri’nin ötesinde yani *Hatti* tarafında, tek bir şehir bile kuramayacağı özellikle belirtilmiştir²²⁵.

II.*Muršili*’nin Arzawa üzerine yaptığı sefer, *Walma* kentindeki karşılaşma ile başlamaktadır. *Walma* şehri, metinlerden anlaşıldığına göre, *Aštarpa* nehri kıyısındadır. Ayrıca yıllıklarda, ‘*Aura* şehriden öteye geçmemelisin’ tabiri *Aura* kentinin *Aštarpa* nehrinin doğusunda, *Walma* kentine yakın bir konumda olduğunu düşündürmektedir. Diğer taraftan, *Šiyanta* nehri’nin lokalizasyonu açısından, düşmanın üç ayrı bölgeye kaçmış olması önem arz etmektedir. Bu bölgeler, *Arinanda* Dağı, *Puranda* kenti ve denizdir. *Puranda* Kenti ve *Arinanda* Dağı’nın lokalizasyon önerileri, bize yol gösterici olabilir. Ünal, *Puranda* = Priene (Karya kenti) kentlerini eşitlerken, *Arinanda* Dağı’nı da Mykale-Samsun Dağı ile özdeşleştirmektedir²²⁶. Bu iki lokasyon, birbirlerine yakın konumda ise, metinde geçen ifadede yola çıkarak *Walma*’dan sonra ele geçirilen *Apaša Kenti*’nin de yakın bir coğrafyada aranması gerekmektedir.

Mira’nın bir kara memleketi olması da bu nehri, Batı Anadolu’daki göller bölgesinin batısında aranması gerektiğine işaret etmektedir. Metinler incelendiğinde; *Šiyanta* Nehri ile *Aštarpa* Nehri’nin birbirinden çok uzakta olduğunu düşünmemekle birlikte, çok yakın ya da yan yana olduklarını da söyleyemeyiz. *Mira Ülkesi*’nin diğer sınırını

---

²²³ Ertem,1973:175.

²²⁴ Ertem,1973:113.

²²⁵ Meriç,2020:168.

²²⁶ Ünal,2017:32.

belileyen *Šiyanti* Nehri, Götze'nin işaret ettiği gibi, Afyonkarahisar civarındaki Akarçay olabilir. Götze bu teklifini, *Šiyanti* nehrinden birçok defa bahseden *Madduwattaš* antlaşmasının 21.-22. satırlarına göre yapmıştır²²⁷.

Hititçe metinlerde birlikte zikredilen *Aštarpa* ve *Šiyanta* nehirlerinin lokalizasyon teklifleri incelendiğinde genelde Afyonkarahisar çevresinde bulunan Akarçay ile Aštarpa nehri eşitlenmekte, *Šiyanti* nehri ise daha güneyde Antalya bölgesinde aranmaktadır. Biz bu teklifleri farklı değerlendirmekte ve karışık bir öneri sunmaktayız. Şöyle ki, Antalya bölgesinde olan bir nehrin isim kökü Luvice ile bağlantılı olmalıdır. *Aštarpa* kelimesi luvice *ašta*(büyü yapmak) *aštaniya* (büyü?) ile ilgili olabilir. Bu görüş için tam kanıt olmasa da üzerinde durulmaya değerdir. Tam tersi *Šiyanta* kelimesi Hititçe NIN-DA determinatifi ile bir ekmek çeşidi anlamındadır ve nehir ismi ile ilgili olabilir. *Šiyant* (Hititçe mühürlenmiş-tasdik edilmiş) anlamındadır²²⁸. Mira Ülkesi'nin diğer sınırını belirleyen *Šiyanti* Nehri, Götze'nin işaret ettiği gibi *Madduwattaš* antlaşmasının 21.-22. Satırlarını dikkate alarak²²⁹, Zippašla Dağ'nın geçilmesinden dolayı Zippašla Dağı, Afyon, Sandıklı ve Uşak çevresine lokalize edilmektedir.²³⁰ Afyonkarahisar civarındaki Akarçay (Kaystros²³¹) bu nehir için uygun lokasyon olabilir. (Harita 5.)

1.15. Zuliya Nehri²³²

Nom. com. ^{İD} *zu-li-ia-aš* KUB 38.7 III 18 ;

^{İD} *zu-ú-li-ia-aš* 2012/u öy. 11 ,13,15 ;

[^{İD} *zu-li-i*]-*a-aš-ma-kán* KBo 16.36+ (31 20) III 1 ;

[^{İD} *z*]*u-li-ia-aš-ma* 89/š 4 .

²²⁷ Kinal,1953:21.

²²⁸ Ünal,2022:485,953.

²²⁹ Kinal,1953:21.

²³⁰ Ünal 2003, s. 17-45; Ünal 2005, s. 166.

²³¹ Sevin 2001: 200.

²³² Schuler,1965:60,100,102.; Mellaart,1993:421.

Akk.com. ^{íD}zu-ú-li-ia-a-an KBo 21.85 öy. 19; KBo 23.27 III 8 ;

^{íD} zu]-li-ia-an KBo 16.36 +(31 20) 3 4 ;

Nom. Akk.n. ^{íD} zu-li-ia KBo 13.176 öy. 7 ; KBo 16.36 + (31 20) II 13 ; Bo

2531 ay. IV 1, 5813 8 ; 5667 6 ;918/z 8.

^{íD} zu-li-ia ^D LAMA ^{íD} KUB 2.8, II 42, V 23;

I-NA ^{íD} zu-li-aš-ša-an (zuliia-šan) KBo 15.28 öy. 5 ;

Kırık. ^{íD} zu-li-i[a KBo 11.63 5 ;

^{íD} zu-li[KUB 10.81 r. Kol. 3 ;

^{íD} zu-l[i KUB 2.8 I 23 ;

^{íD} zu-ú-li[KUB 15.33a III 6 ;

Şüpheli: ^{íD} zu[KBo 20.123 ay.. 8 ;

Si-i-e-na-ša › zu-ú-la[?] [190/w öy. 28 .

Riemschneider, *Zuliya* ırmağını Iris (Yeşilırmak) ve kolları Scylax (Çekerek nehri)’ne lokalize etmektedir²³³. Cornelius, Delice Irmağı’na²³⁴; Laroche, Delice Su ya da Yeşil Irmak (=Iris) ve kolları olarak lokalize etmektedir²³⁵. Alp, aşağıda vereceğimiz *Mašathöyük* mektubuna göre, *Šakaddunuwa* Dağı’nın *Mašat* Höyükten çok uzak olmayacağı göz önünde tutulduğu takdirde, *Zuliya* Irmağı’nı da Scylax (=Çekerek) ile lokalize etmektedir²³⁶.

²³³ Riemschneider, 1962:100-121.

²³⁴ Cornelius, 1973:10.

²³⁵ Laroche, 1973:87.

²³⁶ Alp, 1977:646.

Zuliya= Çekerek, en yakın önerilerden biri olduğu için Mşt 75/103 nolu metnin tümünü çalışmamızda verme gerekliliği bulunmaktadır²³⁷:

KBo 16.36 + KUB 31.20 + Bo 5768 (satır sayımı KBo 16.36 II' ye göre) :

II

x + 1 [. . . .-] el-[. . . . .]

2 [e-e]š-ta na-aš A[?]-N[A

3 [ke-e]z?-za-ma-aš

4 [k]e-[e]z-za-ma-aš ku-wa-pi i-ia-at-t[a-a]t

5 nu-ut-ta ke-ez-za ^{HUR.SAG} Ša-kad-du-un-na

6 ku-[r]u-ur e-eš-ta ke-ez-za-ma-aš-ši

7 ^{HUR.SAG} Ši-iš-pi-nu-wa-aš ku-ru-ur e-eš-ta

8 [ke-e]z-za-ma-aš-ši ^{HUR.SAG} Šar-pu-un-na

9 [ku-ru-]ur e-eš-ta na-an kán GIM-an

10 ^{LÚ} KUR[?h]u-u-ma-an-te-eš me-na-ah-ha-an-da

11 iš-dam ma-aš-ši-ir nu ^{URU} Ga-aš-ga ^{HLA}

12 hu-u-ma-an-za an-da a-ar-aš

13 nu-uš-ši A-NA ^{ÍD} Zu-li-ia pí-r[a-an]

14 ^{GIŠ} ar-mi-iz-zi e-ep-pir

15 nu ^{GIŠ} ar-mi-i[z-z]i ar-ha pí-ip-pi-ir

III

1 ^{ÍD} Zu-li-ia-aš-ma-kán ú-wa-an-za

²³⁷ Alp,1977:644.; Schuler,1965:59vd.

- 2 *e-eš-ta n[u-u]š-ši* ^D INANNA ^{URU} *Ša-mu-ha*
- 3 *pí-ra-an hu-u-wa-a-iš*
- 4 nu ^{ID} *Zu-li-ia-an ú-wa-an-da-an*
- 5 *pa-ra-a pár-hi-ia-at na-an-za-an-kán a-az*
- 6 *iš-hu-uz-zi-zi-ia-a[n-d]a ša-ra-a*
- 7 *e-ep-ta na-an-[kán] ÍD-i*
- 8 *an-da IŠ-TU* ^{GIŠ} B[AN ^{GIŠ} K]AK.Ú.TÁG.GA *IŠ-TU* NA₄
- 9 *ua-al-ah-hi-iš-ki-ir nu-uš-ši* ^D INANNA ^{URU} *Ša-mu-ha*
- 10 GAŠAN-IA *pa-la-ah-ša-an še-ir e-ep-ta*
- 11 *nu-kán GIM-an* ^{ID} *ta-pu-ša ar-aš*
- 12 *nu-kán A-NA* ^{LÚ} KÚR *IŠ-TU I* ^{GIŠ} GIGIR
- 13 *pár-ra-an-ta pár-ha-aš* ^{LÚ} KÚR-*ma-aš-ši*[*pár?-hi?-i*]š
- 14 BE-LU ^{HIA} -*ma-aš-ši ku-i-e-eš* ^{GIŠ} G[IGIR *pé-en-ni-ir*]
- 15 nu ÍD QA-TAM-MA *p[ár-ra-an-ta? Pár-hi-ir? I-aš]*
- 14 I-e-da-ni *u[a-al-ah-ta? I-aš]*
- 15 I-an-kán [*ku-en-ta? I-aš? URU-aš?*]
- 16 I-an-ma *U[RU-an?.....]*
- 17 *Zu?-li?-i[a?]*

II

- x + 4. O, [or]adan nereye gitti ise,
5. Ona (karşı) bir yandan *Šakadduunwa* dağı (halkı)
6. düşman idi. Diğer yandan ona (karşı)

7. *Šišpiunnuwa* dağı (halkı) düşman idi.
8. [Di]ğer yandan *Šarpunuwa* dağı halkı ona (karşı)
9. [düşm]an idi. Onu[n orada olduğunu]
10. [b]ütün düşman[lar?] karşıdan
11. işitince, *Kaška*’lıların
12. hepsi[de] oraya vardılar.
13. ve ona (karşı) *Zuliya* ırmağının ön[ünde]
14. köprüyü tututular.
15. ve köpr[ü]yü yıktılar.

III

1. *Zuliya*’nın (suları) yüksek
2. idi. *Šamuha* kentinin tanrıçası Iştar
3. ona yardım etti.
4. ve (suları) yükselmiş olan *Zuliya* ırmağından
5. dışarıya sürdü. Onu sudan
6. kemeri[nde]n tutarak yukarıya
7. (çekti). Irmakta ona
8. y[ay]la, o[k]la (ve) taşla
9. saldırdılar. Hakimem *Šamuha* kentinin tanrıçası Iştar
10. onun üstünde bir kalkan tuttu.

11. Irmaktan (öte) yana²³⁸ varınca,
12. düşmana karşı bir savaş arabası ile
13. öte yana sürdü. Düşman da ona karşı [sür]dü(?).
14. Onun savaş ara[basını süren] komutanlar da
15. aynı biçimde ırmaktan ö[te yana(?)] sürdüler. Biri(?)]
16. diğerine s[aldırdı biri(?)]
17. diğerini [öldürdü(?) Bir kent (?) (halkı)]
18. diğer k[ent (halkını).....]
19. Zuliy[a?.....]

Maşat- Höyük'ten bu mektuba göre, *Šakaddunwa*²³⁹ dağının *Maşat* Höyük'ten çok uzak olamayacağı gözönünde tutulduğu takdirde, *Zuliy*a ırmağını Scylax (=Çekerek) ile lokalize edilebilir². *Maşat* mektubunda satır 8 ve devamındaki kısmında geçen *pa-rean/para* ‘‘ileri, dışarı, öte’’²⁴⁰ sözü dikkate alınarak hüküm vermek gerekirse *Šakaddunuwa* dağını Çekerek ırmağının batısında aramamız gerekecektir. Aynı mektuba göre, düşmanın hareketinde bir istikamet değişikliği olduğu takdirde, düşman kuvvetleri *Maşat* Höyük bölgesine gelebileceklerdir. Bu nedenle Alp'in *Šakaddunuwa* Dağı Karadağ silsilesi ile *Šišpiunnuwa* için Buzluk Dağı silsilesini lokalizasyonlarına katılıyoruz. Bunun nedeni *Maşat* – Höyük'ün kuzeyinde aranması gereken *Zişıpa* ile *Šišpinuwa* arasında etimolojik bir bağlantı kurulabilmesi olanağının bulunmasıdır. *Šarpunua* dağı²⁴¹ için de geriye yalnız Emir Dağı silsilesi kalmaktadır. *Maşat* mektubunda Satır 20'de anılan *Hapidduini* Dağı'nın *Maşat* - Höyük'e, nisbeten yakın ve *Maşat*'ın kuzeyinde olması

²³⁸ Alp,1977:645.; Gonnet,1968:134.

²³⁹ Ertem,1973:186

²⁴⁰ Friedrich, 1952:158; Ünal,2016:394.

²⁴¹ Alp,1977:646; Schuler,1965 :97.

gerekmektedir. Belki de bu dağı “Yapraklı Tepe” de ya da “Buzluk Dağı” silsilesinin bir kısmında aramak gerekecektir.²⁴²(Şekil,1.13)

Eski Asurca metinlerde hem şahıs hem de nehir adı olarak kaydedilmekte olup yürüyerek geçilebilecek küçük bir akarsu olduğu düşünülmektedir.²⁴³ Kt 93/k 94’teki “*Wahšuşana’ya gitmeye hazırdım ancak çok fazla çamur vardı, bu yüzden Zuliya nehri kenarından geri döneceğim ve onları Nenašša’ya getireceğim*” ifadesi, Zuliya’nın Nenašša ile *Wahšuşana* şehirleri arasında olduğunu ortaya koymaktadır. Eski Asur metinlerindeki Zuliya’nın Kültepe’nin güney batısında aranan Nenašša ile ilişkilendirilmesi, Hitit metinlerindeki ise Çekerek Irmağı ile bir tutulması, aynı ismi taşıyan iki farklı akarsuyun varlığına işaret etmektedir²⁴⁴ görüşü de dikkate alınması gereken bir konudur.

Metnin 14. ve 15. satırlarında geçen köprü (^{GIŠ} *armizzi-armizziya*)²⁴⁵ ve yıkılması konusunda Çekerek ırmağının ilgili kısmı olan Maşat-Höyük’ün batısında kalan kısımda üç adet boğaz bulunmaktadır. Bu kısım coğrafya yapısı nehrin derin vadiler içinde akması ve kanyonların bulunması sebebi ile köprü kurmayı zorlaştırabileceği dikkate alınır, (Şekil 1.14.) metinde geçen köprülerin nehrin daha düz bir coğrafya da aktığı bölgelerde aramak gerekecektir.²⁴⁶

III.Hattuşili döneminde yazılmış bu metin I.Şuppiluliuma’nın kuzeyde kalan Kaşkalarla mücadelesini anlatmaktadır. Metinde Yukarı Ülke’nin merkezi konumunda olan *Šamuha* kentinden ve bu kentin tanrıçası Iştar’dan ayrıca bu tanrıçanın, I. Şuppiluliuma olduğunu düşündüğümüz, Hitit kralına düşmanla savaşması esnasında yardım

---

²⁴² Alp,1977:646.

²⁴³ Bayram-Kuzuoğlu,2018:328;Barjamovic,2011:329.

²⁴⁴ Bayram-Kuzuoğlu 2018:328.

²⁴⁵ Friedrich,1954:30 ;Ünal,2016:82.; Hititçe metinlerde geçen köprü kelimesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Üke, 2016: 517-529.

²⁴⁶ Aylar,2015:204-227.

ettiğinden söz edilmektedir. Metinde geçen dağ ve ırmak isimlerinin ise Kaşkallı halkın yaşadığı yerler olması muhtemeldir.²⁴⁷

Halys'in doğusunda yer alan ve onun kollarından birini oluşturan nehir²⁴⁸, Antik dönemde Kappadox, günümüzde Delice Irmak olarak adlandırılmaktadır. *Zuliya* Nehri'nin Kızılırmak'ın en önemli kollarından biri olan Kappadox Nehri olabileceği ileri sürülmektedir²⁴⁹. Bu lokalizasyon çalışması yukarı da verdiğimiz metin ve delillere göre yanlış olmakla beraber yeni kanıtlara muhtaçtır.

Zuliya Nehri, yolların birleştiği ve verimli toprakların olduğu coğrafyadadır. Bu özellikleri sebebi ile günümüze kadar devamlı iskân görmüştür. Genel görüş olarak Çekerek nehri ile lokalize edilmektedir. Buzluk dağları silsilesinin ve batıda Karadağ silsilesinin düşmana fazla geçit vermeyen dağlar olduğunu söyleyebiliriz. Buzluk dağları silsilesi ve doğusunda bulunan Yaylacık dağı arasında bugünkü Turhal ilçesi geçit vermektedir. Kuzeyden gelen *Kaška*'lı askerlerin bu yolu seçmiş olma ihtimali vardır. Eğer bu yolu kullandırlarsa *Zuliya* nehri Tokat Çayı? lokalizasyonu mümkündür.(Şekil 1.15.)

Çekerek nehrine 8 km. batısında bulunan Hitit başkentlerinden *Šapinuwa*'da gün yüzüne çıkmış yaklaşık 4000 hitit çivi yazılı tablet (Önemli kısmı Hurri dillinde yazılmıştır.) bulunmaktadır²⁵⁰. 9 km²'ye yayılan Hitit kenti, muhtemel Çekerek nehri ile sınır oluşturunuyordu. Bu tabletlerin vereceği bilgiler bu lokalizasyon çalışmamızda muhakkak bize ışık tutacaktır.

---

²⁴⁷ Sir Gavaz,2008:33.

²⁴⁸ Bulut,2018:132.; ayrıca bkz. Ramsay,1960:348; Hetherington, 1962:11.

²⁴⁹ Bulut 2018:132.; Del Monte,1978:560.

²⁵⁰ Süel.2012:223.

KAYNAKÇA

- Akarca, A. (1978), "Troas'ta Aşağı Kara Menderes Ovası Çevresindeki Şehirler", *Belle-ten* Cilt 42. Sayı165.:1-52.
- Akdeniz, E. (2006). "II. Murşili'nin seferi ve tarihi coğrafya açısından bazı önermeler" *Arkeoloji Dergisi* (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi), 7(1), 23.
- Akdoğan R. (2019). "URU^{La(hu)}wazantiya "La(hu)wazantiya Şehri", 9 *HitCongr*: 1-48.
- Akkan, E. (1970). "Kızılırmak Vadisinin jeomorfolojisi". A.Ü. D.T.C.F. Yayınları.
- Aksever, F. & Lale, M. Y.& Macit, F. (2018). "Dinar (Afyonkarahisar) Havzasındaki Su Kaynaklarının Hidrojeokimyasal Özelliklerinin Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 1078-1086.
- Albright, W.E. (1950). "Some Oriental Glosses on the Homeric Problem", *American Journal of Archaeology* 54:162-176.
- Alp, S. (1973). "Eine weitere Hieroglypheninschrift aus Emirgazi", *FsOtten*, 1973: 11–13.
- Alp, S. (1977). "Maşat-Höyük'te keşfedilen Hitit tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşilirmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında", *Belle-ten*, XLI(164):637-646.
- Alp S. (1956). "Die Lage von Şamuha", *Anatolia* 1 :77-80.
- Alparslan, M. (2006). "II. Murşili ve Dönemi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Anabilim Dalı Hititoloji Bilim Dalı, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul.
- Alparslan, M. (2011). "Artukka: Aşşuwa Ülkesi ve Lokalizasyonu", *Anatolian Research*(16), 23-34.
- Altun, S. (2015). "The reflection of the Mesopotamia water transportations in figurative arts", *International Journal of Environment and Geoinformatics*, 2(3), 57-60.
- Arıkan, Y. (2008). "Hitit belgelerine Göre Mala Nehri ve Önemi" *Hit.congre.* Aykut Çınaroğlu'na Armağan:235-243.
- Arıkan, Y. (2015). "Hitit Mitoloji Hakkında", *Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve DTCF. Sempozyumu Bildirleri*, s.161-173.
- Atalay, İ. (1989). *Türkiye Coğrafyası*, Bornova-İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Atıcı, G., & Türkecan, A. (2017). "Anadolu Volkanları" *Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni* (22):1-19.
- Ay, Ş. (2010). "Hitit Siyasi Tarihi'nde Şeha Nehri Ülkesi ve Önemi", *History Studies, International Journal of History*, Cilt 2/2.

- Aylar, F. (2015). “Orta Çekerek Havzası’nda (Çekerek ilçe merkezi ile İncesu köyü arasında) Kalan Boğazların Morfolojik Özellikleri”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 31, 204-227.
- Bahar,H.(2002). “Tarhuntašša Araştırmaları 1994-2002”, *V.Uluslararası Hititoloji Bildirileri*:83-119. Çorum.
- Balkan-Atlı, N., 2003. “Obsidien “Ticaret””: Yeni Veriler, Yeni Modeller, Yeni Sorunlar. Bir Deneme”, *Archaeological Essays in Honour of Homo Amatus : Güven Arsebük*, Ed.: Mihriban Özbaşaran – Oğuz Tanındı – Ahmet Boratav, Ege yayınları, İstanbul, ss. 9–18.
- Barjamovic, G. (2001). *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*. Copenhagen. Tusculanum Müzesi Basını. XVIII+519 sayfa.
- Barjamovic, G. (2011) *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, Copenhagen.
- Barutoğlu,H.Ö.(1961) “Türkiye’deki Tuz Yatakları”, *Bilimsel Madencilik Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 2, 68 – 78.
- Başbüyük, Ö. (2014). “Antik dönem seramiklerinde gemiler”, *Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Bawanyeck D.(2023) “Luwian' Religios Texts in the Archives of Hattuša”, A. Mouton, I. Rutherford, I. S. Yakubovich (eds.), *Luwian Identities: Culture, Language and Religion between Anatolia and the Aegean. Culture and History of the Ancient near East*, Volume 64, Boston: Brill, 159-176.
- Bayram,S.-Kuzuoğlu,R. (2018). “Eski Asur Dönemi Metinlerinde Geçen Akarsu İsimleri”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara.
- Baz, F. (2007). *Die Inschriften von Komana (Hierapolis) in Kappadokien*. İstanbul.
- Bilgiç, E. (1946). “Anadolu’nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler”, *Belleten* 39.381-424.
- Bozgun Ş. (2018). “Çiviyazılı Belgelere Göre Tiliura Kenti'nin Konumu (II) (The Location of Tiliura City according to Cuneiform Documents (II))”, *DTCF Dergisi* 58.2: 1246-1266.
- Bryce, T. (2005). *The Kingdom of the Hittites*. New York: Oxford University Press.
- Bryce, T. R. (1974). “The Lukka Problem and a Possible Solution”, *Journal of Near Eastern Studies*, 33(4), 114.

Bryce,T.R.(1974). “Some Geographical and Political Aspects at Muršiliš, Arzawa Campaign”, *Anatolian Studies* 24: 103-116.

Bulut, E. (2018). “Kappadokia Bölgesi’nin Tarihi Coğrafyası Üzerine Bir Değerlendirme”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 1:123-143.

Busch.M. (1864) *Bilder aus dem Orient*. Nach der Natur gezeichnet von A. Löffler und mit beschreibendem Text begleitet von Dr M. Busch. Mit 32 Stahlstichen.

Bülbül,P. (2006). “Hitit Dönemi Anadolu Coğrafyası”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Afyonkarahisar.

Campell, B (2012). *Rivers and the Power of Ancient Rome*. USA: The University of North Carolina Press.

Cavaignac E. (1933). “Dadasa-Dattassa”, *RHA* 2/10 :65-76.

Çavuşoğlu, Ali.(2007) “At Kültürü, Düşünce ve Duygu Dünyamızdaki Yansıması”, *İstem*, Yıl:5, Sayı:9, Erciyes Üniversitesi.

Çelebi, (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 9. Kitap: 1. Cilt. (Çev.S. A. Kahraman). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları (Özgün çalışma 17. yy).

Çelik İsa, (2019). “Büyük Menderes Havzasında Tarihi Kaynaklar Ve Kültür Turizmi”. *Yeni Fikir Dergisi*, Sayı 23.47-56.

Çınaroğlu, A., 1987. “Kemerhisar-Ambartepe 1986 Kazısı”, IX. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, ss. 351–360

Cornelius F. (1959). “Der Text des Hattusilis III, geographisch erläutert”, *RHA* 17,fasc. 65,104-116.

Cornelius,F. (1963). “Neue Aufschlüsse zur hethitischen Geographie”, *Or NS* 32 , 233-245.

Cornelius F. (1967). “Neue Arbeiten zur hethitischen Geographie”, *Anatolica* 1 (1967) 62-77.

Cornelius F. (1973). *Geschichte der Hethiter*. Mit besonderer Berücksichtigung der geographischen Verhältnisse und der Rechtsgeschichte, Darmstadt.

Cornelius F. (1958). “Zur hethitischen Geographie: die Nachbarn des Hethiterreiches”, *RHA* 16/62: 1-17.

Cornelius F. (1958). “Geographie des Hethiterreiches”, *Or NS* 27 : 225-251, 373-398.

Coşkun, Y. (1989). “Hitit Çivi Yazılı Belgelerin Işığı Altında İlkçağda Tuuanuua”. *Belleten*, Cilt: 2 III Ağustos- Aralık 1989 Sayı 207-208, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

del Monte, G. F., & Tischler, J. (1978). *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte*. (RGTC VI) Wiesbaden, 544.

- del Monte, G.F-Tischler,J.(1992), *RGTC* VI/2.
- Doğan-Alparslan, M. (2012). *Hitit Kralı II. Muwattalli: Kişiliği ve İcraatı Filolojik Belgeler Işığında*. İstanbul.
- Duman, H. (2024) “Kapadokya Krallığı Döneminde Pınarbaşı.” Kayseri Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı1.:1-14.
- Ekmen, H. (2015). “*Filolojik ve Arkeolojik Verilere Göre Anadolu’da M.Ö. II. Binde İletişim ve Ulaşım Aracı Olarak Nehirlerin Önemi*”, Tematik Arkeoloji Serisi 2, İletişim Ağları ve Sosyal Organizasyon:47-67.
- Erdoğan S. (2020). *Hitit Çivi Yazılı Kaynaklarına Göre Kummaha (Kemah)’nın Siyasi ve Kültürel Tarihi*. Erzincan Tarihi Cilt I .s.386-394.
- Erkiletlioğlu, H. (2019). Kappadokia Krallığı ve Roma--Bizans Dönemi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 157.
- Erkut,S. (1990). “*Hititlerde Tuz ve Kullanımı*”, *Belleten* LIV. Sayı 209.:1-7.
- Erkut, S. (1994). “Hitit Kenti Kaštama’nın Yeri Üzerine”. *IV. Türk Tarih Kongresi*, 12-15, Ankara.
- Ertem,H, (1973). *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini*, A.Ü. DTCTF Yayınları, 230.
- Ertem, H. (1980). *Hitit Devleti’nin İki Eyaleti: Pala Tum(m)ana ile Yakın Çevrelerindeki Yerlerin Lokalizasyonu Üzerine Yeni Denemeler*. Ankara.
- Ertem, H. (1992). “Coğrafi Lokalizasyonların Denemelerinde Dikkate Alınması Gereken Noktalar ve Bazı Şehirlerin İdentifikasyonları Hakkında”, H. Otten, E. Akurgal, H. Ertem, & A. Süel (eds.), *Sedat Alp’a Armağan*, Ankara.
- Ertem, H. (1995). “Külhöyük’ün Wahšuşana olabileceğini düşünmektedir: Külhöyük’ün Asur Ticaret Kolonileri ve Hititlere Ait Çivi Yazılı Belgelerdeki Adı Hakkında Bir Deneme”, *Archivum Anatolicum/Anadolu Arşivleri*.
- Esin, U. – Gülçur, S. – Özel, M.E., 1998. “Aksaray, Nevşehir, Niğde 1997 Ortak Yüzey Araştırması.” 16. Araştırma Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 187–208.
- Falay,B. (2020), “Niğde Melendiz Bölgesi’nin İnsan-Çevre Etkileşimi Bağlamında İskan Tarihi: Genel Bir Değerlendirme.” *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/2: 135 – 163.
- Fidan, S.S. (2023) “Hitit Yazılı Kaynaklarında Nehir Tanrıları” *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı.
- Filkestein, J.J.(1956), *JCS* 10.

- Friedrich, J. (1926), *Staatsverträge des Hatti-Reiches in hethitischer Sprache 1. Teil: Die Verträge Muršiliš'II. mit Duppi-Tešup von Amurru, Targašnalliš von Hapalla*, (MVAeg 31) Leipzig.
- Forlanini M. (1977). "L'Anatolia nordoccidentale nell'impero eteo", *SMEA* 18:197-225.
- Forlanini M. (1979). "Appunti di geografia etea", *Gs Meriggi* :165-185.
- Forlanini M.–Marazzi M. (1986). *Anatolia. Atlante storico dei Vicino Oriente Antico 4.3: a: L'impero hittita*, Roma.
- Forlanini M. (2008). "The Central Provinces of Hatti: an Updating", *Eothen* 16, 145-188
- Forlanini M. (2013). "How to Infer Ancient Roads and Itineraries from Heterogeneous Hittite Texts: The Case of the Cilician (Kizzuwatnean) Road System", *KASKAL* 10, 1-34.
- Forlanini, M. (2013). "La survie des toponymes de l'âge du bronze dans le Pont et en Cappadoce", *Colloque international de Besançon*, (26-27 Novembre 2010). Vol I.: 69-84.
- Forrer, E. (1919). "Die acht Sprachen der Bogazköi-Inschriften". *Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften*, 1039.
- Forrer E. (1926). *Forschungen 1. Band/1. Heft: Die Arzawa-Länder*, Berlin.
- Friedrich J. (1952-54). *Hethitisches Wörterbuch. Kurzgefasste kritische Sammlung der Deutungen hethitischer Wörter. 1.-4. Lieferung*, Heidelberg.
- Garelli P. (1963). *Les Assyriens en Cappadoce*, Paris.
- Garstang J. (1923). "Notes on Hittite Political Geography", *AAA* 10, 21-26, 172-179.
Garstang, J. (1944) *JNES* 3.
- Garstang, J., & Gurney, O. R. (1959). *The Geography of the Hittite Empire*. British Institute of Archaeology, London.
- Gerçek, S. (2014). "Hitit Devleti'nin Batı Anadolu ile Siyasi İlişkilerinde Mektupların Önemi", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Georgacas, D.J. (1964), "From the River Systems in Anatolia : The Names of the Longest River", *Names* 12:197-214.
- Gonnet H. (1968). "Les montagnes d'Asie Mineure d'après les textes hittites", *RHA* 26/83 :93-170.
- Gordon E.J. (1967). "The Meaning of the ideogram ^DKAŠKAL.KUR = "Underground Water-course" and its Significance for Bronze Age Historical Geography. Excursus A: URU Tarğundašša (not URU šša/Dattašša"). Excursus B: URU Huzir(i)na = Sultantepe (Roman Period Hostra)", *Fs Goetze* :70-88.

- Goetze A. (1930). "Bemerkungen zu dem hethitischen Text AO 9608 des Louvre", *RHA* 1/1 :18-30.
- Goetze A. (1930). "Die Pestgebete des Muršiliš", *KIF* 1,:161-251.
- Goetze A. (1933). *Die Annalen des Muršiliš*, (MVAeG 38) Leipzig.
- Goetze A. (1940). *Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography*, New Haven.
- Groddek D. (1997). "Die Flußlisten des Hišuwat-Festes. Eine Zwischenbilanz", *SMEA* 39, :177-187.
- Gök M.(2023). "Niğde İlinde Jeomorfolojik Birimlere Göre Arazi Bölünüşü ve Tarımsal Arazi Kullanımı":101. İksad Yayınevi,Ankara.
- Görendağlı N.A. (2010). "1954 ve 2009 Yılları Arasında Kızılırmak'ın Yatak Tipinde Gözlenen Değişimler", *Avanos. Coğrafi Bilimler Dergisi* 8(1) :93-104.
- Gurney,O.R.(1959). *The Geography of the Hittite Empire*, British Institute of Archaeology, London.
- Gurney, O.R. (1977). *Some Aspects of Hittite Religion*, Oxford.
- Günbatı, C. (2000). "Eski Anadolu'da 'Su Ordalı'", *Archiwum Anatolicum* 4/1.:73-88.
- Günbatı, C. (2014). *Haršamna Kralı Hurmeli'ye Gönderilen Mektup ve Kaniş Kralları*, TTK,Ankara.
- Günbatı, C. (2017). *Kültepe-Kaniş: Anadolu'da İlk Yazı İlk Belgeler*, Kayseri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gülçur, S., 1999. "Aksaray, Nevşehir, Niğde 1994 Yüzey Araştırması", *Anadolu Araştırmaları*, 15 ss: 105–136.
- Gündüz,İ, (1980). "Bütün Yönleriyle Karapınar".Konya Karapınar Belediyesi.
- Güney, E. (2004). *Türkiye Hidrocoğrafyası*. İstanbul, Çantay Kitabevi.
- Güterbock, H. G. (1956). "The Deeds of Suppiluliuma as told by his son, Mursili II". *JCS*, :10.
- Güterbock, H. G. (1964). *Sargon of Akkad mentioned by Hattušili I of Hatti*. *JCS* 18:1-8.
- Haas,V, (1994) *Geschichte der Hethitischen Religion*, HdO Abt. 1,Der Nahe und Mittlere Osten 15, Leiden.
- Hawkins, J. D. (1998). "Tarkasnawa King of Mira 'Tarkondemos', Boğazköy sealing and Karabel", *Anatolian Studies*, 48: 1-31.
- Hawkins J.D. (2006). "Tudḫaliya the Hunter", in: *Proceedings of a Symposium Held in Honour of J. De Roos*. Leiden 12 – 13 December 2003, Oosten, 49-76.

- Heffner, E. H.; Bonner, C. (1930). *Archaeological Discussions*, American Journal of Archaeology, Vol. 34, No. 4,:480-510.
- Hetherington, L.G. (1962). *Hittite Domestic And Foreign Policy In The Old Kingdom*, University of Tasmania.
- Herodotos. (1991). *Historia, Tarih* (M. Ökmen, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Houwink ten Cate H.J.(1967), “ *Mursiliş’ NorthWestern Campaigns-A Commentary*”, *Anatolica* 1, 1967: 44-61.
- Houwink ten Cate H.J.(1970) *The Records of the Early Hittite Empire*. (c. 1450-1380 b.c.).Leiden.
- Howatson, M. C. (2017). *Oxford Antikçağ Sözlüğü*.Çev.Faruk Ersöz, Oxford University Press, 349.
- Imparati F. (1974), “*Concesione Dı Terre Da Porte Dı Tudhalya IV.*” *RHA* 32, :5-207.
- Imparati,F.-Saporetti,C.(1965) “*L ’autobiografia di Hattuşili*” I, *SCO* XIV:40-85.
- İlaslı, A. (2005). “*İlk yerleşimden Roma dönemine kadar Afyonkarahisar*”. Afyon Kütüğü, I, 83, Ankara.
- Kadir,T. (2009) “*Dinar Şehri'nde Kuruluş, Gelişme, Nüfus ve Fonksiyonel Özellikleri*” *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Mayıs , Sayı:19.:169-194.
- Karaarslan,,B. (2010) “*Divanu Lügati ’t-Türk’teki Bitki ve Hayvan Konuları Üzerine Bir İnceleme*”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YayınlanmamışYüksek Lisans Tezi.
- Karagöz, Ş. (2005). *Eskiçağ’da depremler* (1. Baskı, :15). Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.İstanbul.
- Karağuz,G.(2002). *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*.Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya.
- Karağuz. G.(2015), *Hitit Mitolojisi*, , Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Keleş,H. (2015) *Tarih Öğretiminde Analoji Yöntemi*, Kafkas Üniversitesi, e – Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2(2),:55-65.
- Klengel,H. (1961) “*Tukulti-Ninurta I., König von Assyrien*”,*Das Altertum* 7.:67-77.
- Klengel,H.(1963) *Zum Brief eines Königs von Hanigalbat (IBoT I 34) veya 32*, 1963:280-291.
- Kınal,F. (1953). *Arzava Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi*.Ankara Üniversitesi. TTK Basımevi.
- Kıymet, K. (2013).” *Hititler’de bir tufan öyküsü: Atra(m)haşi*”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(2): 731-746.

- Kıymet, K. (2017).” Hititçe metinlerde Sakarya Irmağı”. In III. Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarih Sempozyumu (Vol. 1, :193-208).
- Kıyszei, A. (2012). “Towards a reconstruction of Hittite geography”: The case of Šallapa. *Palamedes: A Journal of Ancient History*, 7:18-19.
- Krahmer,H, (1977). *Arzawa : Untersuchungen zu seiner Geschichte nach den hethitischen Quellen* Heidelberg : Carl Winter, 1977
- Kramer,S.N.(1963)*Sümerler Tarihleri,Kültürleri ve Karakterleri*, Kabalcı Yayınevi,Çev.Özcan Buse, 2002.
- Koşan,O.Z. (2021) Kızılırmak in Ancient Period, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2021 20(3) :1030-1042.
- Koşay, Z. H. (1972). Hitit Tapınağı Şamuha nerededir?. *Belleten*, 36(144):463-470.
- Körsulu, H.(2011). Kappadokya-Komana’sı Hellenestik ve Roma Dönemi Seramikleri”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Mersin.
- Köse, V. (2017). Nehirler, kıyılar, limanlar ve kentler. *Anatolia* 43:179-210.
- Ksenophon. (2010). *Anabasis: On Binlerin Dönüşü* (5:6.9).Çev. Sinem Ceviz, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Kumandaş,H. (2023). Niğde Müzesi Tyana Darplı Roma İmparatorluk Dönemi Sikkeleri, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 6. :134.
- Kutlu,E. (1993) *The Hittite Dam of Karakuyu, Essays on Anatolian Archaeology*,Wiesbaden.
- Kümmel, H. M. (1967). Ersatzrituale für den hethitischen König. In *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments* (Vol. I, Part 5, pp. 455 ff.). Wiesbaden: O. Harrassowitz.
- Landsburger,B,(1954). "Assyrische Königsliste und 'Dunkles Zeitalter' (continued)," *JCS* 8:47-73.
- Laroche,E. (1973), “Études de linguistique anatolienne”*RHA* 31.:83-99.
- Laroche, E. (1968). “ Les noms des Hittites”. *Revue Hittite et Asianique*:82, 12.
- Lewy,I,J,(1947). Naram-Sin'in Kültepe'nin Coğrafi Verileri Işığında Anadolu'ya Seferi Metinleri,:11-18. Halil Ethem Memorial, Ankara.
- Lewy,I,J,(1956) “On Some Institutions of The Old Assyrian Empire” *HUCA* 27.:1-80.
- Liddell, H. G., Scott, R., & Jones, H. S. (1968). *A Greek-English lexicon*. Oxford.
- Van Loon,M.(1974), *The Euphrates mentioned by Saduri II of Urartu, Anatolian Studies Presented to Hans Güstav Güterbock on the Occasion of his 65th Birthday*.(PIHANS 33),Leiden,187-194.

- Macqueen, J. G. (1968). "Geography and history in Western Asia Minor in the second millennium B.C." *Anatolian Studies*, 18:175.
- Masalcı Şahin G. (2016), "GİŞBALAG.DI Çalgısı ve LÚBALAG.DI Görevlisi Üzerine", *Fs Ünal*, 347-354.
- Masalcı Şahin G (2023), Eski Anadolu ve Mezopotamya Kayıtlarında "Suya Bırakılan Bebek' Motifi ve Kutsal Kitaplara Yansıması". Prof.Dr.Sebahat in Bayram Armağanı Eskiçağ TarihiYazıları,KılıçYusuf, Kuzuoğlu Remzi,Akkuş Mutlu Suzan, KahyaÖmer,Editor,ÇizgiKitabevi,Konya,:369-379.
- Mayer L.A.-GarstangJ.(1923) *Index of Hittites Names*, London.
- Matsumara, K. (2013). "Büklükale", M. Doğan-Alparslan & M. Alparslan (Eds.), *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu / Hittites: An Anatolian Empire*:37-42. İstanbul.
- McMahon, G. (1991). *The Hittite State Cult of the Tutelary Deities*, *Assyriological Studies* no:25 Oriental Institute of the University of Chicago. Illinois.
- Melchert, H. C. (1978), "The Acts of Hattušili I." *Journal of Near Eastern Studies*: 37, 18.
- Mellaart, J. (1967). *Çatal Hüyük. A Neolithic Town in Anatolia*. London.
- Mellaart, J. (1993). *Aspects of Arts and Iconography : Anatolia and its Neighbours*, Nimet Özgüç'e armağan.:415-422.
- Mellink M.J. (1992) "*Rivers in Anatolian Arts?*" *Natural Phenomena. Their Meaning, Depiction and Description in the Ancient Near East*:191-214.
- Memiş, E. (2005). *Troya ve Troyalılar (Troyalılar Türk Müdür?)*. Konya: Çizgi Kitabevi, 9-12.
- Meriç, R. (2020). "*Arzawa topraklarında yeni arkeolojik araştırmalar ışığında İzmir ve çevresi.*" *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 168-169.
- Miller J.L., (2008). "Joins and Duplicates among the Boğazköy Tablets (31-45)", in: *ZA* 98 :117-137.
- Miller J.L., (2013). *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts* , (SBL 31) Atlanta.
- Monte, G. F., & Tischler, J. (1978). *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte*. Wiesbaden.
- Mouton, A. (2007). *Rêves hittites: Contributions à une histoire et anthropologie du rêve en Anatolie ancienne*. Leiden-Boston, 226.
- Murat, L. (2016). *Anadolu'da Kaşkalar*. Hel Yayınları, Ankara.
- Murat, L., (2018). *Hitit Mitolojisi, Doğu ve Batı Mitolojileri*, VI.Bölüm,:79-97. Delta Kültür Yayınevi, Ankara.

- Nashef, K. (1991). Répertoire géographique des textes cunéiformes: Die Orts- und Gewässernamen der altassyrischen Zeit. Wiesbaden.
- Neve, P. (1989-1990). Boğazköy-Hattuša: A new result of the excavations in the Upper City. *Anatolica* 16, 7-20.
- Orlin, L.L. (1970), Assyrian Colonies in Cappadocia, *Studies in Ancient History*. The Hague ; Paris : Mouton.
- Otten, H. (1953). "Ein kanaanäische Mythos aus Bogazköy" *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung*, I, 126.
- Otten, H. (1969) "Die Berg- und Flusslisten im Hısuwa-Festritual, *ZA NF* 25: 247-260.
- Otten, H. (1987). Die Bronzetafel. *KST*, 9(1):271-276.
- Otten, H. (1988). Die Bronzetafel aus Boğazköy: Ein Staatsvertrag Tutkalijaz IV. *StBoT*, 1. Weißbaden.
- Özbaşaran, M. - Duru, G. - Erdoğan, B. - Kayacan, N. – Kiper, Y., 2006. "Musular Kazı ve Araştırma Projesi, 2003-2004", 27. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, Ankara, ss. 241-248.
- Özcan, R. (2007). "Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Veriler Işığında M.Ö. 2. Binyıl Batı Anadolu Tarihi Coğrafyası", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özcan, A. (2012). Yağrı Steli / Yağrı Steli Ömer Çapar'a Armağan, Yiğit, T.-MA Kaya-A. Sina (ed.):221-229. Ankara
- Özcan, A. (2016). Emirgazi altarı. In T. Yiğit (Ed.), *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları* :149-153. Ankara.
- Özcan, A. (2016). Karakuyu (Pınarbaşı) yazıtı. In T. Yiğit (Ed.), *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları* :85-93. Ankara.
- Özgüç, T. (1996). "A boat-shaped cult-vessel from the Karum of Kanišh". *Mesopotamian History and Environment*, 2 :369-375.
- Panichi, S. (2005). *Cappadocia Through Strabo's Eyes*. (Ed: D. Dueck, H. Lindsay, S. Potheary). *Strabo's Cultural Geography*, Cambridge: 200-215.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası*. (Çev.M. Pektaş). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi:386-388.
- Riemschneider, K. (1962). "Hethitische Fragmente historischen Inhalts aus der Zeit Hattuşilis III" *JCS* 16, :110-121.
- Robert, L. (1946). *Hellenica Recueil D'Épigraphie De Numismatique Et D'Antiquités Grecques*, (Vol. II). Paris.
- Roszkowska-Mutschler H., *Hethitische Texte in Transkription – KBo 44*, (DBH 22) Wiesbaden 2007.

- Sağlamtimur, H. (2015). "Mezopotamya'da nehir taşımacılığı, kelek kullanımı ve Ha-sankeyf." Metro Gastro, Türkiye'nin Yemek Kültür Dergisi, Nisan-Mayıs:8-15.
- Savaş,Ö.S.(2007) "Eski Bir Sorunun Peşinde: Anadolu (Hitit-Luvi) Hiyeroglifli Yazıtlar Işığında "Maşa Memleketi"nin Yeri",Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan:657-683.
- Schmitt, K. "Identifying the volcanic eruption depicted in a Neolithic painting at Çatalhöyük", Central Anatolia, Turkey.
- Schuler von E, (1965). Die Kaškaër.Berlin.
- Seçer,B.Sungur,S.Çiçek,E.Ceylan,M.Ç.(2020), Niğde İli (Türkiye) İhtiyofaunası, LIMNOFISH-Journal of Limnology and Freshwater Fisheries Research 6(3): 238-250.
- Sevin,V. (2001) *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*,TTK.
- Sir Gavaz, Ö.(2008), "Hitit İmparatorluk Dönemi Krallarından I. Şuppiluliuma Döneminde Anadolu",Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, I-I,:21-39.
- Sir Gavaz, Ö.(2016). "Hititçe metinlerde geçen KUR ID Hulana-/KUR ID SÍG 'Yün Nehri Ülkesi' üzerine yeni bir değerlendirme", *Belleten*, 80.:357-270.
- Sir Gavaz Ö. (2019). "Büklükale'nin Hititler Dönemindeki Adi Üzerine Yeni Bir Değerlendirme (A New Evaluation of the Name of Büklükale in the Hittite Period) ", *TÜBA-AR* 25 :85-94.
- Sir Gavaz,Ö- Masalcı Şahin G. (2021). "Boğazköy Arşivinden Hişuwa Bayramını Konu Alan Yeni Bir Fragman (Bo 7850)", *Archivum Anatolicum* Cilt 5:171-192.
- Sir Gavaz Ö-Üke, A.F. (2023). "Filolojik Belgeler Işığında Hititler Döneminde Nehirler: Siyaset, Ticaret ve İbadet," Prof. Dr. Sebahattin Bayram Armağanı. Eskiçağ Tarihi Yazıları, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya:497-516.
- Süel, A.(2012). "Ortaköy Şapınıva Arivinde Yer Alan Hurrice Tabletlerin Belgelenmesi Projesi", 2.Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu:219-237.
- Starke, F.(1985), Die keilschrift-luwischen Texte in Umschrift, Studien zu den Boğazköy-Texten 30, Wiesbaden
- Starke.F.(1997), "Troia im Kontext des Historics Politischen und sprachlichen Umfeldes Kleinasiens im 2. Jahrtausend" Studia Troica 7:446-487.
- Strabon. (2000). Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası (XII:3.12; XII:3.39) (A. Pekman, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sturtevant-Bechtel,(1935), A Hittite Chrestomathy.Yale University by The Linguistic of America.
- Taracha, P. (2009). Religions of Second Millennium Anatolia. Dresdner Bestraße zur Hethitologia 27:117 Wiesbaden.
- Taş, İ. (2007). Hitit metinlerinde Maşa ülkesi. Arkeoloji ve Sanat, 125:15-34.
- Tekin, O. (2008). Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş. İstanbul İletişim Yayıncılık.

- Temurçin, K. (2009). “Dinar Şehri’nde Kuruluş, Gelişme, Nüfus ve Fonksiyonel Özellikler”. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2009(19):169-194.
- Texier, C. (1923), (1340). Küçük Asya. (Çev.A. Suat-K.Y.Koprıman-M.Yıldız). İstanbul: Matbaa-i Âmire, 88.
- Tischler,J, (1977). Kleinasiatiscbe Hydronymie Semantiscbe und morphologiscbe Analyse der griecbiscben Gewässernamen, Wiesbaden.
- Turgut, Y. (1997). “M.Ö. II. binyıl Anadolu kentlerinden Şamuha’nın tarihi ve lokalizasyonu üzerine”. Tarih Araştırmaları Dergisi:30:287.
- Umar,B. (1959). Türkiyedeki Tarihsel Adlar. Türkiye’nin Tarihsel Coğrafyası ve Tarihsel Adları Üzerine Bir İnceleme.İnkılap kitapevi,İstanbul.
- Uzun,P.(2021) “Evliya Çelebi’nin İzinde Mersin:Silifke’den Erdemli’ye” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Mersin.
- Üke A. (2016). “Hititçe Belgeler ve Arkeolojik Veriler Işığında: ^{GIS/NA4}armizzi-”, in: *Fs Ünal* 517-529.
- Ünal, A. (1977). “M.Ö. 2. binyıl Anadolu’sunda doğal afetler”. *Belleten*, 41(163):443.
- Ünal, A. (2003). Hititler devrinde Anadolu (Kitap 1). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal,A. (2014). Puduhepa ve zamanı. (Eskiçağ Anadolu Toplumlarında Kadın Anayana-lı Bir Hitit Kraliçesi Puduhepa ve Zamanı).Hitit Üniversitesi Yayınları.
- Ünal, A. (2016). Eski Anadolu coğrafyası’nın önemli kentlerinden Puduhepa’nın memleketi Luhuşatiya/Lawazantiya/Luhuzzantiya. Her Yönüyle Osmaniye Statejik Kalkınmada Kent Değerler Sempozyumu:19-24.
- Ünal,A.(2016), Hititçe-Türkçe, Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük, Hattice, Hurrice, Hiye-roglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Ünal,A.(2017) “Arinnanda-Mykale Dağı ve Puranda-Priene Eşitlemesi Üzerine”, Prof. Dr. Recep Yıldırım’a Armağan, (Edts. Pınarcık P., Gökçe B., Erkek M. S., Kandal S. C.). Ankara:19-35.
- Ünsal,V.(2012) “Eskiçağda Anadolu Su Kaynakları (Orta ve Doğu Anadolu)”,Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi • 28 / :210-224.
- van den Hout, T. (1995). “Der Ulmiteşup-Vertrag. Eine prosopographische” (*StBoT* 38), :30-33.
- Vieyra M. (1974), Le fleuve Mâla, symbole religieux et politique, «Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale», 68: 121-124.
- Weidmer,E. PD, (1923), Politische Dokumente,Die hethitisch-akkadische Bilingue:9,41. Leipzig.
- Weber, G. (1892). Dinair (Gueikler), Celenes-Apamee Cibitos. Besançon, Fransa.

- Weeden, M. (2013). "A Hittite tablet from Büklükale". *Anatolian Archaeological Studies*, :18,35.
- Wegner,I.- Salvini,M(1991), *Die hethitisch-hurritischen Ritualtafeln des (h)išuwa Festes*,(ChS 1/4), Roma: Multigrafica Editrice.
- Woudhuizen F.-Zangger E. (2018), "Mellaart'ın Dosyalarındaki Luvi Hiyeroglif Metinle
rinin Gerçekliğine Dair Kanıtlar" *Talanta* L:183 - 213
- Yakubovich, I. (2008). *Sociolinguistics of the Luwian language* (Unpublished doctoral dissertation). University of Chicago, Illinois, 27.
- Yakubovich, I. (2014). "From Lower Land to Cappadocia", (Ed. Michael Kozuh, Wouter F. M. Henkelman, Charles E. Jones, Christopher Woods). *Extraction & Control Studies in Honor of Matthew W. Stolper*. Saline: McNaughton & Gunn: 347-352.
- Yaman,P.B./2006), "Hitit Dönemi Anadolu Coğrafyası".Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi .Afyon.
- Yıldızturnan, D. (2021). "Helenistik Dönem'den Geç Antik Çağ'a Kadar Kataonia Bölgesi", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan 2021, Sayı: 52: 216-229.
- Yiğit,T. (1997). "M.Ö. II. binyıl Anadolu kentlerinden Şamuha'nın tarihi ve lokalizasyonu üzerine". *Tarih Araştırmaları Dergisi*:30:287.
- Yiğit,T-Özcan,A. (2016), "Hitit İmparatorluk Dönemi kaya anıtları" ; editör Turgut Yiğit ; yayınlayan Şükrü Devrez. Ankara : Bilgin Kültür Sanat.
- Yücel, T. (1958). Kızılırmak'ın rejimi ve Hirfanlı Barajı. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 16(1-2):113-141.
- Zangger,E.Wouthuizen F.(2019),"Küçük Asya'nın Batısına Ait Yeniden Keşfedilen Luvi Hiyeroglif Yazıtları". *Hollanda Arkeoloji ve Tarih Derneği Tutanakları*(*Talanta*)Cilt 50:9-56.
- Zgusta,L (1987), *The Old Ossetic Inscription from the River Zelencuk* (*Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse, Band 21*,İran Araştırma Yayınları 21.

İnternet Kaynakça

<https://arkeotur.tumblr.com/>

Bozkurt,İ-Bozkurt,B, (1915) :*Salname'i Vilayet'i Adana 1287 (1870)*.Wikipedia:Alata Çayı.

Cuinet, V. (t.y.). Vital-Casimir Cuinet, doğum adıyla (19 Aralık 1833, Longeville - 6 Eylül 1896, İstanbul) Fransız coğrafyacı ve oryantalist. Wikipedia:Alata Çayı.

Erturac M.K. <https://www.researchgate.net/figure/Map-of-area-surrounding-Gollu-Dag>

<https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/>

<https://www.iha.com.tr/haber-ilginc-yun-yikama-yontemi>

<https://www.hittitemonuments.com/>

T.C. İmar İskân Bakanlığı. (1963). Türkiye deprem bölgeleri haritası.

Tekin,O.(2012), Krallar ve Sikkeleri V. Ariarathes Kim-dir;<https://www.arkeoloji.biz/2012/01/krallar-ve-sikkeleri-v-ariarathes.html>

EKLER

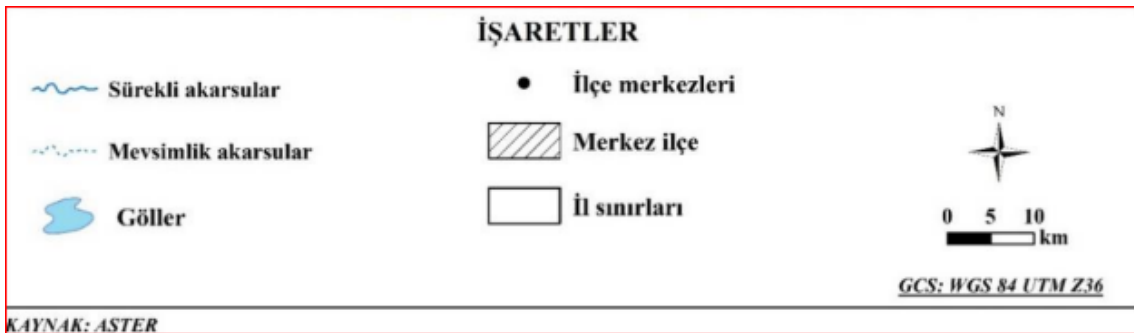
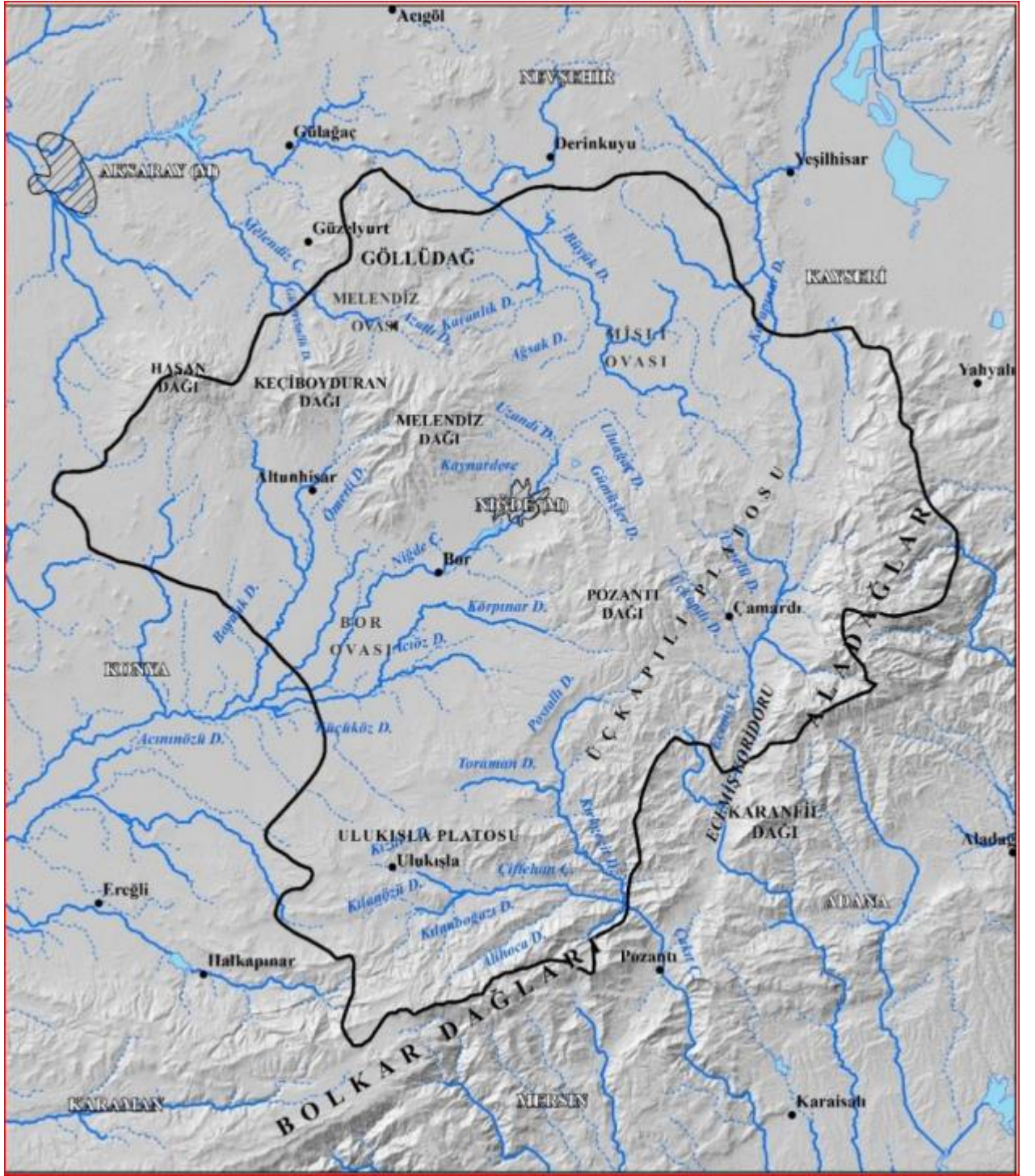
EK-1. Şekiller ve haritalar

Harita 1. Ersin Beypazarlı'nın arşivinden

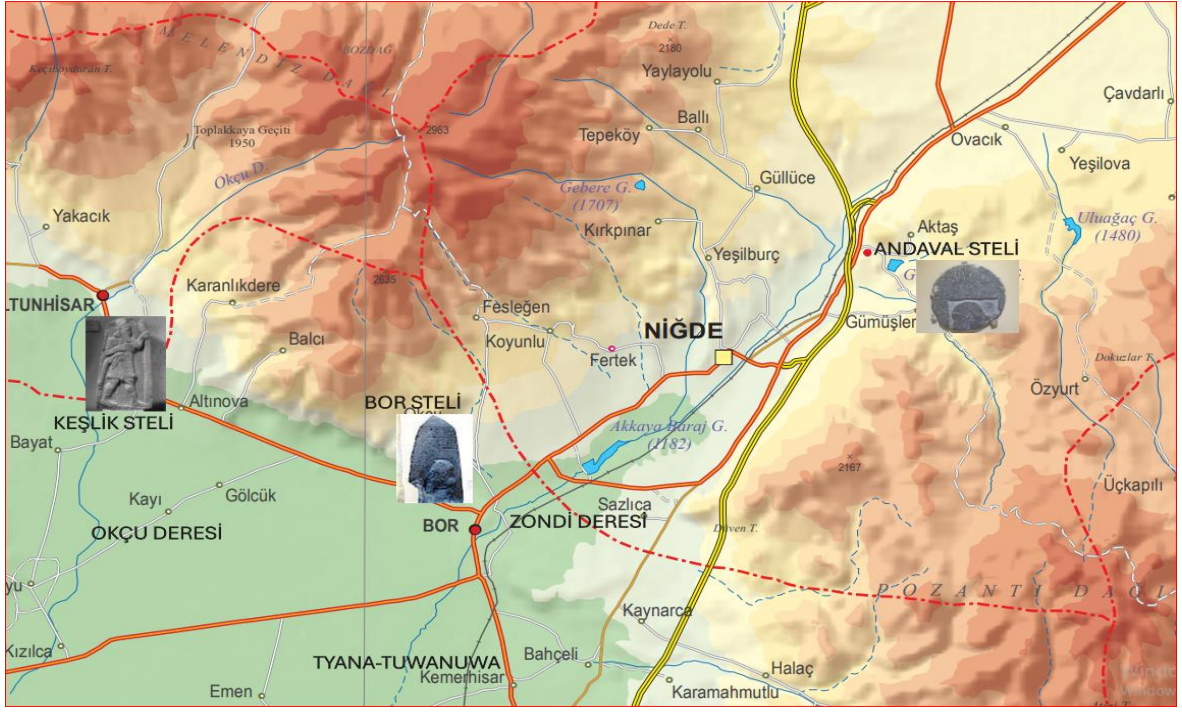

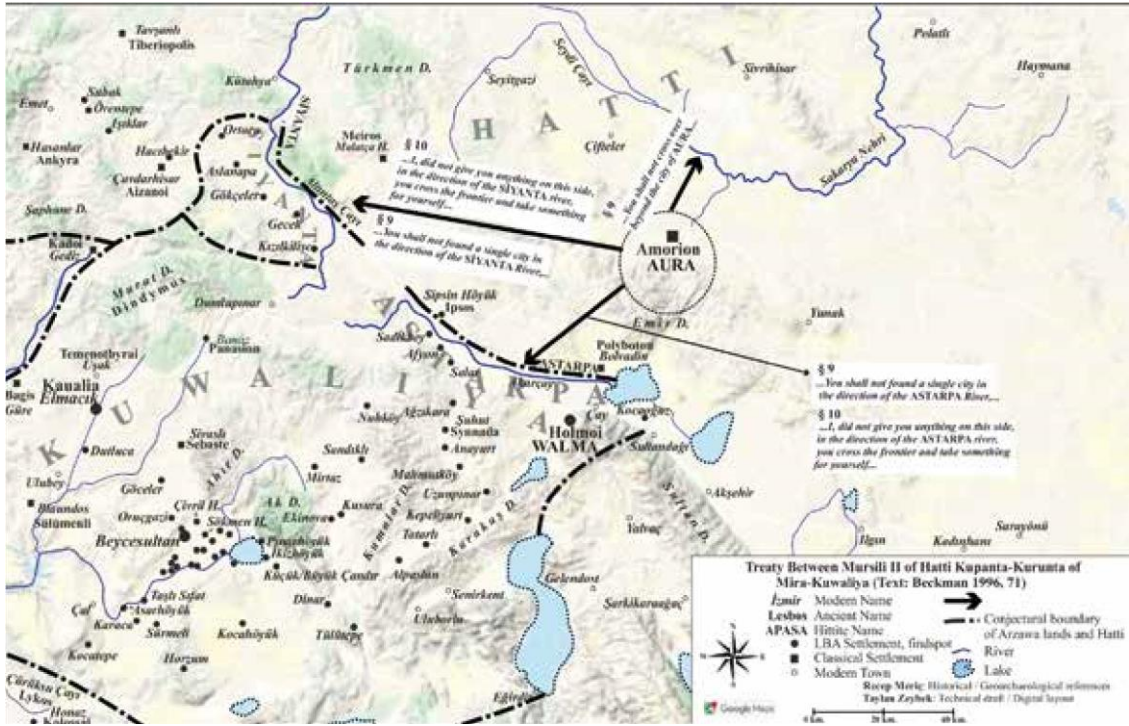

Harita 3a.Niğde İli Akarsuları.

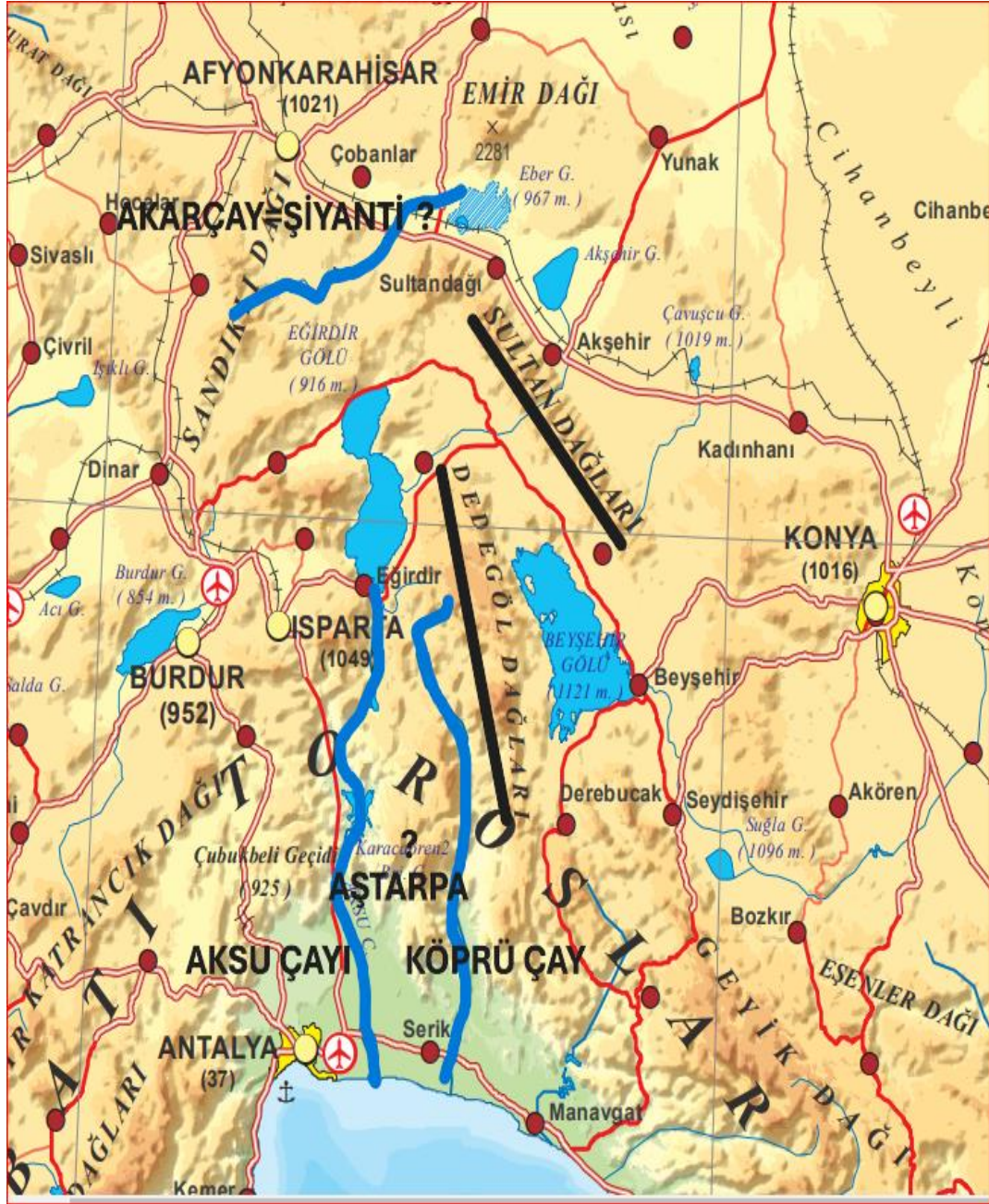

Harita 3b.Ersin Beypazarlı'nın arşivinden

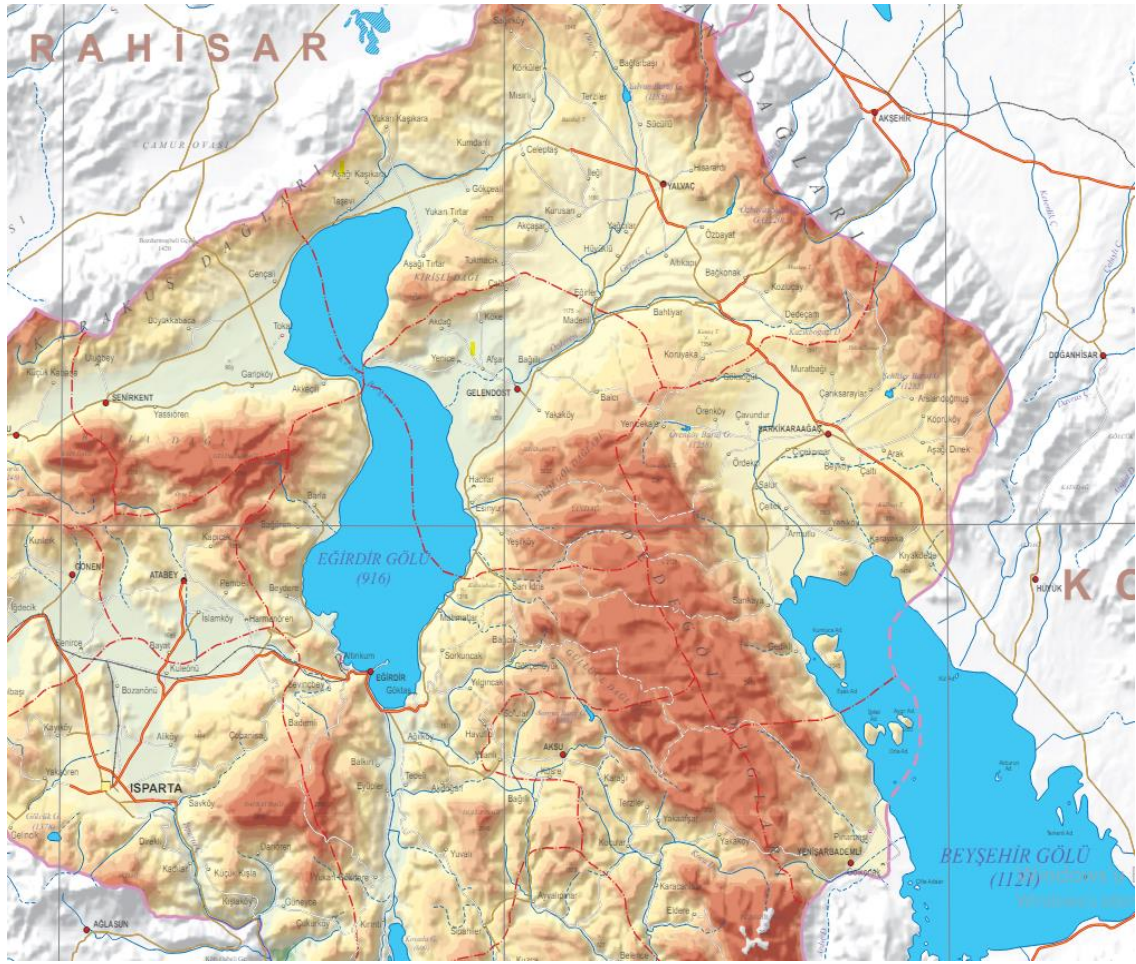
Harita 4. M.Ö. 1298, Hatti kralı II. Murşili ile Mira-Kuwaliya kralı Kupanta-Kurunta arasındaki antlaşma ve sınırlar.(Meriç,2020)

Harita 5. Ersin Beypazarlı'nın arşivinden

Harita 6.(<https://www.google.com/earth/>)

Harita 7. Ersin Beypazarlı'nın arşivinden

Harita 8. Kataonia'nın konumu ve komşu bölgeler (Panichi 2005: 201.)

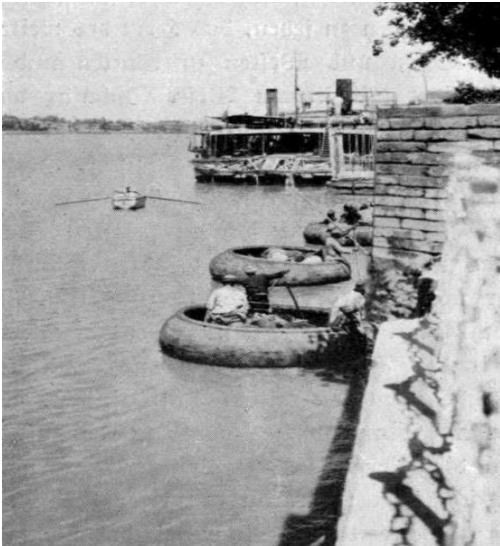

Şekil 1.1. Karatepe kuzey kapısı, kabartmalı ortostat, gemi ile gezinti. (Kaynak: Darga 1992: res. 326).

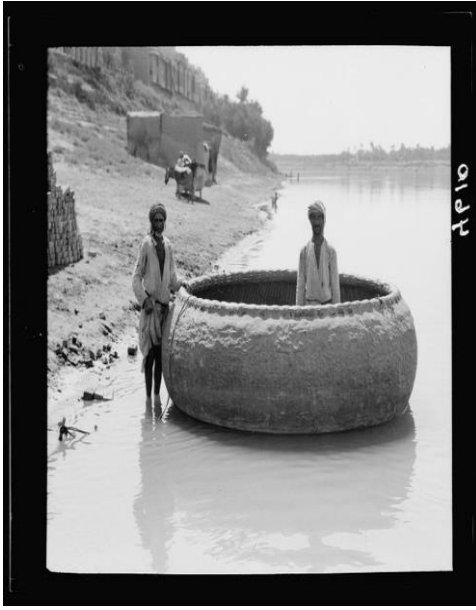

Şekil 1.2. Iraq now web sitesinden alıntı 2020, Irak'ta Osmanlı dönemi (Wikipedia).

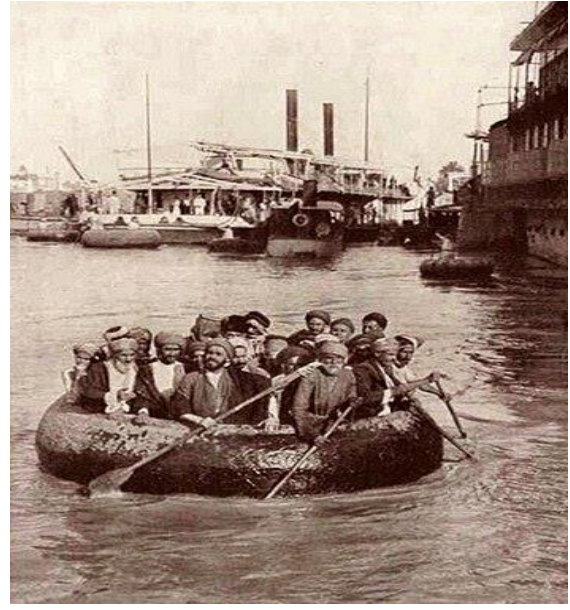

1918'de Bağdat'a demirleyen Kufars(Wikipedia).

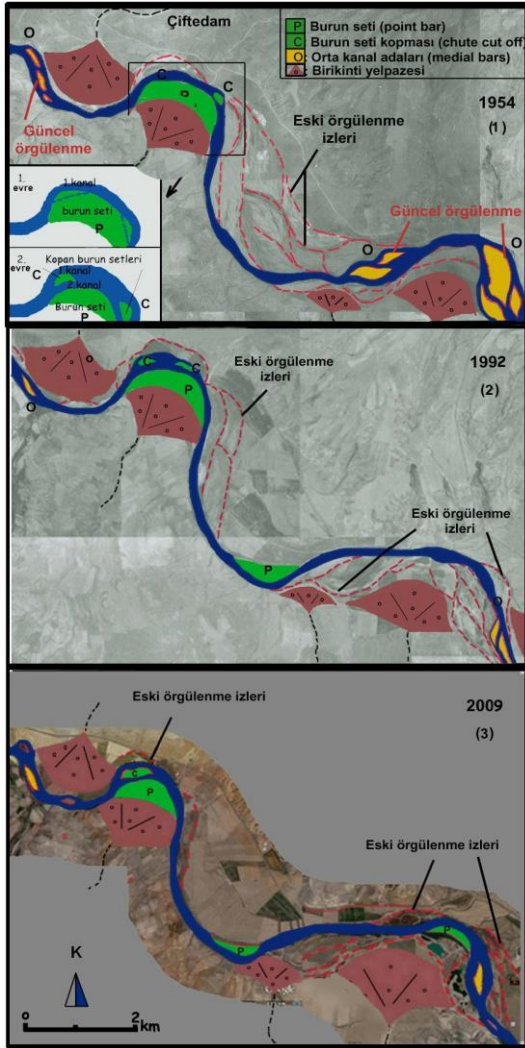

Wikipedia By Swen Hedin

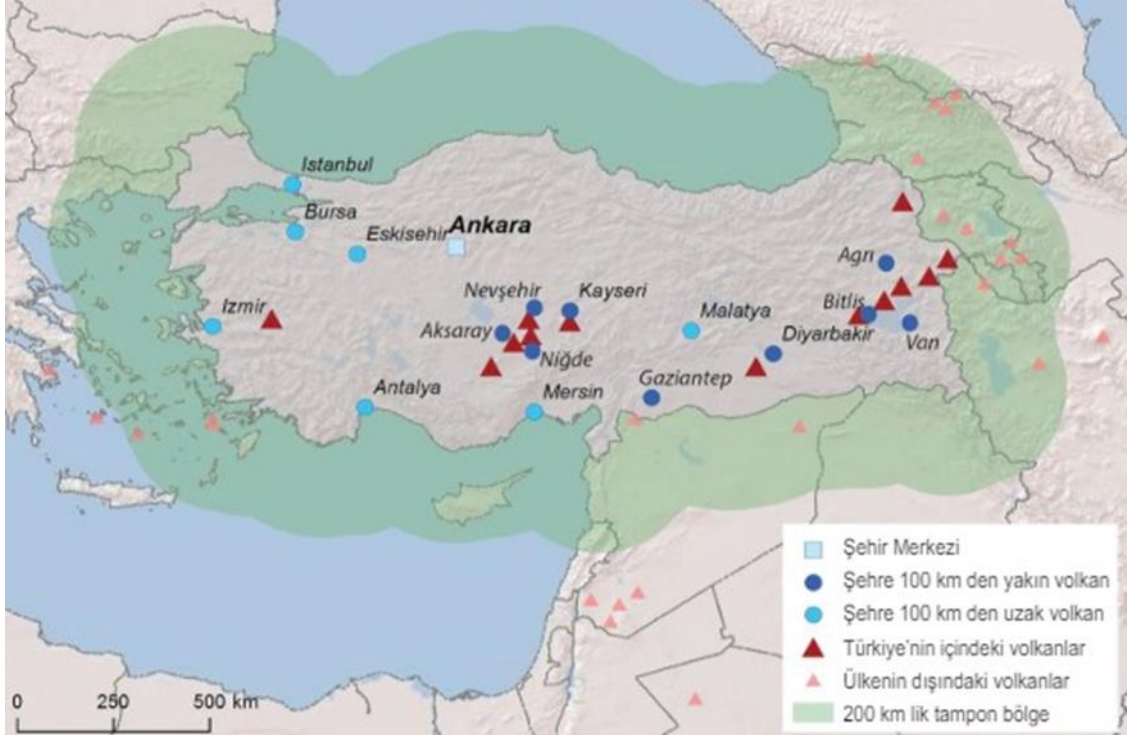

1914'te Bağdat'ta bir kufar (küfe)

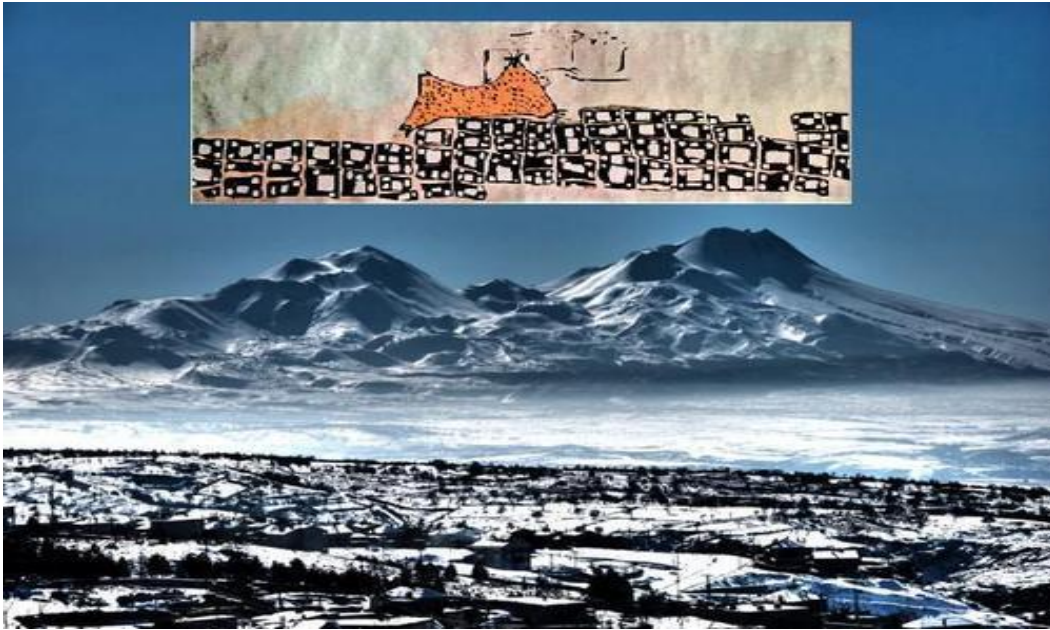

Şekil 1.3.

1954,1992 ve 2009 yıllarına ait değişim göstergeleri, Kızılırmak Avanos bölgesi. (Görendağlı, N.A. 2010.)

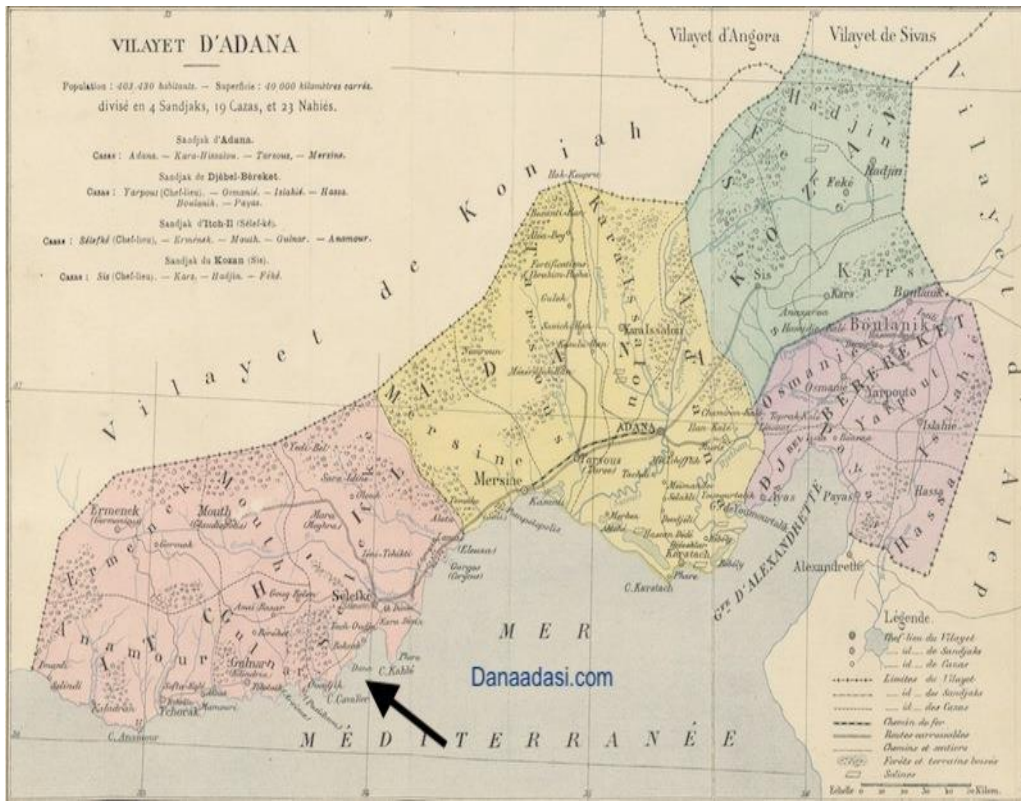

Şekil 0.4.. Anadoluda bulunan Holosen Volkanlar ve Etki alanları.(Atici.G,Türkecan,A.2017.)

Şekil 0.5. Çatalhöyük'te bulunan(Muhtemel Hasan Dağı volkanik patlama) mağara resmi. (<https://arkeotur.tumblr.com/>)

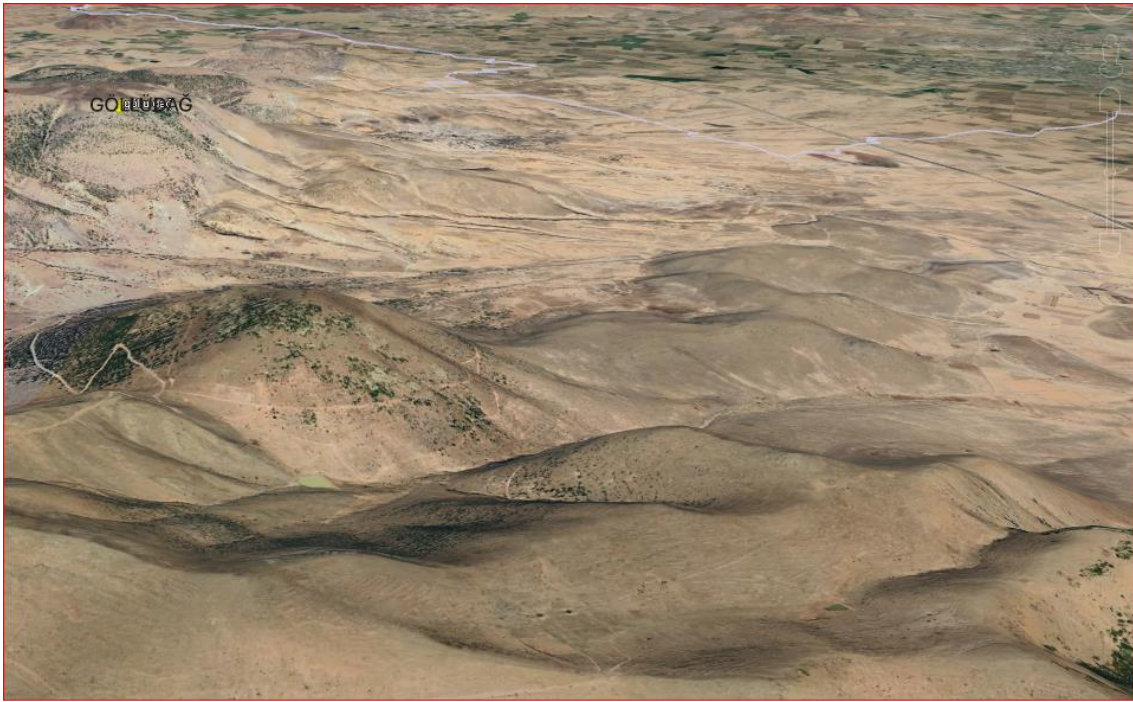

Şekil 1.6. Fransız Oryantalist Vital Cuniet'in 1892 tarihli Adana haritası. (wikipedia.org/wiki/Adana_vilayet)

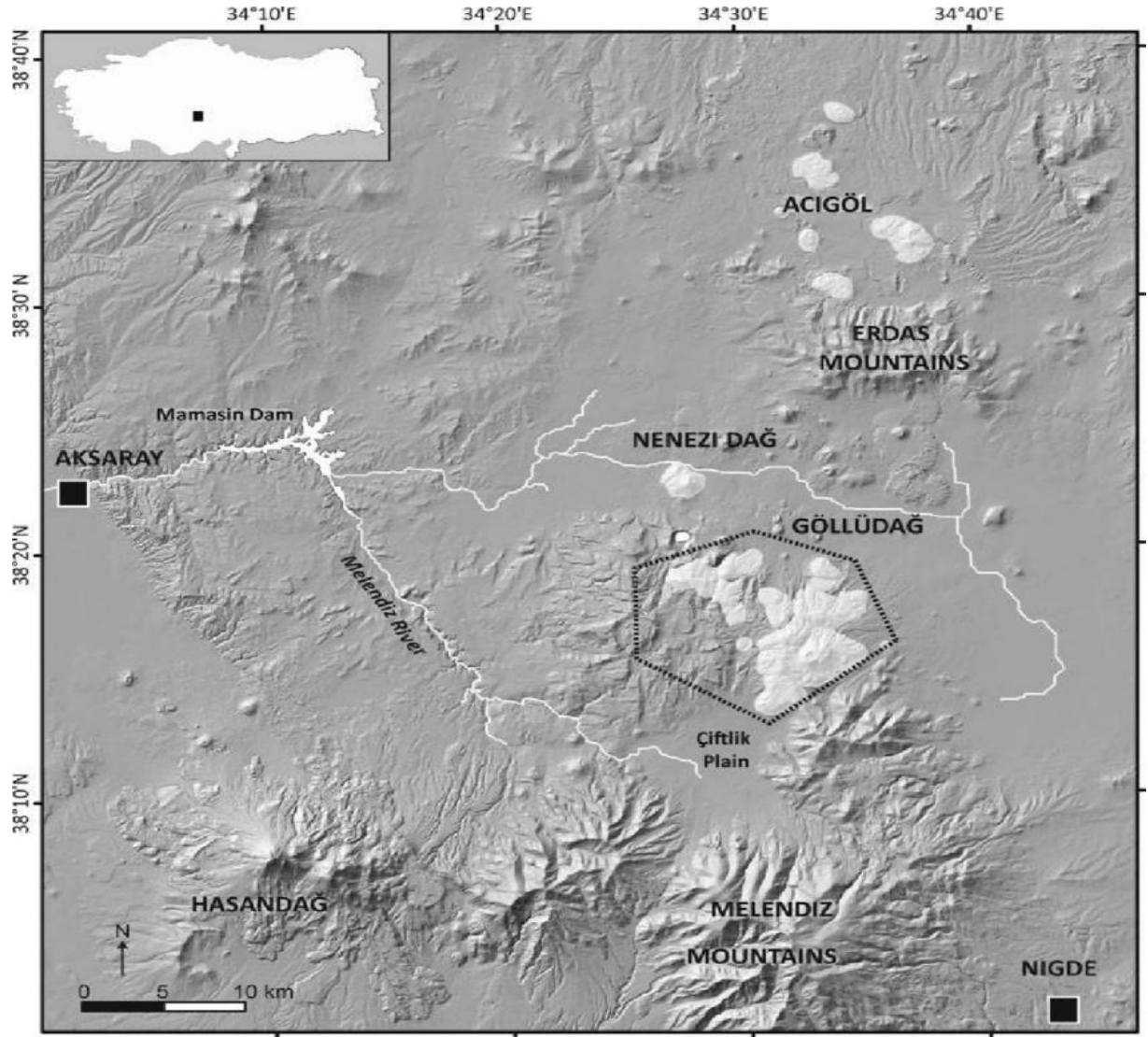

Şekil.1.7.Fraktin rölyefi- Fırtına Tanrısı, Hattuşili III, Güneş Tanrıçası Hebat, Puduhepa. <https://anatolianscripts.com/>, Tayfun Bilgin, Bora Bilgin, Ertuğrul Anıl, 2009.

Göllüdağ (Google Earth)

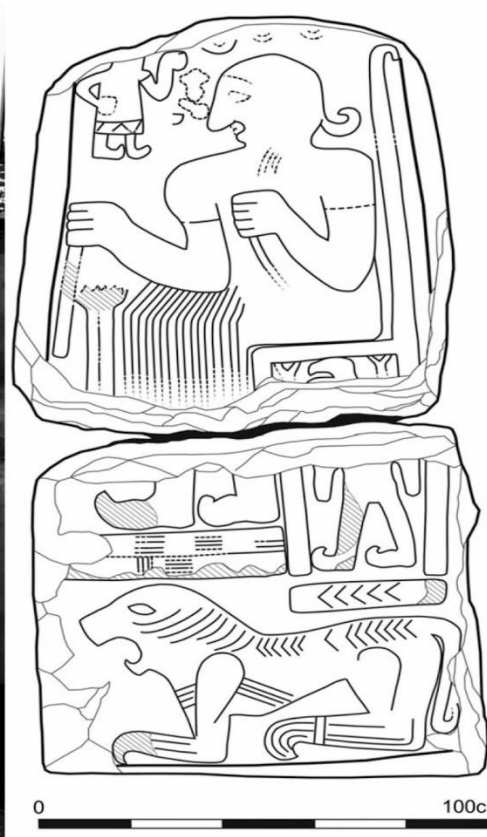

Şekil.1.8.Göllüdağ (<https://www.kulturportali.gov.tr/>), M.Korhan Erturaç'tan alıntı.

A. Lanaro, AnSt 65, 2015

A. Lanaro, AnSt 65, 2015

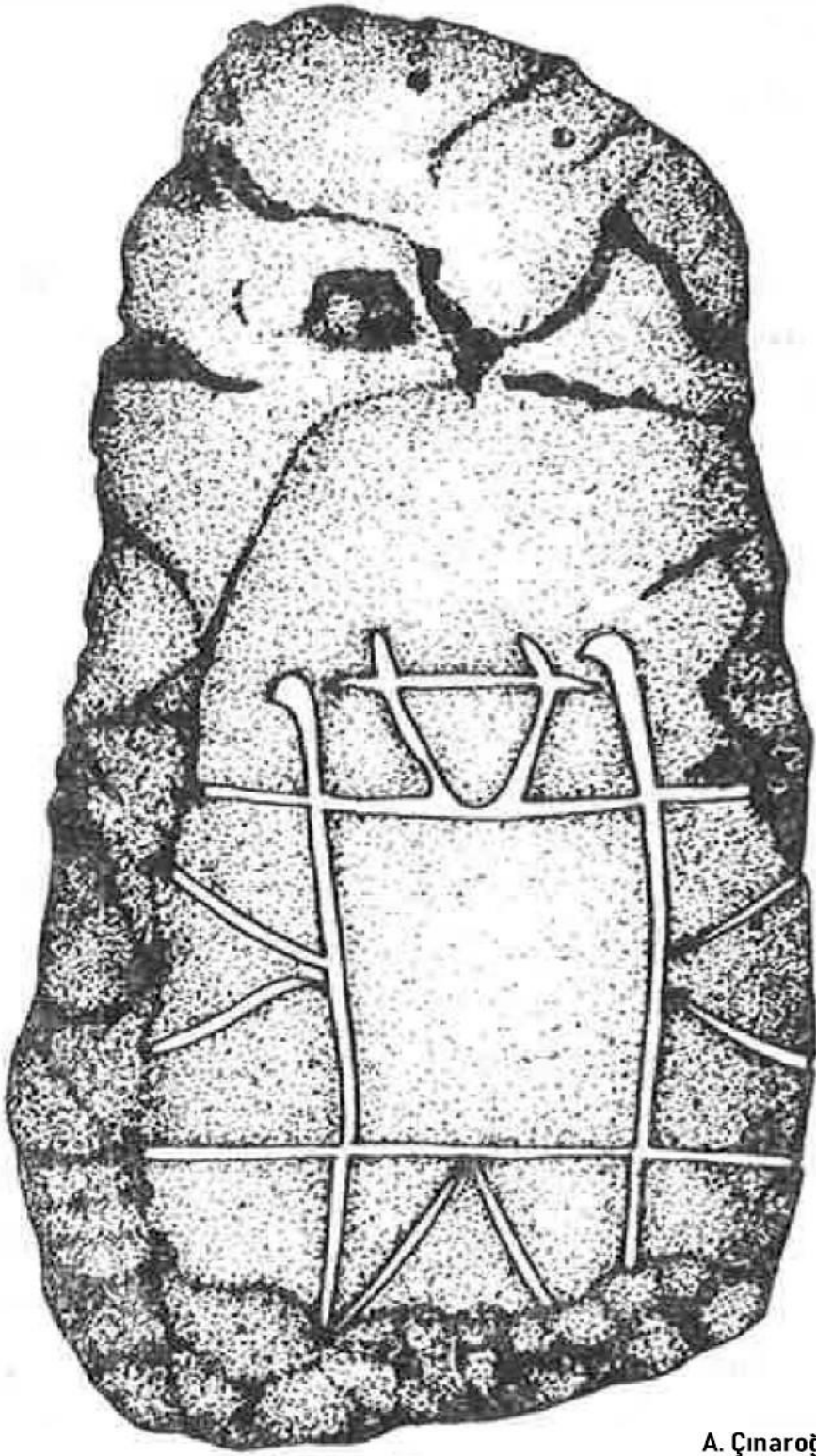

A. Lanaro, AnSt 65, 2015

Tavşantepe 2 Stelleri (<https://www.hittitemonuments.com/>)

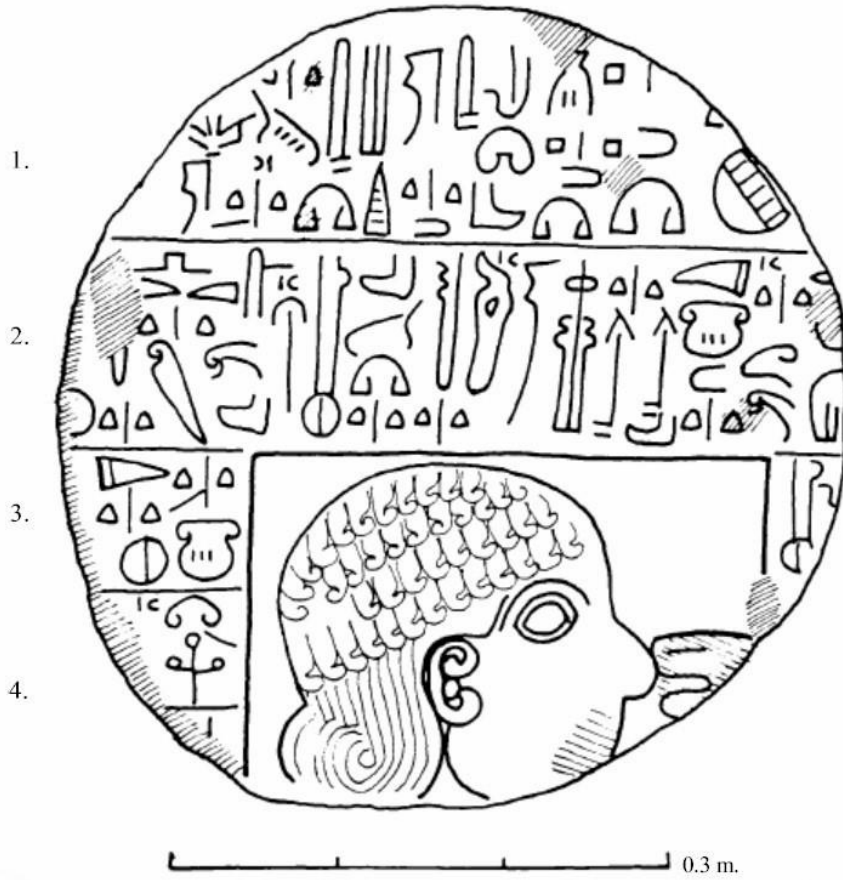

A. Çınaroğlu, TTK 9, 1986

Şekil 1.9. Tavşantepe 2 Stelleri (<https://www.hittitemonuments.com/>)

J. D. Hawkins, CHLI, 2000

J. D. Hawkins, CHLI, 2000

Şekil1.9.Andaval Steli (<https://www.hittitemonuments.com/>)

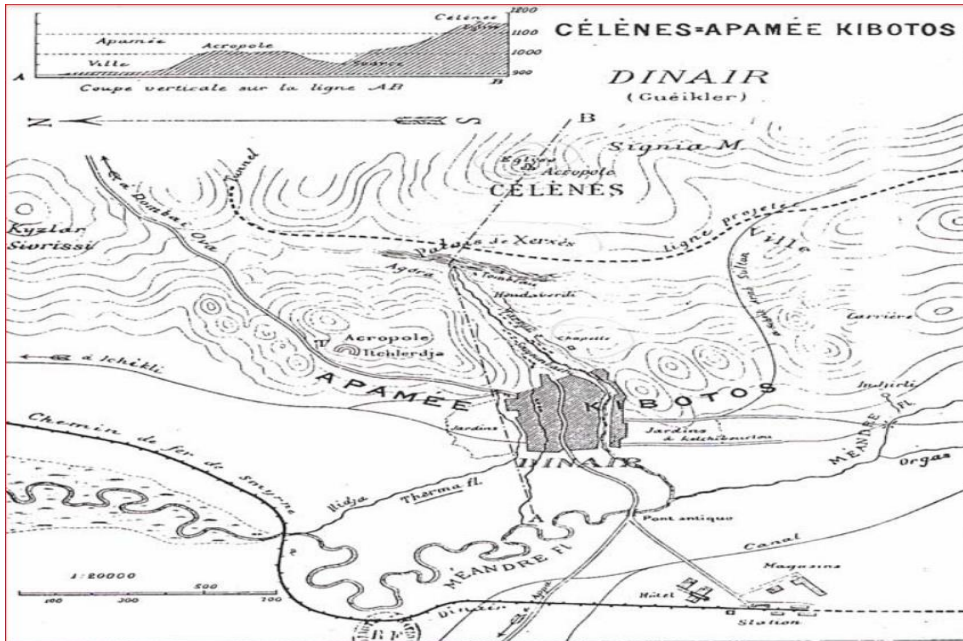

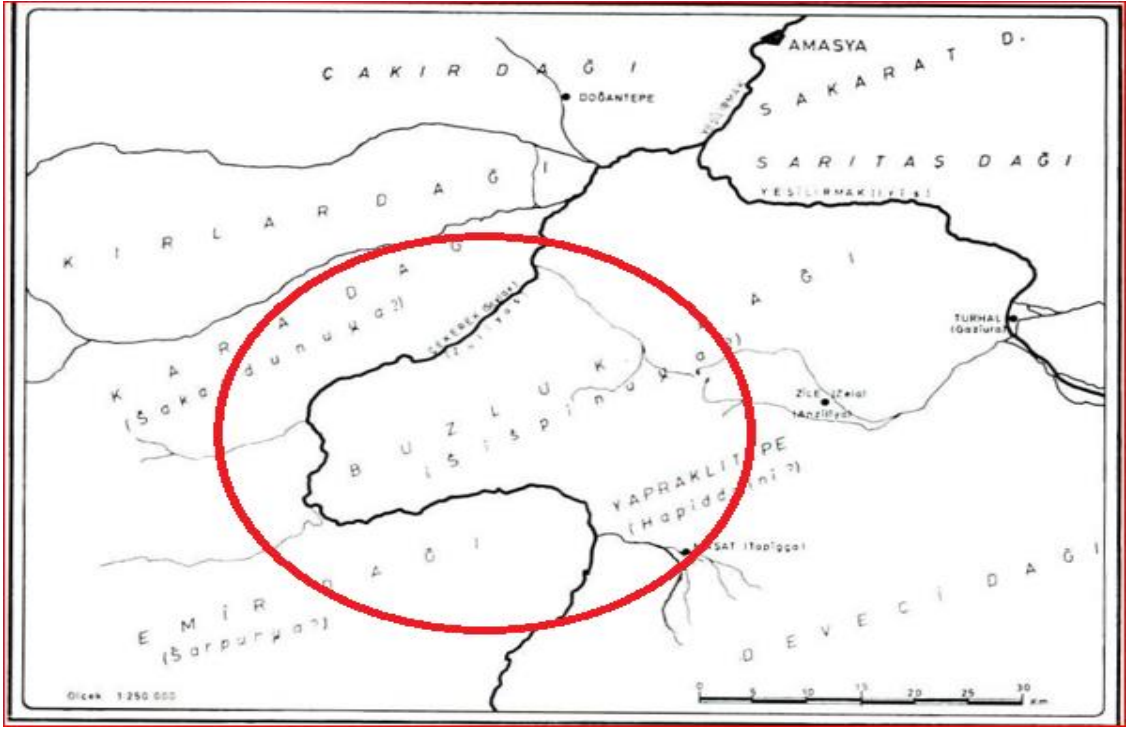
Şekil 1.10. İşlenmemiş kaya tuzu.

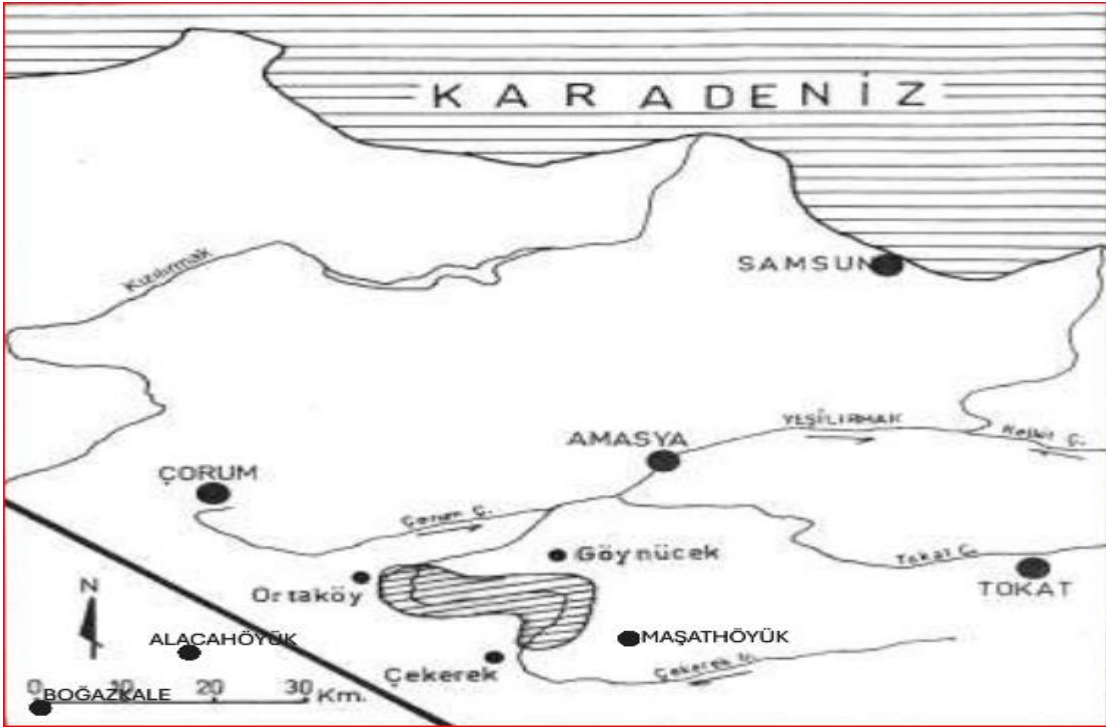
Şekil 1.11. Kültepe II.tabaka.Koç Başlı Rituel Tekne Figürü. Ateş,E.(2014):6.

Şekil 0.12. Antik Kelenia ve Apameia şehir merkezleri, Temurçin,2009:172; Weber, G., 1892.

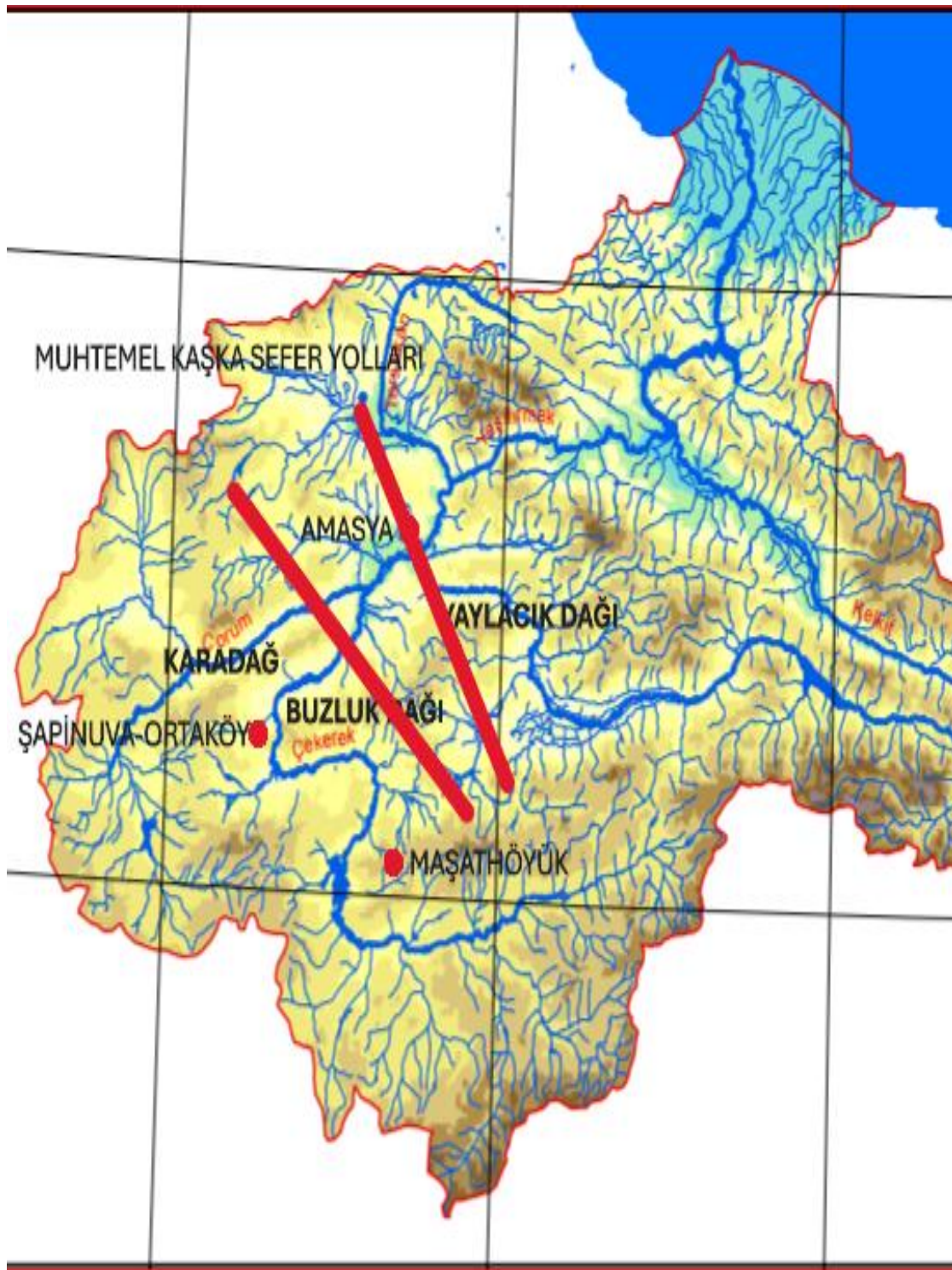

Şekil 0.13. Bryce.1974:103-116; Kıymet,2017:197

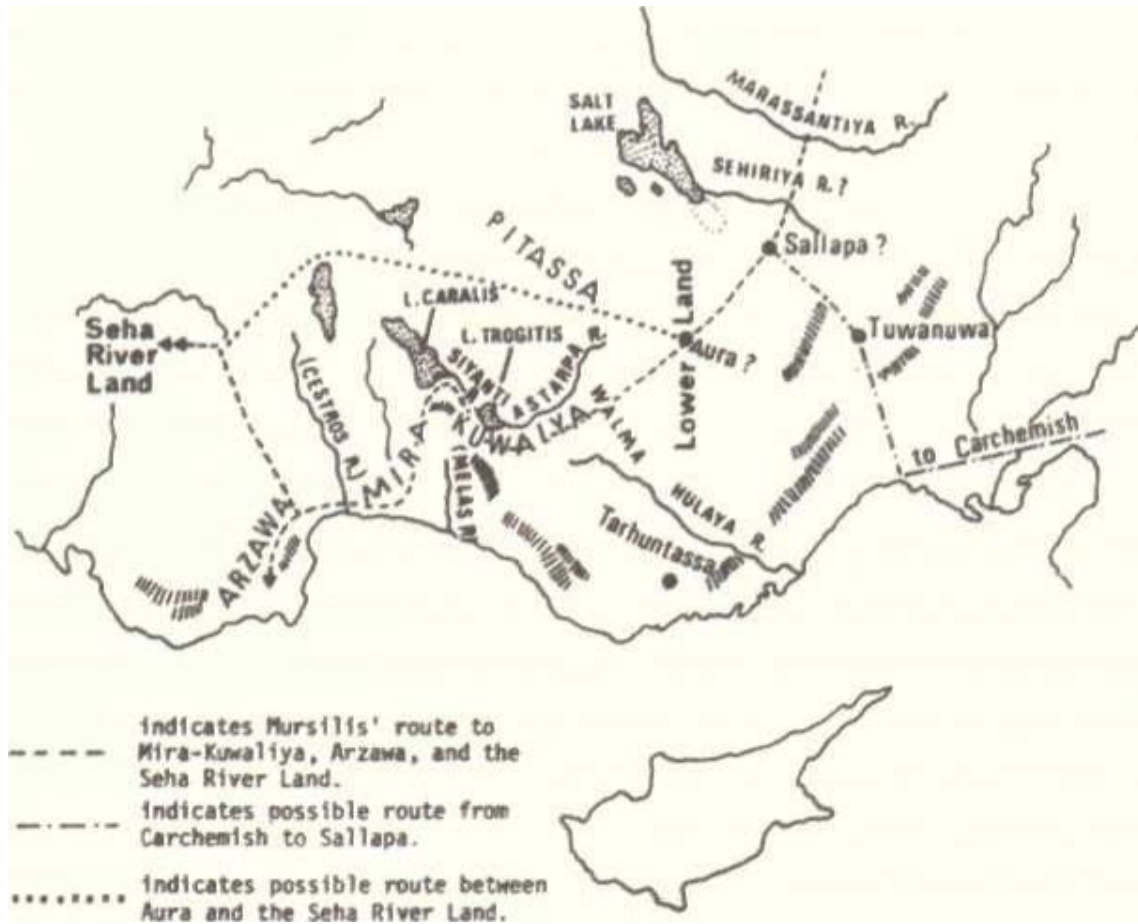
Şekil 1.14. Çekerek Irmağı'nın derin vadi ve kanyonlarının bulunduğu bölge haritası.

Aylar,F.,2015 :206.

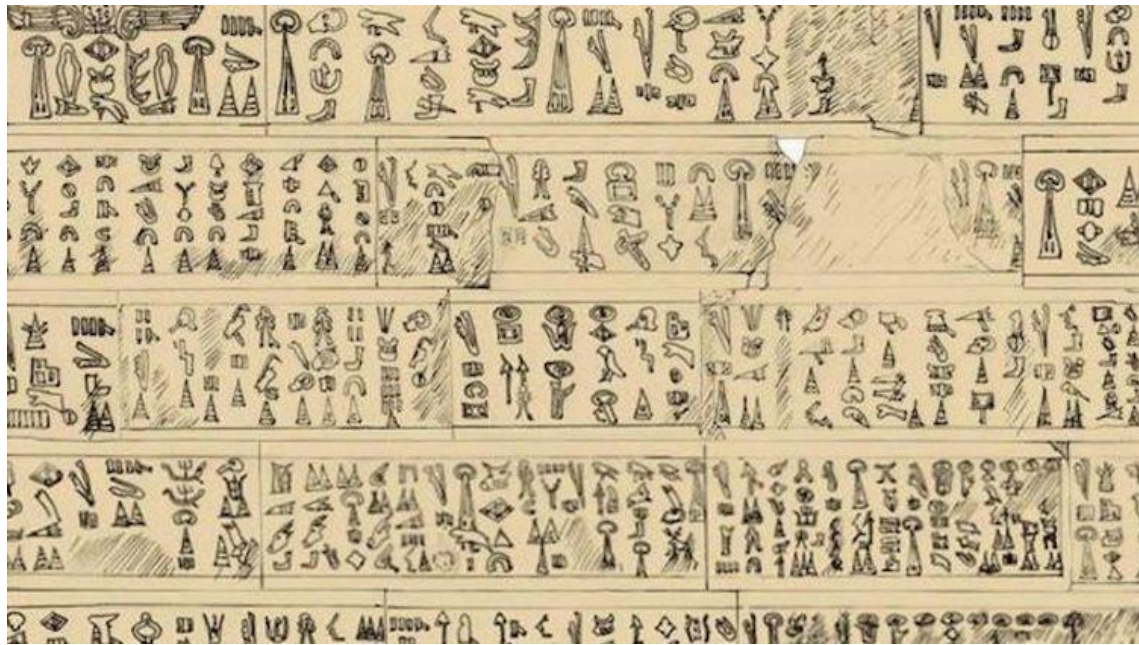

Şekil 1.15.Ersin Beypazarlı'nın arşivinden

Şekil1.16. *Šahiriya*, *Šeh(i)riya* Nehri. Bryce,1974:103

Şekil 1.17. Beyköy 2 yazıtları, (<https://www.bbc.com/>).

ÖZET

Akarsular, dünya tarihi ve günümüzde de canlıların hayatlarını sürdürebilmeleri için vazgeçilmez su kaynağıdır. Medeniyetler her zaman bu su kaynaklarının olduğu bölgelerde kurulmuşlardır. Konumuz olan Hititçe çivi yazılı metinler de geçen akarsuların lokalizasyonu, kadim Hitit tarihinde gün ışığına çıkmamış Hitit şehirlerinin de lokalizasyonunun da bize yol gösterecektir. Çivi yazılı belgeler, arkeolojik veriler ve tarihi coğrafya çalışmamız da üzerinde önemle durduğumuz alanlardır. Çalışmamız da akarsu isimlerinin geçtiği metinlerin transliterasyonu yapılmış; adları beraber geçen akarsular, dağlar, şehirlerin birbirleri ile olan ilişkileri yorumlanmıştır. Hititçe çivi yazılı metinler de geçen gün ışığına çıkacak deliller lokalizasyonu yapılamamış birçok akarsuyu ve dolayısıyla bir çok Hitit kentinin lokalizasyonunda da bize yol gösterecektir. Çalışma da, filolojik ve arkeolojik belgeler ışığında, Anadolu'daki devletlerin şekillenmesi, büyümesi ve gelişiminde hayati öneme sahip olan akarsular ele alınmıştır. Tarih boyunca su, insanların yerleşik hayata geçmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. İnsanlığın ilk kelden, medeniyete geçişinde ateş büyük önem taşıırken, medeniyetlerin ayakta kalma sınırlayan yegane yaşam kaynağı da sudur. Bu sebeple Eskiçağlarda suyun çevresinde can bulan uygarlıklar, hem uzun ömürlü hem de güçlü yönetim organizasyonlarıyla Anadolu'nun kadim tarihinde derin izler bırakmışlardır. Hitit tarihi coğrafyasının şekillenmesinde bazı akarsuların lokalizasyonları özellikle önem taşımaktadır. Bu vesileyle tez çalışmasında Hitit tarihi coğrafyasının rekonstrüksiyonunda kıymetli katkılar sağlayan bazı akarsular, daha önce yapılmış olan çalışmalar dikkate alınarak, çivi yazılı belgelerin mihmandarlığında değerlendirilmiştir. Bazı akarsular/nehirler için yeni lokalizasyon teklifleri yapılırken, bazılarının bölgesel ve toplumsal önemlerine vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akarsu, Lokalizasyon, Hitit, Tarihi Coğrafya, Arkeoloji

ABSTRACT

Rivers are an indispensable source of water for the survival of living beings throughout world history and today. Civilizations have always been established in regions where these water sources are located. The localization of rivers mentioned in the Hittite cuneiform texts we are discussing will also guide us in locating Hittite cities that have not yet been uncovered in ancient Hittite history. Cuneiform documents, archaeological data, and historical geography are areas we have focused on in our research. In our study, the texts mentioning river names have been transliterated; the relationships between rivers, mountains, and cities mentioned together have been interpreted. The evidence that will come to light in the Hittite cuneiform texts will also guide us in the localization of many rivers whose locations have not yet been determined, and consequently, many Hittite cities. In this study, rivers that played a vital role in the formation, growth, and development of states in Anatolia are examined in light of historical and archaeological evidence. Throughout history, water has played a very important role in the transition of humans to settled life. While fire was of great importance in humanity's transition from primitive to civilized life, water was the sole source of life that enabled civilizations to survive. For this reason, civilizations that flourished around water in ancient times left deep traces in the ancient history of Anatolia with their long-lasting and powerful administrative organizations. The localization of certain rivers is particularly important in shaping the geography of Hittite history. In this context, some rivers that have made valuable contributions to the reconstruction of Hittite historical geography in the thesis study have been evaluated with the guidance of cuneiform documents, taking into account previous studies. While new localization proposals have been made for some rivers, emphasis has been placed on the regional and social importance of others.

Key Words: River, Localization, Hittite, Historical Geography, Archeology